

MÚZEUMI KÖZLEMÉNYEK

2004/1

– új folyam –

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

E SZÁMUNK SZERZŐI

BALÁZS GYÖRGY főigazgató-helyettes,
Néprajzi Múzeum
BÄUMLER, CHRISTINE művelődéstörténész,
Bielefeldi Egyetem
BRANCIK MÁRTA főmuzeológus,
gyűjteményvezető, BTM Kiscelli Múzeum
Építészeti Gyűjtemény
GALAMBOS HENRIETT jogi előadó,
Szépművészeti Múzeum
GOSSNER, SABINE politológus, Freiburg
Egyetem
HERCZEG GÁBOR kommunikációs
munkatárs, Móra Ferenc Múzeum, Szeged

KÁLDY MÁRIA vezető szakfelügyelő,
közművelődési igazgató, Szabadtéri
Néprajzi Múzeum, Szentendre
ÖRSI JULIANNA igazgató, Finta Múzeum,
Túrkeve
PAÁLNÉ PATKÓ GYÖRGYI PR-menedzser,
Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre
VÁSÁRHELYI TAMÁS főigazgató-helyettes,
Magyar Természettudományi Múzeum
WEIDEN, WIM VAN DER elnök, Európai
Múzeumi Fórum

Szerkesztőbizottság: **BENCZE GÉZA, FEJŐS ZOLTÁN, HOLPORT ÁGNES, KÓCZIÁNNÉ SZENTPÉTERI ERZSÉBET, NAGY LÁSZLÓ G., PINTÉR JÁNOS, REZI KATÓ GÁBOR, VÁMOS-LOVAY ZSUZSANNA, VÁSÁRHELYI TAMÁS**

A szerkesztőbizottság elnöke: **VÍGH ANNAMÁRIA**. Felelős szerkesztő: **B. VARGA JUDIT**

Olvasószerkesztő: **HORVÁTH GYÖRGY**. Tördelőszerkesztő: **CSIGA JÁNOS TAMÁS**

Korrektor: **KRASZNAI KATALIN**. Fordító: **GÖNCZI AMBRUS**

Grafikus-tervező: **KARA ORSOLYA** – Part Stúdió

A szerkesztőség címe: 1077 Budapest, Wesselényi u. 20-22.

Kiadja a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma (Múzeumi Osztály)

1077 Budapest, Wesselényi u. 20-22. Telefon: (1) 484-7168, fax: (1) 484-7126

Internet: www.nkom.hu infotéka menüpontban, e-mail: a.bertha@freestart.hu

Felelős kiadó: Vigh Annamária. Megjelenik félévente. A kiadvány kereskedelmi forgalomba

nem kerül. Készült az MT Reklámirodában (1032 Budapest, Szőlő u. 94. I/2.,

telefon: 436-9119), 800 példányban.

HU-ISSN 0133-4921

VISSZHANG

Éri István, Veres László, Cseri Miklós, Fükóh Levente
és Gönczi Ambrus a regisztrációról és a normatíváról

6

ELMÉLET ÉS MÓDSZER

VÁSÁRHELYI TAMÁS

Projekt módszer a múzeumban

17

ÖRSI JULIANNA

Egy tájmúzeum lehetőségei az ezredfordulón. A túrkevei
Finta Múzeum példája

23

BRANCZIK MÁRTA

A korszerű építészeti múzeum modellje

28

JOG

GALAMBOS HENRIETT

A szerzői jog és az internet kapcsolata

34

KÖZÖNSÉG

KÁLDY MÁRIA

99 múzeum - 99 kérdés. A közművelődési, múzeumpedagó-
giai szakfelügyelet három éve

44

HERCZEG GÁBOR

Látogatói felmérés a szegedi Móra Ferenc Múzeumban,
2001. augusztus-december

54

VILÁG

CHRISTINE BÄUMLER -
SABINE GOSSNERSzembesülés az európai örökséggel. A múzeumok szerepe
az európai identitás megteremtésében*Fordította: Gönczi Ambrus*

63

WIM VAN DER WEIDEN

A hozzáférhető európai örökség. Közös múzeumi projektek

Fordította: Gönczi Ambrus

68

AKTUÁLIS

BALÁZS GYÖRGY

A múzeumok szerepe a régiókban

72

PAÁLNÉ PATKÓ GYÖRGYI

Múzeumok majálisa 2004. Látogatói felmérés

86

REACTION

István Éri, László Veres, Miklós Cseri, Levente Fükóh and
Ambrus Gönczi on Registration and Museum Standards

6

THEORY AND METHOD

TAMÁS VÁSÁRHELYI Using Projects in Museum Work

17

JULIANNA ÖRSI

The Opportunities of a Regional Museum on the Turn
of the Millennium. The Example of the Finta Museum,
Túrkeve

23

MÁRTA BRANCIK

The Model of an Up-to-date Architecture Museum

28

LEGAL ISSUES

HENRIETT GALAMBOS

Copyright and the Internet

34

PUBLIC

MÁRIA KÁLDY

99 Museums - 99 Questions. 3 Years in Supervising
Museums' Educational Activities

44

GÁBOR HERCZEG

A Visitor Survey in the Ferenc Móra Museum,
August-December 2001

54

WORLD

CHRISTINE BÄUMLER-

SABINE GOSSNER

Facing the European Heritage. The Role of Museums
in the Process of Creating European Identity

Translated by Ambrus Gönczi

63

WIM VAN DER WEIDEN

Opening Doors. Access to the European Heritage in
Museums

Translated by Ambrus Gönczi

68

CURRENT

GYÖRGY BALÁZS

The Role of Museums in Regions

72

GYÖRGYI PATKÓ PAÁL

Museums' Day 2004. A Visitor Survey

86

Majális mindenkinek

Az idei múzeumi majális – valljuk be – telitalálat volt, a látogatók száma és az átmenő forgalom tekintetében mindenképpen. Még akkor is, ha ez utóbbi pusztán útba eső lehetőségként élte meg a kultúra e speciális kínálatát.

Mindenesetre akár tudatos érdeklődésről, akár véletlen találkozásról volt szó, hatvan-nyolcvan ezer fős közönséget a rendezvény még nem mondhatott magáénak. Hogy ebben mekkora szerepe volt az időpontnak és a helyszínnek, azt körülbelül sejtethetjük. Amit viszont konkrétan tudhatunk, az a jelen számunkban olvasható felmérésből, Paálné Patkó Györgyi elemzőmunkájából derül ki.

A kérdőívet kitöltött látogatók 56 százaléka visszatérő vendége volt a múzeumok közös ünnepének, így véleményük nem elhanyagolható. Ahogy azé a „maradék” 44 százaléké sem, amely első ízben élvezte a játékra, tanulásra hívó sátrak múltidézését, hangulatát. Majdnem jelesre értékelték teljesítményüket. A legjobb osztályzatot a standok mellett a helyszín kapta.

Egy másik felmérés tanúsága szerint a résztvevő múzeumok 59 százaléka térne vissza az eredeti helyre, a Nemzeti Múzeum kertjébe. Az ő véleményük szintén fontos. Felmerül a kérdés, hogy mit csináljon a támogatást adó, (köz)pénzt osztó intézmény ilyen helyzetben. Szükséges-e változtatni megszokott keretünkön, amely már eddig is a külföldi kollégák egyöntetű elismerését, a „nálunk miért nincs ilyen” lelkesedő irigykedését váltotta ki? Szakmánk már bizonyította, hogy nem akármilyen hungaricumot (sőt mitteleuropicumot) képes évről évre létrehozni. Annak érdekében, hogy a tizedik alkalom 2005-ben valóban mindenkire szóljon, meg kell válaszolnunk a hol és mikor kérdését. Szerkesztőségünk ezért párbeszédre, közös gondolkodás-

ra szeretné hívni a folyóirat olvasótáborát, hogy rácáfoljunk a múlt század derekán alkotott amerikai filozófus, Leo Strauss szavaira: „Amikor a közember a tekintély, mindent a közember ítélőszéke előtt kell igazolni; s ami nem képes erre, az legföljebb eltűrt lehet, ha nem lenézett és gyanús...”

Kérem, írjanak nekünk szokásos elérhetőségeinken (judit.varga@nkom.gov.hu, a.bertha@freestart.hu), hogy a bennünk lévő bizonytalanságokat átbeszélhessük, tisztázhassuk.

B. VARGA JUDIT

Kollégák a regisztrációról és a normatíváról

Szerkesztőségünk vitára bocsátotta Balázs György múzeumi regisztrációról és normatíváról szóló írását (MK 2003/2.). Az alábbiakban közreadjuk a felkért szakemberek – kollégáink – témával kapcsolatos véleményét. A műfaj jellegéből adódóan a szövegeket eredeti formájukban hagytuk, így az előforduló pontatlanságokért elnézést kérünk olvasóinktól. A hozzászólások tartalmával és hangvételével nem minden esetben értünk egyet. (A szerk.)

Ez év elején arra kaptam felkérést a Múzeumi Közlemények szerkesztőségétől, hogy szóljak hozzá Balázs Györgynek a *Múzeumok regisztrációja* címmel a folyóirat 2003. évi 2. számában megjelent tanulmányához.

Balázs György történeti bevezetése számos ponton hibás, cáfolható, következésképpen a levonható következtetések nem helytállóak. Igaz, hogy Ikvai Nándornak (1935–1988) korai halála után napvilágot látott tanulmányán (A megyei múzeumok negyedszázada 1962–1987. Hermann Ottó Múzeum Évkönyve 1986–1987:11–37; 1989-ben jelent meg) alapszik, de ennek elfogultságát nem bírálta annak idején senki. Egyrészt azért, mert már nem volt hol, másrészt pedig fontosabb dolgokkal voltunk elfoglalva.

Azonban a tények makacs dolgok, nem ismeretük nem lehet mentség.

Ezért e helyütt ismételten szeretném felhívni a figyelmet a forrásokra támaszkodó, elfogultalan múzeumtörténet-írás, a precíz adatközlés és a kronologikus feldolgozás fontosságára. Ilyenfajta tanulmányok máig hiányzanak, főleg a közelmúltról. Igaz, hogy az írott források még úgy-ahogy felkutathatók, de az „oral history”, az előttünk tevékenykedők megszólaltatása az, ami szakmánkban teljességgel hiányzik: a legújabb korról foglalkozó történész muzeológusok szép feladata lesz.

A vidéki múzeumok államosítása 1949-ben történt meg. Jelentőségéről, a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának (MMOK) hároméves munkájáról még senki sem írt megfelelő értékelést. Arról sem, hogy a múzeumügy devalválódása, presztízsvesztése 1952-től hogyan zajlott. (A múzeumügyet a Népművelési Minisztérium XVI. ügyosztálya intézte, amelyet fontosági sorrendben még a cirkusz- és varietéoszta is megelőzött!)

Azután a tanácsosítás következett, egy olyan decentralizációs folyamat egyik állomásaként, melynek során előbb az államosított középfokú iskolákat, a könyvtárakat, majd a színházakat adták megyei tanácsi kézbe. Csak ezt követte a megyei múzeumi szervezetek kialakítása 1962-től. Megjegyzendő, hogy „próbaként” 1958-ban már a Banya megyei tanács irányította, fejlesztette a maga megyei szervezetét. Az itteni tapasztalatok jónak bizonyultak. Rövidesen a levéltárak is visszakerültek a megyékhez.

Anélkül, hogy Ikvai Nándor írásával vitázva újra értékelni, minősíteni kívánám a megyei múzeumi rendszert – amely fölött mára szintén eljárt az idő –, legalább a tényekkel ismerkedjünk meg. Balázs György 788 múzeumi intézményt ismer 1999-ben. (Pintér János: Körkép a hazai muzeális intézményekről. Magyar Múzeumok 2000. 1. sz.) Ekkor a létszám-statisztika 1200 muzeológusról tud, ötven százalékuk dolgozott vidéken. Az összköltségvetés 12,2 milliárd forintjából 48 százalék jutott vidékre.

Ezzel szemben 1960 végén csak 99 muzeális intézmény működéséről értesülünk, ebből 84 volt vidéken. Az akkori 306 muzeológusból mindössze hetven dolgozott bennük (23 százalék). A 79 milliós összköltségvetésből 18 milliót (29 százalék) kaptak a vidékiek (Nagy Sándor: Helyzetfelmérés a magyarországi múzeumokról, 1960. december 31. Budapest: Múzeumok Rotaüze-

me, 1961; 350 példányban, 12 ív terjedelemben). Azt a tényt, hogy a tanácsosítás után a tervgazdálkodó, központi költségvetésből lényegesen több jutott a tanácsiaknak, éppen az országos múzeumok vezetői észlelhették – nem is hagyták szó nélkül.

Természetesen az 1949–1989 között eltelt negyven év múzeumügyének fejlődési folyamatát sokrétűen kell vizsgálni, értékelni. Azonban az sem állítható, hogy a tanácsosítás minden előkészítés nélkül ment volna végbe. Nem csak a fent idézett kiadvány készült ebből a célból. 1961 decemberében háromnapos országos múzeumvezetői konferenciát rendeztek. (Anyagát kiadták 1962 elején, a Múzeumi Rotaüzem négyszáz példányban, tíz ív terjedelemben jelentette meg. Nagyon hasznos forrásként használható.)

Az sem helytálló, hogy megfelelő törvény, végrehajtási utasítás és ügyrend, nyilvántartási szabályzat nélkül kellett a decentralizált múzeumoknak dolgozniuk. Az 1963. évi 9. számú törvényerejű rendelet tervezetét 1962 tavaszán az Országos Múzeumi Tanács (természetesen kibővített létszámmal) egyhetes munkával paragrafusról paragrafusra átrágtta a bozsoki kastélyba „bezárva”. Igaz, hogy az egyeztetések más minisztériumokkal és maga a tanácsosítás módosításokat eredményeztek, a hatálybalépést is késleltették. A törvényerejű rendelet végrehajtási utasítása 1965 januárjában jelent meg, ezt rövidesen követte az ügyrend (136/1965. számú miniszteri utasítás). 1966-ban tették közzé a múzeumi nyilvántartási szabályzatot. A jogalkotók tehát erőteljesen dolgoztak. Azt viszont tudni kell, hogy a 1949. évi 13. számú törvényerejű rendelet nyomán annak idején kiadott végrehajtási utasítás, ügyrend és nyilvántartási szabályzat az újabbak megjelenéséig hatályban volt, mint ahogyan az 1963. évi 9. számú törvényerejű rendelet nyomán születettek is 1998-ig, illetve a muzeális közgyűjtemények ügyrendi szabályzata (117/1984. számú MM-utasítás) máig is.

Az említett bozsoki értekezlet komolyságára jellemző, hogy Korek József, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgató-helyettese – a jelenlévők legteljesebb egyetértésével – már ekkor jegyzőkönyvbe vétette, hogy záros határidőn belül el kell készíteni a múzeumi etikai kódexet. (Hogy miért

nem valósult meg azóta sem, más lapra tartozik.)

Itt szeretném megjegyezni: Balázs Györgynek abban igaza van, hogy az általa rosszirányúnak minősített, a tanácsosítással megkezdődött decentralizáció ma folytatódni látszik, a megyei önkormányzatok egyike-másika ma egy-egy településre kényszerítené rá a múzeumokat, meg akarva szabadulni tőlük. Csakhogy a mai problémákat az 1990-es önkormányzati törvény és annak következményei okozzák. (Mellékesen: a magyar parlamentarizmus egész története során csupán egy olyan időszak volt, amikor – a rendszerváltás után – a kormánytagok között egyszerre két miniszter és a miniszterelnök is valaha muzeológus volt, nem is rövid ideig. Úgy tűnik, ebből a „csillagórából” a magyar múzeumügy nem sokat profitált.)

A múzeumi regisztráció alapfeltétele a normatíva megléte. Ezzel egyet lehet érteni. Balázs György is tud az előzményekről, hiszen a Magyar Múzeumok 2000/1-es száma szó szerint leközölte a Múzeumi Osztály által 1988-ban sokszorosításban kiadott *A magyar múzeumok működési normatívái (ajánlás)* című anyagát. Ezt a „szezon végi” tizennégy oldalas dolgozatot „egy későbbi javuló gazdasági tendencia reményében” jelentették meg, az MSZMP KB agitprop. bizottsága 1986-os rendelkezése alapján. Az ajánlás valamennyi magyarországi múzeumra kiterjedt.

Ez a gyakorlatban akkor már figyelembe sem vett közlemény csak halványan utalt arra, hogy korábban is voltak hasonló kezdeményezések. Ezért kénytelen voltam a folyóirat következő számában megjelentetni *A megyei múzeumi szervezetek működési normatívájának modellje* című, egy miniszteri rendelet előkészítéséhez összeállított tanulmány általam írt négyoldalas bevezetőjét. Ezt az anyagot 1977-ben a Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ állította össze hároméves, számítógépes adatfeldolgozásra alapozva, táblázatokkal alátámasztva; ezer példányban nyomtattuk ki, és széles körben terjesztettük. Az előző évben tíz-tizenkét múzeumi szakemberrel véleményeztettük is. A dolog előzménye annyi volt, hogy a minisztérium korábban már kiadta a könyvtári normatívát. Az MRMK-

nak 1974-es megalakulásától kezdve egyik feladata éppen egy hasonló anyag elkészítése volt. (Úgy tudom, később készült egy levéltári normatíva is.) Munkánk kezdetén már tisztában voltunk azzal, hogy általános, az országos és a szakmúzeumok számára is alkalmazható normatívát az eltérő adottságok miatt nem lehet készíteni. Tudtuk, hogy Bukovszky Rezső, a Természettudományi Múzeum akkori gazdasági vezetője 1968-ban disszertációt nyújtott be a Közgazdasági Egyetemre *A normatíva jellegű költségvetési tervezés alkalmazhatóságának lehetősége a múzeumokban* címmel. Ő hat országos múzeum (TTM, MNM, MNG, Néprajzi, Iparművészeti és Szépművészeti Múzeum) költségvetését és körülményeit elemezte, megállapítva, hogy normatíva e múzeumtípusra nem készíthető. Egyik opponense, Nagy Sándor, a Művelődési Minisztérium akkori pénzügyi főosztályvezetője (az 1950-es évek elejétől előbb csak a levéltárak, majd a múzeumok és levéltárak gazdasági igazgatóságának volt tizenöt éven át nagy hatalmú igazgatója) teljesen egyetértett vele. Mi is. Ezért foglalkoztunk csak a vidéki múzeumokkal, a megyei szervezetekkel.

Mielőtt ez a normatíva miniszterhelyettesi értekezlet elé került volna, a Múzeumi Osztály új vezetője (a megbízást mi az elődjétől kaptuk) – biztos, ami biztos – az 1977-es országos múzeumigazgatói értekezlet elé terjesztette. Ezen egy kisebbségben lévő, de nagyhangú megyei igazgatói csoport elutasította az anyagot, a többiek hallgatása mellett. Így az osztály a kérdést levette a napirendről, a normatívarendelet nem jelent meg. Hogy kinek használtak vele az azóta már nyugalomba vonult ellenkezők, nem tudom; a stallumukban őket követő igazgatóknak általában a múzeumügynek biztosan nem. 2003-ban, Egerben értesültem arról, hogy a normatíva kérdése 1996–1998 között újból napirendre került. A Füköh Levente nevéhez fűződő, valójában az Országos Múzeumi Tanács elnöke által összeállított újabb változatot – úgy tudom – komolyan senki nem tárgyalta meg. (Az 1998 áprilisában véglegesített tervezet éppen kormányváltáskor érkezett a minisztériumba.)

Balázs György írásában többször esik szó a múzeumok, illetve muzeális jellegű intézmények

túlzottan nagy számáról, arról hogy regisztrálni csak az „igazi” múzeumokat szabad. Kérdés: az 1960-as százból hogyan lett negyven év alatt nyolcszáznál több muzeális intézmény? Mi volt a helyzet az úgynevezett „múzeumi működési engedélyekkel”? Megfelelő válasz igénye esetén a szálak ebben az esetben is a volt MRMK-hoz vezetnek...

Már az 1949. évi 13. számú törvényerejű rendelet is szabályozta a múzeumok alapításának, megszüntetésének rendjét. A minisztérium által létrehozott vagy általa támogatott újabb intézmények annak rendje és módja szerint kaptak is működési engedélyt. Ez a folyamat azonban az 1960-as években „kisiklott”. Az akkori Múzeumi Osztályon a beérkezett évi statisztikai jelentések értékelésekor az az álláspont alakult ki, hogy olyan emlékházak, kiállítóhelyek stb., amelyek kiállítási anyaga valamelyik gyűjteménnyel rendelkező „igazi” múzeum kikölcsönzött tárgyaiból áll, nem önálló létesítmények. Így tehát a működtetésük legfontosabb adatát – a látogatók számát – „hozzá kellett csapni” az anyamúzeum látogatási adatahoz. Ezt a szempontot másfél évtizeden keresztül érvényesítették. Akkor is, ha egy városban különálló épületekben működtek az egyes gyűjtemények és azok kiállításai, de akkor is, ha a filiák más városban vagy falvakban voltak megtalálhatóak.

Így természetes volt, hogy például Pécsen a Janus Pannonius Múzeum évi látogatószáma összesítve került a statisztikába. Az azonban már nem volt annyira okszerű, hogy – személyes „praxisomból” merítve – a veszprémi Bakonyi Múzeum évente 15–20 000-es létszámot elérő „saját” látogatószámához nemcsak a Veszprémi Vármúzeum látogatóit, hanem a nagyvázsonyiét és még jó néhány filiájáét is hozzá kellett adni. Volt esztendő, amikor a Veszprém város címszó alatt milliós látogatószám szerepelt a Statisztikai Hivatalnak benyújtott adatokban és az általuk évről évre kinyomtatott kulturális statisztikai évkönyvben. (Lásd egyébként Kiss László: *A múzeumok munkájának eredményei a IV. ötéves tervidőszakban, 1971–75.* Budapest: MRMK Rota, 1978.) Ez a statisztika külön-külön kezelte a főváros, a megyei városok, az egyéb városok és a falvak adatait.

Nyilvánvaló volt, hogy a múzeumi statisztika az ország kulturális életének különféle szempontú értékelésénél nem éppen stimmel, de ez nem tűnt fel senkinek. Mindaddig, amíg a Múzeumi Osztály át nem ruházta az MRMK-ra egyrészt az évi statisztikai adatok begyűjtését és feldolgozását, közreadását, másrészt a valamennyi múzeumra kiterjedő új, címeres, dísznyomásos múzeumi működési engedélyek adminisztrációját.

A Statisztikai Hivatal illetékesei, amikor tőlünk az eddigi adatközlési módszerről értesültek, nem voltak boldogok. Mi se. Mit volt mit tenni, az 1977-es kulturális statisztikában az évente szokásos nyolc-tíz intézménygyarapodással szemben egyszerre százas nagyságrendben megugrott az eddig nem szerepelt és főleg falvakban található múzeumi intézmények száma. Mi több: gyökeresen megváltoztak a települések múzeumlátogatói adatai. Egyes városokban jelentősen visszaestek – főleg a megyeközpontokban –, viszont nagyságrenddel nőtt a kisvárosi és főleg a falusi múzeumlátogatók száma.

A „csodálatos múzeumszaporítás” tényezőit jól illusztrálja két év adatsora:

1. táblázat. A múzeumi intézmények száma

	Év	
	1975*	1977**
Budapest	39	67
Városok	88	192
Községek	80	173
Együtt	207	432

* Az első oszlop adatai Kiss László idézett művéből származnak.

** A második oszlop adataira lásd az új működési engedélyek kiadása után: A magyar múzeumok 1977. évi működési adatai. MRMK Rota, 1978.

Ennyit az adatok alapján a múzeumi statisztika „hiteles” voltáról, legalábbis a múltbeliekről. Vajon a múzeumi intézmények kategorizálásánál – ami sajnálatos módon több ízben is változott az elmúlt évtizedekben – milyen szempontok szerint járnak el az illetékesek a közeljövőben?

Kétségtelenül igazak Balázs György azon megállapításai is, hogy a múzeumi működési engedé-

lyek, normatívák/standardok, követelményrendszerek (például a megelőző műtárgyvédelem jelenlegi állapota) és még jó néhány szempont egyeztetése alapján lehetséges – végre – rendet teremteni a múzeumi kategóriák között. Így lehetne minősíteni, osztályozni vagy csak egyszerűen regisztrálni az egyes intézményeket. Mindmáig minden egymástól eltérő elvi meghatározást, gyakorlatba átültetett szempontot vizsgálva vagy félmegoldások, vagy abbahagyott kísérletek születtek. Ezeket természetesen az ország politikai és főleg gazdasági állapota, annak változásai befolyásolták és változtatták meg. Az ennek köszönhető következményeket ismerjük. Túl gyakori és túlon túl meggondolatlan intézkedések keresztüztében működnek a múzeumi intézmények, és lavíroznak az ilyen változásokra felkészületlen múzeumi emberek. Lehetséges-e manapság egy belátható ideig állandónak mondható múzeumi rendtartásról beszélni? Azt bevezetni, előírni, majd megtartatni?

Mindenesetre tennie kell valamit a múzeum és a saját maga jövőjéért aggódó szakembergárdának. Nem volna akadálya – elfogadható körülmények között – a „hivatal” (minisztérium? KÖH?) és a szakmai érdekvédelmet képviselő egyesületek között a tennivalók megvitatása után a feladatvállalás megosztásának sem. Csak a partnerek jogállását, a szakma képviselőinek függetlenségét, egyesületük önfenntartó állapotát (például anyagi függetlenség) és még sok minden mászt előzetesen tisztázni és biztosítani kell. Ne felejtsük el, hogy a példának felhozott angolai, USA-beli, holland és ausztráliai múzeumi szervezetek, egyesületek általában már száz évvel ezelőtt megalakultak a maguk demokratikus államában. És nincsenek múzeumi törvényeik. Nálunk a PT-MME alig tízesztendő, aktív taglétszáma a számításba vehető múzeumi alkalmazottak körülbelül 25 százaléka. (A mostanában létrejött újabb múzeumi szervezetek „erejét” még nem vettem figyelembe.) Megfelelő, mozgósítható szakembergárda nélkül egy társadalmi testület hogyan vehetné át a regisztrációs jogosítványok kiadásához szükséges hatósági feladatok közé sorolható kötelezettségeket, különösen egy törvényekkel, rendeletekkel, utasításokkal egymást keresztül-kasul átszótt jogi dzsungelben? Elfogadott és el-

fogadható normatíva, ügyrend, etikai kódex híján? Másrészt: hogyan képes a kis létszámú Múzeumi Osztály ennyi operatív teendőt ellátni – önmagára támaszkodva?

ÉRI ISTVÁN

A magyar múzeumügy jogi környezete európai összehasonlításban is megfelelőnek minősíthető. Az 1997. évi CXL. számú, a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló törvény, illetve annak a 2001. évi LXIV. törvényben kifejezett kiegészítése, illetve módosítása a korábbiakhoz képest merőben új kereteket biztosított az intézmények működtetése s ebből következően a szakmai tevékenység számára. A törvény jogi értelemben a kötelező érvényű általános szabályokat tartalmazza. A keretek szabta lehetőségek megtöltése tartalommal a mindenkori ágazati minisztérium feladata. Az ilyen irányú törekvésekre számos NKÖM-rendelet szolgálhat bizonyítékkul a szakfelügyelet rendjének szabályozásától kezdve az új nyilvántartási szabályzatig. Világosan látnunk kell, hogy az eddigi NKÖM-és a kormányrendeletek (például a dokumentumvásárlási hozzájárulásról, a látogatókat megillető kedvezményekről, a muzeális intézményekben folytatható kutatásról) az alaptörvénnyel összhangban a múzeumi tevékenység fontos, de ugyanakkor gazdasági és társadalmi kockázatoktól mentes szegmenstjét érintették. A muzeális intézmények működésének tárgyi és személyi feltételei – az előbbiekkal szemben – ágazati szinten túlmutató gazdasági és politikai döntéseket igényelnek. Őszintén kinyilváníthatjuk, hogy a múzeumi alaptörvények és az ezekre épülő rendeletek előkészítésekor az ágazati minisztérium épített a szakemberek véleményére, a szükséges információkat is megosztották az előkészítésben részt vevőkkel. Amikor a múzeumi regisztráció és a normatívák kérdésköréről próbálunk értekezni egy jövőbeni, hosszú távon alkalmazható elvárás-és kötelezettségrendszer kialakítása reményében, gyakorlatilag hiányoznak az alapinformációk. Ezek sorában sarkalatos kérdés az *Európai*

Unióba lépő ország közigazgatásireform-elképzeléseinek megismerése. Magyarország műtárgyállományának hatvan százalékát megyei múzeumi szervezetekbe tömörülő múzeumok, intézmények őrzik, kezelik. A szervezetek rendkívül centralizáltak, hiszen a gazdasági ügyintézés, a műtárgyvédelmet, a menedzser- és marketingtevékenységet, kiállításrendezést a szervezetek központjai, a megyei múzeumok látják el. Ha a közigazgatás jövőképében a megyéknek nincs helyük, akkor a megyei fenntartású múzeumi szervezetek szétesésével kell számolnunk. Ennek bekövetkeztével az önálló múzeumokkal szemben merőben más követelményeket kell érvényre juttatni, mint a strukturálisan összetartozó, egymás tevékenységét kiegészítő intézmények esetében.

A közigazgatási reform nyilvánvalóan az önkormányzati törvény megváltoztatását, módosítását igényli. Ennek során elengedhetetlenül szükséges a finanszírozás szabályozása is, mivel ez idáig a megyei önkormányzatok kaptak állami támogatást a fejkvóta alapján; kapták azért, mert számukra a múzeumi feladatok ellátása is kötelező feladat volt. A múzeumi szervezeten kívüli muzeális intézmények fenntartói nem kaptak állami támogatást. Amennyiben a jövőben nem módosul az állami támogatás, bizonyára sok muzeális intézmény kerül majd veszélybe, az esetleges megszüntetés vagy vegetálás közelébe.

Az előbbi kérdésekre azért szükséges választ adni, mert változásokat prognosztizálva más feltételrendszerben kell gondolkodni. Ha nem kell figyelembe vennünk a közigazgatás átalakulását, akkor egyszerűbb a képlet, hiszen a mai állapotok szolgálnak kiindulópontul.

A múzeumi regisztrációs rendszer és normatíva megalkotása során elengedhetetlenül szükséges az alapvető célok tisztázása: miért szükséges ez? A közgondolkodás több évtizedes beidegződések alapján általában bizalmatlan a létfeltételeket érintő döntések előkészületekor. A múzeumi regisztráció és normatíva kérdéskörei sok szempontból a muzeális intézmények létét érintetik. Különösen a normatíva kétélű fegyver. Jó értelemben védelmet, garanciát jelenthet a múzeumok működése szempontjából. Ugyanakkor másrésztől hálózatcsökkenést, intézmények be-

zárását, megszüntetését is eredményezheti, s így esetleg az államháztartás kiadásának csökkentését célzó gazdasági és politikai törekvések eszközévé, kiszolgálójává válhat. Biztos vagyok benne, hogy az ország jelenlegi gazdasági helyzete, különösképpen az önkormányzatok forráshiányával, adóssággal küszködő állapota miatt elképzelhetetlen egy generális változásokat előidéző fejlesztési program elindítása, rövid távon való megvalósítása, egy olyan program érvényre juttatása, amelynek során a tárgyi és személyi feltételekben egyaránt általános előrelépés következne be. Ennek bizonyítására egy konkrét példa a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Szervezet helyzete. 1987 óta a tizenhét különböző típusú múzeumegység húsz épülete közül egyben sem volt felújítás. Az állandó kiállítások átlagéletkora húsz év. A raktározási gondok – mint általában mindenütt – súlyosak. Amikor a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma másfél évvel ezelőtt felülvizsgálta az egyes intézmények helyzetét, arra a megállapításra jutott, hogy kétharmaduk nem felel meg múzeumi besorolásoknak, mivel a szakmuzeológusokon kívül nem rendelkeznek restaurátorral, közművelődési szakemberekkel stb. A felmérés után elkészített hároméves stratégiai koncepció valóra váltása – amely a legégetőbb célkitűzéseket tartalmazta – 1300 millió forintot igényelt volna. A vizsgálat eredményei és a cselekvési program célkitűzései együtt kedvezőtlen vélemények kialakításához vezettek a fenntartónál. Ezeket ugyan sikerült időközben megváltoztatni, de az mindenképpen világossá vált, hogy önkormányzati erőforrásokat nem lehet mozgósítani fejlesztésekre. Tehát a jelenlegi körülmények között a regisztrációs és normatívarendszer kialakítása és alkalmazása az intézmények számának csökkenéséhez vezetne. Ez nem is lenne különösebb gond, ha a felszabaduló erőforrások az életképes múzeumok fejlesztését szolgálnák. Félő azonban, hogy erről szó sem lehet, mert a nagy nehézségekkel küszködő önkormányzatok állandóan források után kutatnak bevételi hiányuk csökkentésére. Ha a felszabaduló erőforrások szakmai célokra fordítását engednék, illetve erre jogi lehetőség lenne, akkor az egyes múzeumi intézmények fejlesztésére nyílna lehetőség.

A múzeumi regisztrációs és normatívarendszer kialakításakor építeni kell a külföldi tapasztalatokra, de nem a feltételek nélküli másolásokra. A magyar múzeumügy fejlődésében számos specifikus, egyedi vonás figyelhető meg, nem is szólva a determináns gazdasági és társadalmi tényezőkről. A regisztrációs rendszer kialakítását feleslegesnek tartom, mivel van törvényi szabályozás, és a már meglévő gyakorlat alapján a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma a szakfelügyelet véleményének figyelembevételével tökéletesen végezheti a működési engedélyek kiadását. Az egyértelmű, következetes engedélyezés és ellenőrzés természetesen a normatívarendszerre építve történhet. A normatívarendszer három pillérét tartom különösen fontosnak. Ezek a pillérek összekapcsolódva, egymást feltételezve és kiegészítve alkotnak struktúrát. Az egyes pillérek intézménytípusonként konkrét mennyiségi és minőségi tartalommal kitöltve kötelező mintául szolgálnának.

A normatíva első pillére tartalmazza a *tárgyi és dologi feltételeket*. Jól tudjuk, az országban a múzeumi épületek döntő része eredetileg más funkciók ellátására létesült, s a belső átalakítások csak nehezen, igen költségesen oldhatók meg. Úgy tűnik, hogy az Alfa-program következetes végrehajtása is lassú fejlődést idézhet elő e téren a kiszolgálólétesítmények, a kulturált közönségfogadás feltételrendszerének alakításában. A múzeumi kategóriába sorolt vagy sorolandó intézményeknél kötelezően elő kell írni állandó és időszakos kiállítások létesítését, műtárgyraktárak fenntartását, a műtárgyvédelem alapvető feltételeinek megteremtésével. Mindezek során tapasztalataim szerint az egyharmados arányt kellene alapkövetelménynek tekinteni a kiállítások, a gyűjtemények és a munkaterek létesítésekor egy adott épületegyüttesben. Ezeknek az arányoknak a változtatására csak akkor nyíljon lehetőség, ha a múzeumnak különálló épületben vagy épületrészben van kiállítóterme, műtárgyraktára. Az első pillér stabil, kiszámítható költségvetési forrásokat is feltételez. Ma a múzeumok többsége költségvetésének tíz százalékánál is kisebb részét fordíthatja szakmai munka végzésére. Ezt az arányt nem fogadhatjuk el. Legalább 15 százalékban kellene megál-

lapítani a költségvetés minimális szakmai hányadát.

A normatívarendszer második fontos eleme a *szakemberek számával kapcsolatos elvárásokat és a szakemberek tevékenységével szembeni követelményeket* tartalmazza. A szakemberek számát a gyűjtemények típusai és a műtárgyak mennyisége, az adott intézmény látogatottságának mértéke, valamint az elvárható tudományos tevékenység határozza meg. Minden gyűjteménytípusnál ki kell alakítani egy olyan etalont, amelynél már kötelező főfoglalkozású muzeológust, gyűjteménykezelőt és restaurátort alkalmazni; ehhez hasonlóan a látogatói szám és a kiállításrendezés mennyiségi és minőségi elvárásainak figyelembevételével is.

A normatívarendszer utolsó eleme a *múzeumi szakemberek kötelező erkölcsi viselkedési szabályait* tartalmazza, ha úgy tetszik, a régen várt és óhajtott etikai kódex normatíváit.

A múzeumi normatívarendszer megalkotása után annak bevezetését kellő garanciák biztosításával, két lépcsőben látom célszerűnek. A működési engedélyekért folyamodó intézményekkel szemben azonnal érvényesíteni kellene a szabályozást, a már hosszú ideje működő muzeális intézményeknek moratóriumot kellene adni öt éves időtartamra. Eközben pályázati eszközökkel segítséget kellene adni számukra, hogy elmaradásukat pótolhassák. A támogatás alapvető feltételül kellene szabni a fenntartó által is elfogadott és anyagiilag támogatott intézményi fejlesztési terv elkészítését.

VERES LÁSZLÓ

A folyóirat előző számában megjelent Balázs György vitaindító írása a múzeumi regisztrációval, illetve akkreditációval kapcsolatban, amely – remélem – sokunkat, köztük szakmánk meghatározó személyiségeit és nem utolsósorban döntéshozóit is elgondolkodásra készíti.

Különösen izgalmasnak találtam az angol, a holland, az amerikai és az ausztrál példák szerepeltetését, valamint az önkéntesség fogalmának hangsúlyozását, amely elvet ebben a percben meglehe-

tős kétellyel tudok elképzelni múzeumi szervezeteink egészére és egyes csoportjaira vonatkozóan. De mindenképp a cikkben szereplő jogszabályokról szeretnék néhány szót szólni.

Az 1997. évi CXL. törvényt félbehagyttnak és egyoldalúnak érzem. Egyoldalúnak, mert majd-hogynem régészeti törvénynek tekinthető, s szinte nem is vesz tudomást a magyar múzeumi élet régészetén kívüli szakterületeiről. (Ezt elmondtam már a lillafüredi országos múzeumigazgatói értekezleten is, ahol a jelenlévők vastappsal jutalmaztak.)

Amit valójában nem szeretek e törvényben, az az, hogy szándékai ellenére nem sikerül megerősíteni a múzeum funkcióját, magát a kifejezést és az intézménytípus működésének feltételrendszerét. Hiába ír elő működési engedélyt, hiába klasszifikál és különböztet meg eltérő rendű és rangú múzeumokat, ettől még a múzeumi státus nem erősödik. Én főleg a tájházak oldalán, de egyéb helytörténeti kezdeményezéseknél is látom, hogy vígan megélnék működési engedély nélkül, használják a múzeum címet vagy nevet a legprimitívabb kiállítások vagy bemutatók esetében is. A törvény pedig egyáltalán nem védi le a múzeum nevet és rangot.

Ehhez szorosan hozzátartozik az is, területünk, szakmánk egyik szégyeneként, hogy hét év elteltével sem tudta kiizzadni magából az e törvényhez kapcsolódó miniszteri rendeletek sokaságát. Így pedig a törvény csak írott szó marad, hiszen sok esetben mi magunk sem tudjuk, hogy miként is kellene továbblépni, vagy hogyan is lehetne ezt a törvényt alkalmazni.

A szerző maga is felveti, hogy nem társult a törvényhez normatívarendszer kidolgozása. De a normatívarendszer önmagában – meggyőződésem szerint – nem elegendő, hiszen a normatívák kialakításához szükséges fedezet is kellene. Vajon kultúrpolitikánk elég erős-e ahhoz, hogy egy – tegyük fel – létező normatívarendszert az önkormányzatokra rákényszerítsen, és a vele járó anyagiakat kormányzati, állami szinten megszerezze és biztosítsa az önkormányzati fenntartású múzeumok számára? A jelen állapot, úgy tűnik, mindenki számára megfelelő, hiszen a múzeumi szakma egy része maga is veszélybe ke-

rülhetne a tiszta és világos normatívák kidolgozásakor.

Visszatérve a külföldi példákhoz: ezeknek egy az egyben történő átvétele egyértelmű kudarcot jelentene, hiszen az alapvető különbséget a múzeumi törvény megléte adja. Tehát bármiféle akkreditáció vagy regisztráció csak ezzel a törvénnyel összhangban képzelhető el. Ebben a percben felvetődik az önkéntesség problematikája. Hiszen a felsorolt országok múzeumai saját jól felfogott érdekükben végzik el a belső vizsgálatokat, mivel csak ennek alapján regisztrálják őket, juthatnak támogatásokhoz, végezhetnek publikus tevékenységet. Nálunk viszont törvény kötelezi a fenntartókat múzeumaik működtetésére, s akkor miért volna fontos nekik önként átvilágítani saját magukat? Hiszen ekkor kiderülne a magyar múzeumi szakma számtalan elhallgatott vagy vélt és valós problémákkal elfedett krízishelyzete, melyben igazán sok esetben mi magunk is vétkesek vagyunk. Ez a nyolcszáz-egynéhány múzeum és kiállítóhely viszonylag sok is és kevés is, hiszen csak az én ismereteim szerint legalább 100-150 intézményt szemrebbelés nélkül és azonnal becsukhatnánk, ugyanakkor legalább annyi területét ismerem az országnak, ahol viszont szükség lenne jó múzeumokra. Tehát újabb indok az ellen, hogy tiszta formák, világos normatívák kialakulhassanak.

Maga a regisztráció, akkreditáció ténye, gyakorlata, módszere teljesen szimpatikus számomra. Bármikor kidolgozható a mi múzeumunkban, s amikor erre utasítást vagy felkérést kapunk, azt gondolom, hogy minden nehézség nélkül meg is tudjuk csinálni. A szerző által felvetett tervezés, stratégiák (kiállítási, gyűjteménygyarapítási terv, állományvédelmi program, kiállítási terv) szinte mindegyikét már kidolgoztuk, s igyekszünk többé-kevésbé ilyen világos elvek mentén dolgozni. Ha kell, pilotként is jelentkezhetünk, bár azt gondolom, hogy a szakmának egy kicsit elege van már a skanzenből, a „mintadiákságunkból”, tehát nem biztos, hogy taktikus ez a felajánlás. Még a regisztrációval és egyáltalán a normatívák kialakításával kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy amíg a fenntartó(k) nem tudják a múzeumaik számára középtávon, de akár egy-két évre is stabilan biztosítani a fenntartás anya-

gi fedezetét, addig igazából soha nem lesz jogalapjuk arra, hogy következetes terveken alapuló munkát végeztessenek. Oly mértékű az esetlegesség, az egyik pillanatról a másikra történő pénzügyifedezet- és feladatátcsoportosítás vagy -meghatározás, hogy ez mindennek kedvez, csak a stabil munkavégzésnek nem. Az említett példák mindegyike olyan országokban működik és működött, ahol a stabilitás jellemző a pénzügyi fedezet és a szakmai elvárások tekintetében egyaránt. Ezek olyan országok, melyek rendelkeznek rövid és középtávú kultúrpolitikai, ezen belül múzeumpolitikai koncepcióval, melyet folyamatosan karbantartva, világosan kommunikálnak a múzeumok felé. Így azok tudják, hogy mire számíthatnak, tudják, hogy melyek az aktuális prioritások, s ennek alapján tudják, hogyan építsék fel kiállításuk rendszerét, miként alakítsák ki a közönségfogadás stratégiáit. Kérdezem én: hol vagyunk mi még ettől a stabilitástól?

Stratégia, koordináció, szervezettség – nem igazán kedvelt kifejezések mai múzeumi életünkben. A pillanatnak, a mának élünk, legtöbbször egyéni érdekek határozzák meg a cselekvéseket, s hogy mi lesz a gyűjteménnyel, vagy mi van a közönséggel, az csak sokadlagos kérdés...

CSERI MIKLÓS

Nagy örömmel olvastam Balázs György dolgozatát, mert olyan problémát jár körbe, a normatíva és akkreditálás kérdését, melyet a múzeumi szakma évek (évtizedek) óta görget maga előtt anélkül, hogy előrejutott volna. Egy rövid lábjegyzetben utal az eddig elkészült munkákra. Mivel Éri István neve mellett az enyémet is szerepelteti, úgy gondolom, nem árt, ha rövid áttekintésben felidézem a közel nyolc éve történeteket. 1996 őszén, a „múzeumi törvény” előkészítő munkálataihoz kapcsolódva az Országos Múzeumi Tanács kapta a feladatot az MKM Múzeumi Osztályától, hogy a korábbi kezdeményezések figyelembevételével dolgozzon ki egy úgynevezett múzeumi normatívajavaslatot. A munkát sürgette, hogy az akkorra már a megfogalmazott későbbi 1997. évi CXL. törvény 39. para-

grafus (5) bekezdés szerint a működési engedélyek kiadásához és a (3) bekezdés szerint az intézmények meghatározásához szükség volt egy új rendeletre.

Az OMT ezzel a munkával egy ötfős, úgynevezett „ad hoc” bizottságot hívott életre, melynek vezetésével engem bíztak meg. Az első fogalmazvány a *Javaslatok a múzeumi normatívák kidolgozásához* munkacímet viselte, melyben igyekeztünk meghatározni a hazai múzeumok lehetséges besorolási szintjeit (figyelembe véve a magyarországi múzeumi hálózat hagyományait), a lehetséges fenntartókat és a gyűjtőköröket. A munkaanyagot két alkalommal, 1997. március 12-én és április 15-én az OMT a minisztérium szakembereinek jelenlétében megvitatta. A viták eredményeként készült el az az átdolgozott változat – 1998. január 14-én –, mely a *Javaslat a múzeumok besorolásához és a normatívarendeletről kidolgozásához* címet viselte, de egymás között csak „akkreditációs javaslatként” emlegettük. Az új fogalmazvány szintén két menetben került egyeztetésre, 1998. február 23-án és május 10-én. Ennek eredményeként készült az a komplex változat, mely egyszerre tartalmazza az eredeti javaslatokat, s az utóbbi két egyeztetés eredményeként született módosításokat. Aztán néma csend!

A következőkben idézném a bevezetőben megfogalmazottakat, melyek egyben az egész munkaanyag megokolásául is szolgáltak:

„A szakértői bizottság elgondolása szerint a felsőoktatáshoz hasonlóan ki kell dolgozni egy akkreditációs eljárást, melynek során a múzeumi törvény által biztosított szakmai besorolásokat az intézmények a fenntartójukkal egyeztetett módon pályázhatják meg. A pályázat tartalmazza az intézmény jelenlegi szakmai profilját, gyűjtőkörét, illetve gyűjtőterületét, ezeknek felsorolása különösen abban az esetben lényeges, ha az elmúlt években a korábban kiadott működési engedélyekhez képest jelentős változások következtek be, vagy az elmúlt években a fenntartók új alapító okiratokat bocsátottak ki, melyekben az intézmény fenti adataiban lényeges módosulás következett be. Továbbá tartalmaznia kell a pályázatnak az intézményben dolgozó szakalkalmazottak és egyéb igazgatási és működtetési feladatokat ellátó dolgozók számát és

besorolását, illetve az elmúlt három évre visszamenően a szakmai feladatokra fordított költségvetési keretet.

A pályázat ismeretében az MKM Kulturális Örökség Főosztálya által létrehozott akkreditációs bizottságok helyszíni tájékozódás alapján teszik meg javaslatukat az intézmény szakmai besorolására. A jelenlegi átmeneti helyzet megkönnyítése érdekében javasoljuk, mivel a törvény amúgy is kimondja az ötévenkénti felülvizsgálat kötelezettségét (51.5. f.), hogy a szakmai besorolást követően öt /3/ (ez a minisztérium által javasolt ciklusidő) éves türelmi időt biztosítson a minisztérium az intézmény vezetőjének és fenntartójának, hogy a kötelező szakmai és személyi normatíváknak eleget tudjanak tenni. A végleges besorolást a következő ötéves ciklus elején az új akkreditációs eljárás során kell kialakítani.”

A tervezéskor igen nagy hangsúlyt kapott az a tény, hogy a hazai múzeumok (egyes külföldi intézményektől eltérően) igen jelentős részt vállalnak a hazai tudományos életben; nyugodtan kijelenthetjük, hogy legtöbbjük, jelenlegi jogállásától függetlenül, alapkutatót folytató kutatóhely. Ezért a normatívajavaslat készítésekor a felsőoktatás mintájára kialakított akkreditációban gondolkodtunk, a tudományos tevékenység szem előtt tartásával, s úgy vélem, ez ma is helytálló, amit az 1997. évi CXL. törvény is megerősít.

Ugyancsak figyelembe vettük az intézmények sajátosságaiából adódó elvárásokat is, melyet Balázs György úgy fogalmaz: „A követelmények az alapítói szándékot fejezik ki, azokat általában alapító okiratban rögzítik. Ezek az elvárások időről időre változhatnak.” Ezért fogalmaztuk meg az ötévenkénti ismételt vizsgálat szükségességét, melynek eredményeként az intézmény státusa változhat, de a múzeumokat meghatározó legfontosabb tényező, az intézményben őrzött kulturális javak biztonsága folyamatosan fenntartható kell hogy legyen.

Az akkreditáció eredményeként megfogalmazott követelmények egyértelművé tennék a fenntartók és az intézmények feladatait a gyűjtés, megőrzés és a közzététel, vagyis a tárgyak újbóli birtokbavétele és a kultúrateremtés területén.

FÜKÖH LEVENTE

Jelen sorok írójaként nem büszkélkedhetem hosszú évtizedek muzeológusi tapasztalatával; a pályán eltöltött évek száma nem jogosít fel ítélethozatalra. Hat éve próbálkozom egy kis múzeumi (kismúzeumi) intézmény: egy fővárosi helyörténeti gyűjtemény munkájának közben tartásával. Az ez alatt az idő alatt szerzett ismeretek azonban mégis véleményformálásra sarkallnak, hiszen fiatal muzeológusként, egy majdhogynem egy személyes intézmény perspektívájából nézve is tisztán érzékelhető a kérdés – mondhatnánk örök – aktualitása. Azt hiszem, csupán a már szinte unalomig ismert megállapításokat ismételném meg hazai múzeumaink gondjaival összefüggésben; legutóbb a Pulszky Társaság évi rendes közgyűlésén lezajlott szakmai vita során hallhattunk mint jelenlévők az égető problémákról, illetve ok-okozati összefüggéseikről. Mindezen bajoknak egyik eredendő okát azonban (s ezzel, azt hiszem, minden múzeumáért tenni akaró kolléga tisztában van) nem lehet elégszer felemlíteni: a rendszerváltozás óta eltelt 13–14 év alatt kevés múzeumunk tudta saját arculatát megtartani, illetve újraformálni, s azt a külvilág, a helyi vagy akár országos közösség számára megmutatni. Az önmeghatározás s az ezzel szorosan összefüggő hatékony és egységes érdekvédelem hiánya, úgy vélem, az ország minden kistérségében, megyéjében, nagyobb régiójában éppúgy jellemző, mint a fővárosban. Említettem már, hogy helyörténeti gyűjteményben dolgozom, így a legtöbb ismeretem is a budapesti gyűjtemények helyzetével kapcsolatos. A főváros számos kerületében található helyörténeti gyűjtemény, olyan hely is akad, ahol ezeken kívül külön körök, kis csoportok foglalkoznak szűkebb lakókörnyezetük kutatásával. A fenntartó minden esetben a helyi önkormányzat, akár külön költségvetéssel működteti, akár egy művelődési házhoz keresztül, közvetve. Nincs szándékomban megsérteni az önkormányzat kulturális ügyekért felelős döntéshozóit, de azt hiszem, nem állok messze a valóságtól, ha kijelentem: nincsenek tisztában a hozzájuk tartozó intézmény feladatával, működésével. Nem tudják, miért érdemes pénzt áldozni a fenntartására, a különböző szakmai programok támogatására. Bizonyára akad olyan kerület, ahol a helyörténeti gyűjtemény vagy helyi múzeum

léte a szükséges rossz kategóriájába tartozik, s talán az sem véletlen, hogy nem minden városrésziünkben található ilyen kisintézmény. Az sem elképzelhetetlen, hogy eljön az idő, amikor a fenntartó úgy véli: felesleges pénzkidobás saját múzeumot működtetni, s hiába a színvonalas szakmai munka, az értékes gyűjtemény s a kedvező szakfelügyeleti jelentés, az intézmény megszűnik, a gyűjtemény elvész, elenyészik. Úgy vélem, minden olyan erőfeszítés, mely egy egységesen fellépő és érdekét képviselő múzeumi szakma megteremtését segíti elő, megfontolásra és támogatásra méltó. A normatíva megteremtésével, illetve a már kidolgozottak felhasználásával kapcsolatos vitában nem kívánok részt venni (ismereteim, látóköröm, tudásom még nem engedi meg), a normatíva – a szakma által kidolgozott és ellenőrzött normatíva – és a regisztráció, illetve a hatékony érdekképviselő közötti összefüggés is egyértelműnek látszik számomra. Ugyanilyen evidencia, hogy az érdekképviselő, az arculat megteremtése nem indulhat felülről, azt a szakmának magának kell – múzeumonként és együtt is – megteremtenie. Amennyiben (és hangsúlyozni kell az „amennyiben” szócska fontosságát) a Balázs György által felvázolt módon ez megvalósulhat, az mindnyájunk érdekét szolgálja.

GÖNCZI AMBRUS

REFLECTIONS ON GYÖRGY BALÁZS' ARTICLE ON MUSEUM REGISTRATION

The article on Museum Registration was published in the 2/2003 issue of the Museum Publications, on which the authors reflect in this issue. Levente Füköh describes the proposals discussing the possible accreditation system, prepared and presented after the Museum Act was passed in 1996. The proposals support an accreditation and norms system similar to that of higher education. Ambrus Gönczi approached the issue from the perspective of a small local collection, emphasising the importance of museums' self-definition, the creation of an image towards the public, the museum

world and the maintaining bodies, who must realise the real worth and assets of their museums, and he pointed out the necessity of representing common interests effectively. Dr Miklós Cseri commented on the relevant act of 1997 and the concept of voluntary supervisions initiated by the museums, expressing his doubts on its feasibility in the current Hungarian situation and structure. He emphasised the need of strategies, co-ordination and organisation as well as the necessity to put common interest in focus instead of individual aspirations. István Éri produced a more comprehensive, more detail study, giving a historic summary of the issue, and illuminated several aspects that are worth considering, and he also raised a number of questions that reach far beyond museum registration.

Projekt módszer a múzeumban

A projektfogalom és -módszer néhány évtizede öltött formát. Ma már nagy szakirodalma van, és egyre gyakoribb az EU intézményfinanszírozási gyakorlatában. Egyre többször halljuk az európai uniós együttműködésekkel kapcsolatosan a projekt szót, hiszen mi kizárólag projekteken tudunk részt venni. (A kilencvenes években a holland-magyar múzeumi menedzsmentképzésekben részt vevők a módszer angol kifejezéseivel is megismerkedtek, és ez megkönnyíti a nemzetközi projekteken való részvételt.) Valójában múzeumaink működése itthon is ebbe az irányba változik: mind több a „címkézett”, „pántlikázott” pénz, az alaptevékenységek finanszírozása mellett egyre több a célfeladatokra megszereshető támogatás.

A projektek középpontjában egy-egy probléma, feladat áll, a cél ezek lehető legjobb megoldása, végrehajtása. Projektnek azt a tevékenységet hívjuk, amelynek során

1. meghatározott közreműködők
2. meghatározott célt akarnak elérni,
3. meghatározott időn belül,
4. meghatározott szervezeti keretek között,
5. meghatározott erőforrások felhasználásával.

Bármit felfoghatunk projektként. Amikor családi hétvégi kirándulást tervezünk, nem tudatosan ugyan, de számba vesszük a fentieket. (*Közreműködők*: a nagymamát nem visszük, mert meredek hegyre kell felmenni; *cél*: a Vadállókövekre akarunk feljutni; *időtartam*: vasárnap a Híradóig haza akarunk érnünk; „*szervezeti keretek*”: a sógor kocsijával megyünk, melyet csak apu vezethet; *erőforrások*: elég drága így is, ezért nem vendéglőben ebédelünk, hanem viszünk hátizsákot és szendvicset, így három ezresből kijön az egész.)

A múzeumokban, különösen a nagyobbakban számos *időszakos* jellegű, *néhány személyre* kor-

látozó, *külön* tevékenység fut (ásatás-leletmentés, kiállításkészítés, gyűjtési program, kiadvány készítése és kiadása, pályázatok útján támogatott kutatások stb.). Ezek a tevékenységek évtizedek, esetleg évszázadok alatt kialakult szokások szerint folynak, igen sokszor rutinmunkaként. Ha mégis előfordulnak hiányosságok, azoknak jelei lehetnek a nem a forgatókönyv szerint készült kiállítások, a megnyitók előtti kapkodás, az eladhatatlan kiadványhalmok, a kozmetikázott kutatási jelentések, leginkább azonban csak a gyakori időzavar és a feladatok torlódása, egyes munkatársak időszakos túlterheltsége.

Az ember ösztönös szándéka a törekvés a jó múzeumra, az hogy minél kevesebb hibával dolgozzon. A projektek elkülönítése, tervezése, menedzselése, összehangolása segít az *egyénnek* és a *múzeumnak*; az egyénnek abban, hogy kevesebb kapkodással is eredményesebb legyen; a múzeumnak a terhek egyenletesebb megosztásában a munkatársak között, az együttműködés javításában és abban, hogy ritkábban kelljen a vezetőknek beavatkozniuk a folyamatokba.

A múzeumi projektek a végrehajtás szerint lehetnek egy vagy több részleg bevonásával működők, és külső felek részvételét is igényelhetik. A projekt módszer számos elemét mindenki használja a gyakorlatban – ki ösztönösen, ki tudatosabban; elsajátítása módszeressé, hatékonyvá és eredményesebbé teszi a munkát: a munkatársak ugyanazt a nyelvet fogják beszélni, értik egymás feladatait, az együttműködés alapjait. Ez a különböző részlegekben dolgozók számára különösen előnyös (például egy kiállításban muzeológus, restaurátor, pénzügyes, kiállításkészítő, múzeumpedagógus, PR-munkatárs).

A projektek időben jellemző szakaszokra oszthatók:

1. a tájékozódás (az ötlettől az elkezdésig),
2. tervezés,

3. kivitelezés,
4. üzemeltetés,
5. bontás/felszámolás,
6. értékelés.

Vegyünk két példát: egy kutatási és egy kiállítási projektet, és kísérjük végig kiragadott momentumokkal, hogy mit jelentenek ezekben a projekteknél a szakaszok.

Kutatás: Tárjuk fel az Orczy-kert élővilágát!

Kiállítás: Mutassuk be a hazai madárfajokat! (A példák nem valóságosak.)

1. A *tájékozódás* szakaszában még nincs készen a projekt. Vagy egy probléma, egy feladat áll előttünk, vagy egy ötlete támad valakinek. Mielőtt a tervezésbe kezdünk, érdemes tájékozódni és eldönteni, elkezdjük-e a projektet. A tervezés során elkészül majd egy úgynevezett projektleírás, amely rögzíti a projekt főbb kereteit. Ezt jó, ha minden résztvevő ismeri.

Kutatás: Mit tudunk már az Orczy-kert élővilágáról? Kitől kell engedély a kutatáshoz? Stb.

Kiállítás: Hány fajt ismerünk hazánkból? Hány van meg a gyűjteményben? Van-e vitrinünk? Mikor van szabad kiállítóhely? Stb.

2. A *tervezés* szakaszában újabb ismeretek, a szükséges adatok figyelembevételével határozzuk meg a pontos célt, tervezzük meg, hogy kik legyenek a közreműködők, és milyen szervezeti keretek között dolgozzanak a projektben, milyen személyi és anyagi ráfordítást kíván a projekt, mikor kell készen lennie. Szokás szerint megjelölnék olyan időpontokat, állomásokat is (ezeket mérföldköveknek hívja az irodalom), amelyek elérése fontos a projekt folytatása és eredményes befejezése érdekében. A tervezés végeredménye kettős: pontos projektleírás és kiviteli terv. A rá tartozó részeket minden közreműködőnek ismernie kell.

Kutatás: Cél a pontos fajlista. A növénytár és az állattár kutatói mellé meg kell hívni X és Y specialistákat is. Ők Z vezetésével (projektvezető) három év alatt évi egy hónapon át ezen a projekten dolgoznak. Új gyűjtőeszközöket rendelünk külső kivitelezőtől. A gyűjtött anyagból válogatott mennyiséget hat fő preparálja évi két-két hónapig. 2008. február 15-re tanulmány ké-

szül a fajlistával, ez augusztus 31-ig könyv alakban megjelenik. Mindehhez, a külön-külön kalkulált költségeket összeadva, nyolcmillió forint kell.

Mérföldkövek: 2006. február 15.: Az irodalomban megjelent adatokat összegyűjtik. Megveszik a gyűjtőeszközöket. 2007. október 30.: Minden élőlénycsoportból összegyűlt a szükséges anyag. *Kiállítás:* Cél a madarakat bemutató, vonzó kiállítás. A madárgyűjtemény dolgozóin kívül a kiállításkészítési, a gazdasági és a biztonsági részleg közreműködése is szükséges. A projektvezető a madárgyűjtemény vezetője, a három részleg egy-egy munkatársa alkalmilag ülésező munkacsoportként tervezi és irányítja a projektet. A kivitelezésben a preparátorok (két fő, tíz-tíz héti) és a kiállításkészítők (négy fő, három-három héti) vesznek részt. A kiállítás az ideiglenes kiállítóterben nyílik, kétszáz négyzetméternyi területen, 2008. február 15-én. Stb.

3. A kivitelezés, *végrehajtás* azután következhet, ha a projekt személyi és anyagi feltételei adottak vagy megteremtődnek. Sokszor előfordul, hogy kész a terv, de meg kell várni, amíg pályázati vagy egyéb forrásból lesz rá pénz. A kivitelezés során figyelni kell a „mérkövekre”, arra hogy minden összepasszoljon. Ilyenkor fel kell mérni, hogy aminek adott időpontra el kellett készülnie, az elkészült-e. Ami elkészült, olyan minőségű-e, hogy a folytatást lehetővé tegye? Érdemes tartalék időket betervezni, hogy az esetleges csúszások ne legyenek végzetesek. És végül az elkészülési határidőt be kell tartani, az anyagi kereteken belül kell maradni, és a végtérmekeknek is megfelelő minőségűnek kell lennie. *Kutatás:* A főváros ad pénzt a kutatásra. A projektvezető gyesre ment, másikat kellett kijelölni, ezért a megrendelés késett, és a gyűjtőeszközök csak júniusra érkeztek meg. Egy tavaszi gyűjtési periódus elveszett, de mindenki végzi a dolgát. Csak a madarászok nem, mert ők a kiállítással vannak elfoglalva. A két projektet jobban össze kellett volna hangolni. A tanulmány határidejét április 15-re módosították, ezért a könyv csak december 30-ra jelenik meg (de még épp időben).

Kiállítás: A madarak tisztítása határidőre befejeződött. A réti sasról kiderült, hogy kiállítha-

tatlanul sérült példány, máshonnan kell beszerezni. A kiállítás a kitűzött napon megnyílt.

4. *Üzemeltetésnek* nevezhetjük azt a szakaszt, amikor a projekt eredménye működik.

Kutatás: A kutatók munkája a tanulmány leadásával befejeződött, de a könyv tartalmát még ellenőrizniük kell. A kész könyvet be kell mutatni, reklámozni, tárolni kell, vagy el kell adni.

Kiállítás: A négy hónapos nyitva tartás alatt takarítani, őrizni stb. kell. A kiállítást reklámozni kell. Múzeumpedagógiai foglalkozásokat, tárlatvezetéseket kell tartani.

5. *Bontás*, felszámolás az üzemelés befejezése után következik. Ez időben sokszor távol (évek-re) esik a kivitelezéstől, mégis érdemes erre is gondolni már a tervezéskor.

Kutatás: Az elhasználandó gyűjtőeszközöket ki kell selejtezni, stb.

Kiállítás: A saját példányokat fertőtlenítés után vissza kell helyezni a gyűjteménybe. A kölcsönöst vissza kell szállítani a kölcsönzőnek. A vitrinek fele a kiállítótérben marad, mert bennük gombakiállítás lesz.

6. Az *értékelés* a projekt lefolytatása során is szerepet játszik, például a „mértéldkövek” elérésekor. A befejezés után mindenképpen érdemes értékelni, hogy az eredmény úgy alakult-e, mint amire számítottunk. Érdemes magának a projektnek a működését is értékelni, hogy legközelebb jobban tudjunk együtt dolgozni.

Kutatás: A könyv elkészült, szép és kelendő lett. A madárgyűjtemény dolgozóin egy időszakban túl nagy teher volt. Stb.

Kiállítás: A kiállítást százazrek nézték meg, és sok iskolai órát tartottak itt madarokról. Sokszor volt tumultus a ruhatárnál, legközelebb erre is gondolni kell. Többen panaszkodtak a vitrinek szegényes, máskor túl élénk hátterére, ebben nyilván a nézők ízlésének különbözősége is közrejátszott. Stb.

A fentiekből talán kiderült, hogy a projektműködés elemeit ismerjük, gyakoroljuk; lassan megjelenik a múzeumok gyakorlatában is, eseteket, példákat hallunk arra, hogy az ismert és az új elemeket összekapcsolják, és ezáltal módszerszerűen végzik a feladatokat. Az alábbiakban egy nagy múzeumban létrehozandó nagy kiállítás

példáján felsoroljuk azokat a lépéseket, szempontokat, amelyeket érdemes mindenféleképpen figyelembe venni, legtöbbször írásban is rögzíteni.

Kiállításkészítési „menetrendi javaslat” – nagyobb kiállítások esetére

A fenti vázlatos elméletet legjobb egy konkrét példával – egy bonyolultabb kiállítás képzelt projektjének példájával – előbbé tenni. A gondolatmenet, a szakaszolás, az átláthatóvá tétel minden másfajta projekt esetén használható, a végrehajtásra pedig számtalan egyedi megoldás adódhat. Az alábbi lépéssorrendet minden nagyobb projekt esetén érdemes végigcsinálni, de kisebb projektek esetén is érdemes végiggondolni, és aztán kiválogatva, de írásban rögzíteni az egyes releváns pontokat. Az írásos rögzítés nemcsak a munkafegyelemnek és a szervezettségnek tesz jót, hanem a résztvevők egyértelmű tájékoztatását is szolgálja. A projektműködés egyik legnagyobb erénye, hogy átláthatóvá teszi az együttműködést, a munkát, a haladás menetét.

Minden egyes nagyobb kiállítás esetében érdemes elkészíteni egy projektleírást, mely rögzíti a kiállítással kapcsolatos szakmai elképzeléseket, követelményeket, a költségvetést, a főbb határidőket és a felelősök nevét. A kiállítás készítése során számos *dokumentumot* kell készíteni, ezeknek egy része a projektleírás melléklete lehet. Nevesíteni kell a *felelősöket*, és rögzíteni a *határidőket*. Azokat a fontosabb határidőket, amelyeknél csak akkor lehet továbbhaladni, ha a projektet addig végigvitték, mértéldköveknek hívják. A projektleírás nem a kiállításról magáról szól, hanem arról, *hogyan készül* a kiállítás. A kiállításkészítést – mint a legtöbb tevékenységet – lehet három egyidejűleg folyó, párhuzamos működési területre bontani: szakmai (szaktudományos, múzeumpedagógiai, kiállításkivitelezési, propaganda-), szervezési és gazdasági működésre. A szakmai tényezőkből csak nagyon kevés tartozik a projektleírásra, ilyenek például a minőségi követelmények (a fenti példában: minden egyes madárfajt állítsunk ki, a kiállítás legyen közérthető).

A) A kiállításkészítés nagyobb szakaszai

1. az ötlettől az elfogadásig,
2. tervezés,
3. kivitelezés,
4. megnyitó és propaganda,
5. nyitva tartás – üzemeltetés,
6. bontás.

Ezek a nagyobb szakaszok tovább bonthatók, például az alábbiak szerint:

1. Az ötlettől a terv elfogadásáig

- a) Az ötletet egy kompetens személy továbbgondolásra elfogadja.
- b) Az ötlet alapján szinopszis készül (egy-két oldal: téma, megjelenítés, anyagok, költségbecslés, támogatási esély).
- c) A kiállítás ötletét jóváhagyja a felelős személy.

Ennek a szakasznak a végén a kiállítási elképzelés körvonalazódott, és a kiállítási szándék elhatározássá vált.

2. A tervezés szakaszai (ideális esetben)

- a) előtervek:
 - projektleírás,
 - tartalomismertetés,
 - tárgyi anyag köre (még nem jegyzéke!),
 - egyéb bemutatóeszközök (szöveg, videó, számítógép stb.) köre,
 - installáció- és látványkonceptió,
 - hálóterv (nagyobb, bonyolultabb tervek esetén);
- b) költségvetés készítése;
- c) forráskeresés és -találás;
- d) a források ismeretében a tervek véglegesítése;
- e) forgatókönyv (benne látvány- és installációs terv) írása, lektorálása és elfogadása;
- f) kivitelezési terv elfogadása;
- g) kivitelezési árajánlatok bekérése.

Ennek a szakasznak a végén a kivitelezés feltételei adottak. Ha a források rendelkezésre állnak, és a hálóterv megengedi, akkor egyes tevékenységek késése esetén is megindulhat a kivitelezés (például biztosak vagyunk benne, hogy

valahonnan kapunk kölcsön réti sast, tehát megépítjük neki a vitrint, bár még nincs szerződésünk a kölcsönre).

3. Kivitelezés

- a) anyaggyűjtés, restaurálás, előkészítés;
- b) a szövegek, grafikák stb. elkészítése;
- c) installációépítés;
- d) a berendezési tárgyakkal kapcsolatos szükséges adminisztráció;
- e) a világítás beállítása;
- f) a biztonságtechnika élesítése;
- g) a megnyitás jóváhagyása (jegyzőkönyvvel);
- h) elszámolás készítése;
- i) a projekt értékelése (hogyan zajlott) és a kiállítás értékelése (hogyan sikerült).

4. Megnyitó és propaganda

- a) PR-terv készítése (ami az egész projektre szól, benne egy fontos mozzanat a megnyitó);
- b) sajtóanyag készítése;
- c) a meghívandók körének meghatározása;
- d) a megnyitó személy kiválasztása és felkérése;
- e) a megnyitó programjának rögzítése;
- f) meghívó készítése;
- g) a meghívó postázása;
- h) sajtótájékoztató szervezése és lebonyolítása (média-munkatársak és a múzeum részéről nyilatkozó szakemberek meghívása);
- i) megnyitó lebonyolítása.

A megnyitó és a propaganda önmagában is egy-egy projekt lehet, és gyakran elkülönül a kiállítási projekttől.

5. Működtetés

- a) őrzés,
- b) múzeumpedagógiai és egyéb felhasználások,
- c) karbantartás – takarítás,
- d) felújítások, kis átalakítások és persze
- e) folyamatos reklám-marketing, az események és a ráfordítási lehetőségek szerint.

6. Bontás

- a) bontási terv készítése;
- b) szakmai anyag kiemelése, elszállítása, adminisztráció;

- c) installáció bontása, selejtezése;
- d) a dokumentumok adattárba helyezése;
- e) a kiállítás értékelése (szakmai, szervezési és gazdasági szempontból).

Az értékelésnek ezúttal a kiállítás és annak egész élettartama az alapja.

B) Dokumentumok, melyeket nagyobb kiállítások esetében érdemes elkészíteni:

- az ötletéről szinopszis (egy-két oldal: téma, megjelenítés, anyagok, költségbecslés, támogatási esély);
- előzetes terv és költségvetés (ami szükséges a támogatások megszerzéséhez);
- projektleírás (benne: határidők, esetleg hálótér, felelősök, ellenőrzés);
- technikai forgatókönyv, látványterv és költségvetés;
- forgatókönyv (technikai+szövegekönny+tárgyjegyzék);
- az installáció kiviteli terve (és árajánlatok, ha szükséges);
- a szakmai anyag átadás-átvételi jegyzőkönyve;
- a megnyitó projektleírása (határidők, felelősök);
- megnyitási jegyzőkönyv;
- sajtóanyag;
- elszámolás;
- értékelés;
- bontási ütemterv;
- a szakmai anyag visszavételi jegyzőkönyve.

C) Felelősök, felelősségek

A projektleírásban meg kell nevezni azokat, akiket bizonyos lépések engedélyezésére vagy bizonyos „termékek” elfogadására felhatalmaztak. Egy személy több ilyen felelősséget is viselhet:

- a projektleírás alapján a végrehajtás elrendelője;
- szervezési felelős (projektvezető) - felelős a projekt végrehajtásáért;
- szakmai felelős (a kiállítás rendezője) - felelős a szakmai anyagokért (szövegek, ábrák nyersanyagai, gyűjteményi és egyéb tárgyak);
- kiállításkészítési felelős - felelős a kiállítási nyersanyagokból, tárgyakból a kiállítás elkészítéséért;

- PR-felelős - felelős a kiállítás propagálásáért;
- gazdasági felelős - felelős a költségvetés készítéséért és a kiadások figyelemmel kíséréséért;
- a forgatókönyv elfogadója (esetleg véleményezési eljárás után),
- a kiviteli terv elfogadója;
- a szakmai anyag átvevője;
- a megnyithatóság kinyilvánítója (felső vezető, közművelődési vezető, biztonsági vezető).

D) Határidők

„Mérföldkövek”, melyeket rögzíthetünk:

- az ötlet elfogadása;
- az előterv elfogadása;
- forráskeresés lezárása (ha nem rögzítjük, akkor alternatív tervek kellenek különböző nagyságú támogatás esetére);
- forgatókönyv elfogadása;
- kiviteli terv elfogadása;
- a szakmai anyag elkészülte;
- az installáció elkészülte;
- a tárgyakkal való berendezés kezdete, befejezése;
- megnyitó;
- a meghívó postázása (megnyitás előtt két héttel);
- sajtóanyag (megnyitó előtti sajtókávéház);
- a kiállítás zárása;
- a bontás megkezdése, befejezése.

Ha a megvalósítási időpont bizonytalan (nincs épület vagy szabad kiállítási tér; bizonytalan, hogy mikor lesz támogatás; nincs még elég kiállítási anyag; stb.), akkor is rögzíteni lehet a mérföldkövek egymástól napokban (hetekben, hónapokban) mért távolságát.

A fentiek nehezen áttekinthető, nem emberközpontú, bonyolult struktúrát mutattak be. Egészen más lesz a helyzet, ha elkezdjük ezt a vázat konkrétumokkal feltölteni. Mindjárt kiderül, mit nem érdemes a mi projektünk esetében ilyen részletességgel kidolgozni, rögzíteni, viszont mi az, ami be sem fér a keretbe, legjobb egy néhány oldalas mellékletben megadni. Ha elkészül a projektvázlatunk, magabiztosabban tudunk pályázatot írni, jobban tudunk érvelni egy testület előtt, és a megvalósítás szakaszában további előnyökkel találkozunk. Jobban tudja mindenki, hogy kik-

kel és miért dolgozik együtt, hogy mi a dolga, hogy miért kell valamit határidőre elvégeznie. És elengedhetetlen a projektek magabiztos használata, ha egy több intézményt foglalkoztató, néhanemzetközi projekt résztvevői vagyunk.

USING PROJECTS IN MUSEUM WORK

TAMÁS VÁSÁRHELYI

Projects are a key element in the EU practice of subsidising institutions and the operation of Hungarian museums tends to follow the same direction, apart from obtaining financial support for their fundamental activities, they also compete for task-oriented subsidies. A project is an activity in which certain participants want to achieve a definite objective within a definite time limit, in a certain institutional framework by using well-defined resources. Projects are useful for museums as running out of time, queuing tasks and overload can be prevented. The planning, management and co-ordination of projects are advantageous for museums and individuals alike. Individuals can perform better, while museums can share workload more efficiently, improve co-operation and spare managerial intervention. A museum project can involve only one or more departments or even outsiders. In terms of timing a project is divided into orientation, planning, implementation, operation, disassembling/termination and assessment stages. These different stages are best described in two typical examples, a research project and an exhibition. The characteristics are roughly the same in both cases. There has to be documentation made and deadlines or milestones to be set. The procedures and responsibility have to be clarified right at the beginning; financial background needs to be established. What is more, it is not enough to meet deadlines, and stay in the green, but also it is essential to end up with high quality output. Assessment is necessary all through the project to be able to make changes, modifications if needed, and naturally, at the end, to be able to improve procedures and any other factors for the future.

ÖRSI JULIANNA

Egy tájmúzeum lehetőségei az ezredfordulón

A túrkevei Finta Múzeum példája

Jász-Nagykun-Szolnok megyében egy nyolc tagintézményből álló múzeumszervezet működik, amelyben vannak 19. századi alapításúak (Jász Múzeum – Jászberény, Kiss Pál Múzeum – Tiszafüred), de a többi keletkezése a 20. századra datálható. A szolnoki és a karcagi múzeumot követte a túrkevei gyűjtemény létrehozása. Dankó Imre 1951-ben néprajzi, helytörténeti profilal alapította meg, majd Györffy Lajos tevékenysége révén (a Finta testvérek anyagával) képzőművészeti profilt is kapott. Ez utóbbi jelentősége, hogy a megyében a központi múzeum mellett itt van jelentősebb képzőművészeti anyag, amelynek ráadásul nemzetközi kötődései is vannak. Az intézményt ötödik igazgatóként 1982 óta vezetem. Gyűjtőterülete a tízezer lelkes település és vonzáskörzete, kulturális hatása és tevékenysége azonban messze túlnő ezen a földrajzi körön. Az alábbiakban azt szeretném bemutatni, hogy e múzeum miként képes helytállni a rendszerváltásnak a kulturális szférába is begyűrűző hatása közepette, milyen stratégiával dolgozunk, és az intézmény fenntartható fejlődését hogyan biztosítjuk.

A rendszerváltás előtti helyzetkép

Az intézmény anyagi lehetőségei erősen behatároltak voltak, és elsősorban a fenntartási költségekre korlátozódtak. A gyűjteménygyarapítás főleg adományozással történt. Az intézmény személyi állománya (három fő) az 1967-ben megnyitott állandó kiállítás működtetését biztosította. Az időszaki kiállítások, tudományos ismeretterjesztő tevékenység megvalósítása csak kül-

ső erők (megyei múzeumszervezet és a helyi városi múzeumpártolók) bevonásával volt lehetséges. Az 1980-as évek végére azonban a feltételek és lehetőségek egyre inkább beszűkültek. A szocialista brigádok megszűnésével a társadalmi munkára építeni már nem lehetett, a megyei múzeumszervezet is egyre kevesebb segítséget tudott adni. Az állandó kiállítás időközben veszített vonzerejéből, amit csak fokozottabb időszaki kiállítási programmal lehetett helyettesíteni. Az épület állaga is egyre romlott, de a felújításra nem volt pénz. Ebből a helyzetből kiutat kellett keresni.

A tulajdonviszonyok változásának szerepe az intézmény fejlesztésében

Az új jogszabályi környezet lehetővé tette, hogy az állami tulajdonban lévő műtárgyak önkormányzati tulajdonba kerüljenek. Túrkeve város élt a lehetőséggel, és visszakérte a Finta testvérek hagyatékát, amely végakaratak szerint Túrkeve városé. 1994-ben történt meg a tulajdonrendezés, amely szerint a Finta Múzeum műtárgyállománya egyrészt a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Önkormányzat, másrészt Túrkeve Város Önkormányzata tulajdonába került. A két tulajdonos szerződést kötött, mely szerint a működtetést továbbra is a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeum Igazgatósága végzi, de a fenntartáshoz Túrkeve évente négyszázezer forinttal, később az inflációval növelt összeggel hozzájárul. A megyei múzeumigazgató rugalmasságának köszönhetően ezen összeget helyi múzeumigazgatóként a Finta Múzeum gyűjteménygyarapításá-

ra és technikai eszközfejlesztésre fordíthattam; ez volt előrelépésünk egyik alappillére. Az összeg időközben ötszázezer forintra változott, és 1998-ban újabb együttműködési szerződést kötött a két önkormányzat. A szorosabb együttműködés segített az épületfelújítási és raktárgondok megoldásában is. 1999-ben területfejlesztési támogatással és a tulajdonosok által biztosított önerővel a megyei önkormányzat tizenkilencmillió forintot fordított a Finta Múzeum megyei tulajdonban lévő épületének felújítására. A felújítás ideje alatt a város a Kossuth utcai épületében adott helyt a gyűjteménynek. Ez utat nyitott a bővítésre és a raktárgondok megoldására is, ugyanis kérésünkre 2001-ben a városi önkormányzat határozatlan időre átadta ezt a főutcán lévő épületegyüttest – ugyancsak területfejlesztési támogatással megvalósított felújítás után, ami hétmillió forintba került – raktározási és időszakos kiállítási célokra. Az állandó, majd az időszakos kiállítások anyagi fedezetének biztosítása, illetve az egyéb múzeumi tevékenység folytatásához szükséges összeg előteremtése a múzeumra hárult. A város lakossága és a tulajdonos a felújítás után rögtön igényelte az új állandó kiállítás megnyitását. Ez három szakaszra oszta meg is történt. 2001. december 3. óta áll a *Hírünk a világban* című állandó kiállításunk.

Együttműködés a civil szervezetekkel

A rendszerváltás a gazdasági életben éreztette először hatását. Az állami üzemek felszámolása közvetve a múzeumra is hatott. Nemcsak a szervezett kiállítások maradtak el, de a szocialista brigádok által nyújtott társadalmi munka formájában érkező segítség is máról holnapra a múlté lett. Ez pedig a Finta Múzeum számára komoly gondot okozott, hiszen a kis létszámú intézmény működtetésében jelentős szerepe volt a külső erők bevonásának. Az állomány létszámának emelésében nem gondolkodhattunk, hiszen folyamatosan napirenden volt a leépítés, a létszámstop. Egyedüli megoldásnak az önkéntes munka új alapokra helyezése látszott. Így 1990-ben létrehoztuk a Túrkevei Kulturális Egyesületet, amely a kulturális kínálat bővítése és egyéb

ismeretterjesztő funkciója mellett kiemelt feladatként vállalta a Finta Múzeum munkájának segítségét. Az egyesület elsők között élt a törvényadta lehetőséggel, és jegyeztette be magát a cégbíróságnál, majd 1998-ban kérte közhasznú tevékenységének elismerését. Tagsága elsősorban a helybeli múzeumpártolókból szerveződött. A tapasztalatok arra serkentettek bennünket, hogy egy újabb támogatói kör (immár városon kívüliek, elsősorban az úgynevezett elszármazottak) bevonását is megkezdjük. Ezt alapítvány létrehozásával érthettük el. Az 1996. évi kezdeményezés után 2003-ban sikerült kiemelkedő közhasznú tevékenységet végző alapítványként bejegyeztetni a Finta Múzeumért Alapítványt a cégbíróságnál. E civil szervezetek révén megsokszorozódott a múzeum emberi forrása, és ugyanakkor anyagi lehetősége is javult új szponzorok és pénzszerzési csatornák bevonásával. A Finta Múzeum az elmúlt közel fél évtizedben a térségi és helyi rendezvények (történelmi ünnepek, táborok, kézműves-foglalkozások, konferenciák, előadás-sorozatok, kiállítások) sokaságát valósította meg civil szervezetei segítségével. Ezek közül kiemelkedett az 1995–1996-ban megvalósított jász kun projekt, amelynek egyik szervezője és fő koordinátora voltunk. A 31 települést egész évben lázban tartó rendezvénysorozat jótékony hatással volt a Jászkun-ságban a civil szerveződések megerősítésében. Ugyancsak megvalósult egy túrkevei kutatás, amelynek eredményeit egy háromkötetes monográfiában tettük közzé, majd egy kistérségi hároméves tudományos kutatási projekt irányítását vállaltuk fel, amelynek anyaga a múzeumba került, és kiadványaival ugyancsak gazdagítottuk a tudományos életet.

A képzések hatása a múzeumfejlesztési stratégia kialakítására

A rendszerváltás idejére már világossá vált, hogy új utat kell keresnünk a múzeum fenntartható fejlesztéséhez. Ehhez új módszerek, új szemlélet szükséges, amit képzéssel és önképzéssel érthetünk el. A népfőiskolai tréningeken szerzett legfontosabb tapasztalat az új iránti fogékonyság fejlesztése és további lehetőségek keresése a szak-

mai képzésen belül. Így jelentkeztem 1996-ban a Mátra-program keretében a holland-magyar együttműködésben megvalósuló múzeummenedzsment-képzésre. Vidéki tájmúzeum-igazgatóként elsők között vettem részt ezen a tanfolyamon, amely tudatosította bennem a menedzsmentmunka jelentőségét, valamint megerősítette az ösztönösen választott módszerek és a saját elképzelésem és tapasztalatom alapján kiválasztott út helyességét. Ennek egyik alappillére a civil társadalom bevonása a múzeum működésének segítésére, a másik a projektmunka fontossága, a harmadik a hazai és a nemzetközi kapcsolatháló kiépítése és tapasztalatok szerzése. Miközben mindhárom területen folyamatosan és tudatosan haladt előre a Finta Múzeumban folyó munka, 2003–2004-ben újabb képzésre nyílt lehetőség. A Kultúrpoint Iroda által meghirdetett „A Kultúra és az Európai Unió” két kurzusán vettem részt (alaptréning, nemzetközi pályázatíró tréning). A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma által is támogatott képzés révén fontos információkat kaptunk az Európai Unió felépítéséről és működéséről. Záródolgozatként a Finta Múzeum jövőtervét készítettem el. A múzeum SWOT-elemzése hozzásegített gyengeségeink és erősségeink mérlegeléséhez, amelyre építettem a stratégiai tervet. Ennek kapcsán határozott véleményt kellett alkotnom arról, hogy melyek az intézmény előtt álló feladatok, melyek azok, amelyek megvalósítására nekünk kell törekednünk, és melyek azok a problémák, amelyek megoldása külső döntések függvényében realizálható. Az biztosnak látszik, hogy feladataink ellátásához továbbra is fokozottan kell támaszkodnunk a más szervezetekkel (intézmények, önkormányzat, civil szféra) való együttműködésre, továbbá az információszerzés, a pályázatokon való sikeres szereplés és a menedzsmentmunka a legfontosabb lehetőség a jövőben. Kiemelem a pályázatíró tréning hasznosságát, amely segítette a nemzetközi pályázatírás és -értékelés mechanizmusának megismerésében. A gyakorlás és a záródolgozatként elkészített nemzetközi pályázat a projekt-összeállítás nehézségeivel és elkészülte után a siker érzésével is megismertetett bennünket. Én egy Phare-pályázatot írtam, amelyet túrkevei partnereinkkel be is adtunk a diszk-

riminációellenes pályázati felhívásra. Többen a *Kultúra 2000–2006* felhívására dolgoztak ki projektet, amely jó tréning egy őszi határidős pályázat beadására. Korábban a Túrkevei Kulturális Egyesülettel már nyertünk egy sikeres *Ifjúság 2000–2006* nemzetközi pályázaton, amelynek keretében túrkevei fiatalok közreműködtek a *Hírünk a világban* című állandó kiállításunk multimédiás programjának megvalósításában. Az ennek keretében készült videofilm és CD-ROM-összeállítás megtekintése azóta is kedvelt rész a kiállításunknak. Egyébként e sikeres projektünkről többször kértek beszámolót a régiós ifjúsági tanácskozásokon.

Pályázati lehetőségek, projektmegvalósítások

Az első pályázatot 1987-ben írtuk, egy országos honismereti tábor megrendezése kapcsán. Akkor a feladat idegen volt számunkra, de azóta már rendszeres pályázókká váltunk. Évi nyolc-tíz pályázatot írunk, eredményességük változó. Az intézménynek igen szűkösek a pályázási lehetőségei, amit jogi akadályok, az önrészhiány és a megyei önkormányzati engedélyeztetési procedúra, valamint a pályázati határidők közötti időintervallumból eredő nehézségek okoznak. A közönségnek szánt projektjeinkhez az anyagi támogatásokat a civil szervezetekkel és más intézményekkel összefogva tudjuk megszerezni. Így lehetünk részesei 2004-ben egy, a Külügyminisztérium által támogatott olaszországi bemutatóprojektnek, kedvezményezettjei egy kulturális turizmust segítő projektnek, amely a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatását élvezi, így vagyunk partnerek egy Phare-pályázatban. A partneri kapcsolatok és a közös pályázatok eredményeként két videofilm készül (magyar, angol, olasz változatban) a Nagykunság kulturális értékeiről, többnyelvű katalógusokat adunk ki (magyar, angol, német, francia, lengyel, olasz nyelven), külföldi kiállításokat valósítunk meg, és nagyszabású nagykunsági kulturális bemutató és tanácskozás szervezésében, valamint lebonyolításában vettünk részt az Európai Unióhoz való csatlakozás alkalmából. Ugyancsak megjelentetünk egy régiós múzeumturisztikai lapot,

amelynek folytatását is tervezzük. Egy Sapard-pályázatot is kidolgoztunk, amelyet Túrkeve Város Önkormányzata adott be a Finta Múzeum fejlesztésére. Ezzel a vidék tárgyi és szellemi örökségének megőrzésére kiírt pályázati támogatás elnyerését céloztuk meg. Projektjeink, terveink megvalósításához tehát mindig igyekszünk megfelelő partnereket találni, legyen az önkormányzat, iskola, civil szervezet vagy más múzeum. A regionális operatív program keretében is beadtunk két projektötletet, amely múzeumturisztikai téren segítené a megye, sőt az észak-alföldi régió tájmúzeumait. Most folyik a projekt részletes kidolgozása. A régió múzeumszervezeteivel való együttműködés az alapja annak a tudományos kutatási tervnek is, amelyet az országos ötödik kutatási főirányba tartozó „Nemzeti örökség és a jelenkori társadalmi kihívások kutatása” témában állítottunk össze. *A társadalom kihívásai – a kistérségek válaszai az Észak-alföldi Régióban* című projektet alkalmasnak tartjuk nemcsak az észak-alföldi régióban működő múzeumszervezetek kutatóinak összefogására, de nemzetközi kutatási hálózatba (az EU hat főiránya) való bekapcsolódásra is. Az előző három év hasonló kutatási programjának megvalósítása szép eredményeket hozott a túrkevei és a többi Jász-Nagykun-Szolnok megyei múzeum részére mind számítógépes feldolgozásban, mind publikációban. Elkészült például egy nagykunsági adatbázisunk, lett önálló honlapunk, megjelent három tanulmánykötetünk, megvalósítottunk egy kiállítást a hozzá kapcsolódó katalógussal, több ezer tétellel gazdagodott az adattárunk, a fotótárunk és a hangtárunk. Külső munkatársakat tudtunk bevonni a tudományos és a feldolgozó munkába. A teammunkában is jelentős tapasztalatokat szereztek muzeológusaink. Ugyanakkor a múzeumok technikai felszereltsége is jelentősen javult. Nem elhanyagolható az intézmények munkakörülményeinek javítása mellett presztízsük növekedése sem. A régiós projektekben való gondolkodást alátámasztja a három megye múzeumszervezete által aláírt együttműködési szerződés. Ennek első eredményeként jelentethettük meg az *Alföldi könyvtéka* sorozat első kötetét (Szűcs Sándor: *A puszta utolsó krónikása*), és készül a régió közös népművészeti kiállítása is.

Nehézségek, kockázati tényezők

Nem célom a nehézségek részletes bemutatása, csak néhány momentumra utalok, amely befolyásolja intézményünk munkáját. Első helyen a dolgozói létszám minimális szinten tartását kell említenem. Négy állandó dolgozója van a Finta Múzeumnak. A Munkaügyi Központ támogatásával, igaz, rendszeresen alkalmazhatunk két fiatal munkanélkülit vagy pályakezdőt, de csak egyéves időintervallumban. Így a betanítást mindig újra kell kezdeni, és képességük, képzettségük is befolyásolja munkájuk minőségét. Az állandóság és folyamatosság segítene az intézmény működésének egyenletes szinten tartásában. A megfelelő szakember-ellátottság alapvető feltétele a muzeológiai munkának, amelyhez azonban státust kell kiharcolnunk. Az intézmény felújításának befejezése a feltétele annak, hogy tovább tudjuk bővíteni programkínálatunkat, látogatóbarát múzeumunk alakulásunkat, és hogy megfelelő elhelyezést nyerjen az adattárunk, fotótárunk és az utóbbi években létrehozott digitális archívumunk. Pályázati és kapcsolatteremtési erőfeszítéseink általában jó eredményt mutatnak, de mindenkor benne van a kockázat, a bizonytalanság is.

Összegzés

A Finta Múzeum hátrányos helyzetéből az elmúlt évtizedben jórészt az előremenekülés taktikáját választotta, így mára helyzeti előnyre tett szert a megyében és a hasonló nagyságú intézmények között is. Az elkövetkező években nemcsak a fennmaradás, de a továbbfejlődés is az intézmény legfontosabb célkitűzései közé tartozik: Magyarország tájmúzeumainak élvonalába kíván tartozni. Ennek elérése érdekében öt fő eszközt határoz meg: a szellemi tőke további növelése, épületbővítés és további technikai fejlesztések, a kapcsolatrendszer bővítése (hazai és nemzetközi civil és intézményi szféra), innováció, fokozott menedzsment- és marketingmunka.

Mindehhez járul a múzeum- és szakmaszeretet, a pozitív gondolkodás és a hit abban, hogy a tájmúzeumokra egyre nagyobb szüksége lesz a magyar társadalomnak.

THE OPPORTUNITIES OF A REGIONAL MUSEUM
ON THE TURN OF THE MILLENNIUM
THE EXAMPLE OF THE FINTA MUSEUM,
TÚRKEVE

JULIANNA ÖRSI

The museum organisation of Jász-Nagykun-Szolnok County is made up of 8 institutions. The museum in Túrkeve was founded in 1951 with an ethnographic and local history collection. Later the bequest of the Finta brothers laid the foundations of the arts collection. Although the town is relatively small, the museum is rather significant in the area, which is the main field of study. Before 1990 the collections were enlarged mostly through donations and several tasks were performed by volunteers. The situation of the museum had become very difficult, until the Finta Bequest was returned from state ownership to the local government and the collections are now jointly owned by the county government and the Túrkeve government, and the museum is given subsidies by them. From the early 1990s new acquisitions, reconstructions, creating new storage space became possible and the long-awaited new permanent exhibition opened in 2001. In the operation of the museum civil organisations such as the Túrkeve Cultural Association, the Finta Museum Foundation and volunteer work play a crucial role. With their contribution several events, programmes and projects have been realised. The author, director of the museum, was able to participate in museum management trainings and the institution has taken part in some competitions and projects in the past few years. Staffing is a sensitive issue but the museum aims to be a leading area museum through constant development.

A korszerű építészeti múzeum modellje

Építészeti múzeumok Európában

Az építészeti tervek, modellek tervszerű gyűjtése a 19. században indult meg, általában könyvtárak, múzeumok grafikai gyűjteményeiben vagy egyetemek archívumaiban. Ekkor még nagyon kevés önálló építészeti gyűjtemény létezett, azok is inkább egy-egy építész hagyatékára épültek, mint például az 1837-ben alapított Sir John Soane's Museum Londonban. Az önálló építészeti múzeumok alapításának kezdete az 1950-es, 1960-as évekre esik. Ebben az időszakban – 1963-ban – alapították a Magyar Építészeti Múzeumot is. Az alapítás óta már több évtizedes gyakorlattal rendelkező nyugat-európai intézmények mára túljutottak azon a fázison, hogy feldolgozzák gyűjteményeiket, és kiállítások, kiadványok formájában tegyék publikussá műtárgyaikat. A világháló megváltoztatta a publikáció fogalmát és a kutatás gyakorlatát, teljes adatbázisok váltak távolról is hozzáférhetővé, a tárgyfotókkal együtt. Másrészt a látogatók is mást, több dinamikát várnak a múzeumtól.

A mai igényeknek megfelelő, elsősorban észak-amerikai, nyugat-európai intézmények egyszerre nagyon sok feladatot látnak el. Kiindulópontul az *építészeti kiállítások* és az ehhez kapcsolódó *kiadványok, konferenciák* szolgálnak, de az intézményeknek más jellegű tevékenységeik is lettek. Médiatárat, *honlapot* tartanak fenn, amelyek segítségével tájékozódni lehet egy adott ország vagy régió építészetéről, ezenfelül azonban el is viszik a látogatót az adott helyszínre, városlátogatásokat, építészettörténeti sétákat szerveznek. Egy-egy nagyobb építkezés helyszínén, illetve később, a megvalósult épületben *épületlátogatásokat* vezetnek.

Sajátos helyet foglalnak el az építészeti gyűjtemények között az építészeti centrumok. Bár rendszerint ezeknek az intézményeknek is van gyűjtemé-

nyük, vagyis műtárgyállományuk, de ahogy az elnevezésükből is látszik, nem a műtárgyakra épülő tevékenységeket tartják elsődlegesnek, hanem a kortárs építészet bemutatását, az információközvetítést, a közönség és a szakma naprakész informálását. Ilyen intézmény az Architektur Zentrum Wien (www.azw.at), ahol a jelentős kiállítások mellett állandóan tartanak előadásokat, gyerekfoglalkozásokat, hetente szerveznek épületlátogatásokat (*Sonntagsarchitektur*) és esetenként többnapos építészeti túrákat külföldre is.

Mindebből látható, hogy Európában az elmúlt években a közvélemény, az „átlagember” érdeklődésének homlokterébe került az építészet. A politikusokat ez arra készítette, hogy egyrészt az intézményeken keresztül anyagilag támogassák az építészeti kultúra és ismeretek fejlesztését, másrészt határozottan állást foglaljanak az építészeti értékek megóvása és létrejöttük elősegítése mellett. Az 1990-es években több nyugat-európai ország megalkotta nemzeti építészeti koncepcióját (*national architecture policy*). A koncepció rögzíti a legfontosabb építészeti projekteket, finanszírozásuk módját, az építészeti kultúra fejlesztésének fő irányvonalát. (Ez olvasható a *European Forum for Architecture Policies* honlapján: www.architecture-forum.net.)

Bár az Európai Uniónak nincsen speciális építészeti politikája, de az európai kulturális örökség részeként megóvandónak és fejlesztendőnek tekinti az építészeti értékeket.

És mi a helyzet itthon?

Magyarországon nincsen kormányzati építészeti koncepció, pedig az utóbbi években itthon is megnövekedett az érdeklődés általában az építészet, az építészeti kiállítások és a kapcsolódó események iránt. A politika – sem a budapesti

városvezetés, sem az állam – semmilyen formában nem reagált erre, a magángazdaság figyelmét viszont felkeltette ez a jelenség: Budapesten jelenleg három építészeti galéria működik, és az építészeti könyvkiadás is újraéledőben van. Ez azt mutatja, hogy van igény az építészeti kiállításokra, tehát fontos lenne egy szervezetenként önálló, saját kiállítóterrel rendelkező építészeti múzeum vagy centrum létrehozása.

Budapesten a levéltári és egyéb gyűjtemények mellett két nagy múzeumi jellegű építészeti gyűjtemény van. A Magyar Építészeti Múzeum és a Kiscelli Múzeum Építészeti Gyűjteménye. Mindkettő több tízezer műtárggyal rendelkezik, mindkettő egy nagyobb intézmény részeként, tehát önálló költségvetés nélkül működik, mozgástere szűk. Bár a Magyar Építészeti Múzeum évek óta magas szintű tudományos munkát végez, mivel nem rendelkezik önálló kiállítóterrel és állandó kiállítással, így a közönség számára – *lássuk be – egyszerűen nem is létezik!*

Ma Budapesten nincs állandó építészeti kiállítás, nincs olyan intézmény, amely reagálni tudna a kialakult érdeklődésre, programokat kínálna az építészet iránt fogékony közönségnek, színvonalas szakmai vezetéseket szervezne műemlék vagy kortárs épületekben. Az évente megrendezett *Európai örökség napokon* megnyitott épületeket mind több érdeklődő keresi fel, az építészeti kiállítások látogatóinak száma is egyre növekszik, de nincs egyetlen olyan hely sem, amely kizárólag az építészetéről szólna, amely összefogná az eseményeket, és így követhetővé tenné azt az érdeklődők számára.

A Magyar Építészeti Múzeumot a tudományos tevékenység mellett alkalmassá kell tenni mind ezekre a feladatokra, vagyis a korszerű múzeumi működésre. Ebből a szempontból alapvető jelentőségű lenne, ha a kulturális tárca megfelelő épületet találna a Magyar Építészeti Múzeum elhelyezésére.

Milyen a korszerű építészeti múzeum?

Mint minden korszerű múzeum: nyitott, dinamikus, látogatóbarát.

Természetesen mindez csak a hagyományos muzeológiai tevékenységekre épülhet. Minden múzeumi munka alapfeltétele a műtárgyállomány feldolgozottsága. Könnyű nagy forgalmú kutatószolgálatot üzemeltetni, virtuális kiállítást rendezni, informatív honlapot tervezni a feldolgozott gyűjteményekből, ez azonban lehetetlen precíz műtárgnyilvántartás nélkül. Minden muzeológus saját tapasztalatából tudja, mennyivel gyorsabb kiszolgálni a kutatót, ha a fotózott, részletesen leírt műtárgyak közül kell kiemelni egy tervlapot, és milyen sokáig tart a még rendezetlen anyagrészek között megtalálni valamit. A jól feldolgozott és nyilvántartott gyűjteményben a műtárgykezelő is el tudja látni a kutatószolgálatot, ezzel nem a muzeológusnak kell foglalkoznia. A gazdaságosság is ezt diktálja, hiszen így a drágábban foglalkoztatott muzeológus valóban a képzettségének megfelelő tudományos, gyűjteményfejlesztési feladatokat végezheti. A „táv kutatás” tovább egyszerűsítheti a kutatószolgálat ellátását és a szakmai munkát: több nyugat-európai építészeti gyűjtemény már olyan részletesen feldolgozott, hogy bizonyos szintig az intézmény honlapján keresztül is kutatható.

A műtárgnyilvántartás helyzete a raktárak állapotával is összefügg. A raktáraknak állományvédelmi szempontból megfelelő minőségűeknek és nagyságúaknak kell lenniük, egyrészt a későbbi műtárggyarapodás miatt, másrészt azért, mert egy zsúfolt raktárban gyakrabban sérülnek a tárgyak, és rendet sem lehet tartani. A rend a kutató kiszolgálását is egyszerűsíti. Végül a korszerű múzeumok gyakorlatában fontos a tanulmányi raktárak kialakítása. Ez átmenet a kiállítási funkció és a raktározás között, lehetőséget biztosít nagy mennyiségű tárgy nem költséges be-

Ma Budapesten nincs állandó építészeti kiállítás, nincs olyan intézmény, amely reagálni tudna a kialakult érdeklődésre, programokat kínálna az építészet iránt fogékony közönségnek, színvonalas szakmai vezetéseket szervezne műemlék vagy kortárs épületekben.

mutatására. Hiszen a korszerű múzeum nemcsak megóvja, de publikussá is teszi a rábízott műtárgyakat!

Ma egy jól működő múzeumnak az alapfeladatokon túl állandóan *kommunikálnia* kell a közönségével. Az elérendő cél az, hogy a közönség napi kapcsolatba lépjen a múzeummal, használja a múzeumot. Ne csak a kultúra templomának tekintse, hanem használja a múzeum könyvtárát, digitális adatbázisát, találkozzon az ismerőseivel a múzeumi kávézóban,

vásároljon ajándékot a múzeum üzletében, utazzon el a múzeum által szervezett építészeti túrákra. Lehetne olyan jellegű közösségi tér, mint amilyenné néhány éve a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár vált. Ezt

a könyvtárat korábban is sok fiatal használta, akik az olvasás mellett beszélgetni, találkozni, társasági életet élni jártak ide, de ezeknek a „kiegészítő funkcióknak” nem voltak meg a terei, a könyvtár nem vett tudomást róluk. Az átalakításkor készített építészeti program viszont a valódi helyzetből indult ki, az igényekre épült, ezzel új igényeket is generálva.

Az építészeti múzeum egyik alapvető feladata a *kiállításrendezés*: állandó kiállításon kell bemutatni a magyar építészet történetét, időszakonként pedig az egyes stíluskorszakok, alkotók reprezentatív alkotásait. De a látogatók egy jelentős hányadát kifejezetten a kortárs építészet és design érdekli, ezért az építészeti múzeumok egy része ma már kapcsolatot keres a design, illetve a technika területével és kiállítóival. Ebből tehát az következik, hogy nem kell minden kiállításnak szorosan a múzeumhoz kötődnie, „vendég”-kuratorok által kitalált és megrendezett vagy külföldről érkező kiállításokat is beépíthet programjába. Ugyanígy a múzeum is rendezhetne a magyar építészetet bemutató kiállításokat külföldön, sőt az Európai Unióhoz való csatlakozás után egyenrangú partnerek lehetünk több országra kiterjedő kiállítási projektekből, akár több helyszínen létrejövő, akár utazó kiállítások esetében is.

Fontos, hogy a kiállítások nem önmagukban álló, előzmény és visszhang nélküli események legyenek, hanem megfelelő marketingkonceptió alapján tervezett eseménysor, *programsorozat* részei. A kiállításokhoz a szakmai rendezvényeken túl (*konferencia, előadás, könyvbemutató*) a látogatók számára *tárlatvezetés, gyerekfoglalkozás, épületlátogatás, városi séták* vagy *tematikus turistautak* kapcsolódhatnak.

Az *épületlátogatások* kiállítástól függetlenül is

mindig nagyon sok érdeklődőt vonzanak, hiszen ez az építészeti megismerés leg-

közvetlenebb formá-

ja, ahol az építészet tárgya, a tér is

érezhetővé válik. Nagyobb kor-

társ építészeti projektek esetében már az

építkezés ideje alatt lehet

vezetni csoportokat a helyszínré,

majd befejezése után megmutatni a kész házat.

Magyarországon a történeti épületek egy részébe évente egyszer, az *Európai örökség napok* című program keretében szerveznek látogatást, Budapesten a turistairodák indítanak tematikus városnéző sétákat, sőt építészek munkáit bemutató vidéki túrákat is. Erre tehát van igény, amit egy építészeti múzeum a jelenlegi kínálatnál magasabb szakmai színvonalon tudna kielégíteni.

Ebbe a széles körű szakmai munkába a muzeológusok, múzeumpedagógusok mellé a kortárs építészeket is be kell vonni. Nemcsak arra gondolok, hogy a múzeum épülete teret adhat szakmai fórumoknak, vitáknak, prezentációknak, hanem arra is, hogy az építészek gondolkodása, felfogása egészen más, mint a muzeológusoké.

Ezeket a különbségeket nagyon jól lehet hasznosítani az együttműködésben. A múzeumban helyet kellene találni építészek által tartott workshopoknak, illetve az egyetemi építészképzés egy-egy foglalkozásának is. Ha jól, korszerűen működik egy építészeti múzeum, akkor ez szoros kapcsolatot jelent a kortárs építészettel és az építészekkel is.

Mind a kiállításokhoz, a gyűjteményi munkához, mind az eseményekhez kapcsolódniuk kell

Nagyobb kortárs építészeti projektek esetében már az építkezés ideje alatt lehet vezetni csoportokat...

publikációknak. Nem csak papíralapú publikációra kell gondolni, hiszen a fondjegyzékek, gyűjteményi katalógusok CD-n vagy az intézményi honlapon is publikussá tehetőek. A kiállítási katalógusok, albumok, vezetők többsége viszont még papíron jelenik meg.

A látogatók számára is nyitott, széles gyűjtőkörű *szakkönyvtár, folyóirattár* megszokott tartozéka minden kulturális intézménynek. A könyvtárnak a lehető legszélesebb körben kell gyűjtenie a kurrens (hazai és nemzetközi) építészeti folyóiratokat és a frissen megjelent könyveket. Kapcsolódnia kell hozzá médiatárnak is, hiszen rengeteg építészeti film készül. Így az intézmény az építészeti érdeklődésű laikus közönséggel és az építészekkel, építészhallgatókkal is folyamatosan kapcsolatot tarthat.

További áttekintést tenne lehetővé a múzeum *honlapja*, ahol ismeretterjesztő formában be lehetne mutatni a magyar építészettörténetet, virtuális kiállításokat lehetne rendezni, alapvető tudnivalókat közölni a múzeumról, illetve a múzeum gyűjteményei, a fondjegyzékek és a digitalizált nyilvántartás is elérhetőek lennének innen. (Jól szerkesztett, informatív honlap például a Canadien Centre for Architecture: www.cca.qc.ca.) Az építészeti múzeumokban nagy a kutatóforgalom, de ha a honlapon keresztül is hozzá lehet jutni adatokhoz, egyszerűbb a kutatószolgálat megszervezése, mert kevesebb kutatónak kell a helyszínen megfordulnia (ez már több helyen működik, példaként a Velencei Egyetem Építészeti Archívuma honlapját [www.iuav.it] vagy a Hamburgi Építészeti Archívum honlapját [www.architekturarchiv-web.de] említhetjük).

A honlap bekapcsolja az intézményt egy fontos nemzetközi információs hálózatba, noha az építészeti gyűjteményeknek a virtuális téren kívül is megvannak a szerveződéseik. Ilyen az ICAM (International Confederation of Architectural Museums, www.icam-web.org), és tagjai lehetnek a múzeumi szövetségnek, az ICOM-nak is. Ezek a szövetségek a múzeumi munkatársak számára rengeteg tapasztalatszerzési lehetőséget és hasznos informális kapcsolatrendszert jelentenek.

Korszerű kiállítóintézmény elképzelhetetlen *gyerekprogramok* nélkül. Az építészet esztétikuma

iránti érzékenység már gyerekkorban kialakul, már a gyerekekkel is meg lehet értetni, hogy fontos az épített környezet állapota, illetve minősége. A foglalkozásokon a gyerekek tulajdonképpen játszanak, fantáziaépületeket tervezhetnek, és meg is építhetik azokat, vagy a nagyobbak az építészet érdekes kifejezéseit, látványos csúcspontjait ismerhetik meg. A „tér” kezelése a kreatív gyerekfoglalkozások egyik alapeleme: a Műcsarnok Gyermekstúdiójának fő témája 2004 márciusában a „ház” volt: a gyerekek különféle anyagokból fészket, teret, házat terveztek, építettek. E foglalkozások építészeti karakterét lehetne erősíteni, továbbfejleszteni egy építészeti múzeum keretein belül. A Netherlands Architecture Institute, Európa egyik legnagyobb építészeti gyűjteménye honlapján (www.nai.nl) hirdeti, hogy még gyerekeknek tartott születésnapi bulik megrendezését is vállalja. A gyerekek számára tartalmas időtöltés egy ilyen délután, az intézménynek pedig újabb látogatókat jelenthet, mert a gyerekeket a szülők hozzák a bulira. Esetleg olyan szülők is eljönnek ilyenkor, akik egyébként nem járnak múzeumba. (A Fővárosi Állat- és Növénykertben is vannak ilyen – környezetvédő – születésnapi bulik.)

És ne felejtjük el az elmaradhatatlan *kávézót* és a múzeumi üzletet sem, amely ebben az esetben inkább *építészeti könyvesbolt*...

Elhelyezés

Ilyen jellegű működésre nagy alapterületű, központi fekvésű, kiállítási célra is alkalmas épület felel meg. Raktárként minimálisan ezer négyzetméteres alapterületre van szükség, hiszen a Magyar Építészeti Múzeum gyűjteményei ma is mintegy ötszáz négyzetmétert foglalnak el. Legalább két különböző alapterületű kiállítóteret szükséges, ezek közül az egyik minimum 350–400 négyzetméteres nagyságú legyen. Az előadóterem, a könyvtári terek (olvasóterem és raktár), a kávézó és a múzeumi üzlet helyigényét (egyenként mintegy 150 négyzetméter?) is figyelembe kell venni. A restaurátor- és kiállítás-előkészítő műhelyek, a fotó-, illetve reprodukciós műterem egyenként negyven-hatvan négyzetmétert igé-

nyelnek. Irodai térként mintegy 200–250 négyzetméterre van szükség, a munkatársak létszámától függően, de nem felejtethjük el a kapcsolódó tereket sem: mosdók, előterek, ruhatár, információs tér, jegyeladás stb.

A működés személyi, technikai és pénzügyi feltételei

Személyi feltételek

A megfelelő működéshez elengedhetetlen a funkciók pontos körülhatárolása, a tevékenységek megosztása, hogy minden kitűzött célnak legyen a személyi háttérre, felelőse. Fontos a szakmai feladatok elválasztása az adminisztrációtól, műtárgykezelői feladatoktól, mert az intézmény számára gazdaságtalan, ha a szakalkalmazottak végzik el ezt is. Ezekre a feladatokra középfokú végzettségű alkalmazottakat kell felvenni. Egy korszerű múzeum tevékenysége nem csak muzeológusokra és műtárgykezelőkre épül, hiszen a szélesebb működési kör új feladatokat is jelent. Így a muzeológusokon, műtárgykezelőkön, restaurátorokon és fotósokon kívül programkoordinátorokat, kiadványszerkesztőt, PR- és sajtóreferenst, informatikust, animátort (elsősorban a gyerekprogramokhoz), könyvelőt és technikust is alkalmazni vagy esetenként foglalkoztatni kell.

Természetesen az aktuális feladatoknál az intézmény külső cégek munkáját is igénybe kell hogy vegye (például a kiállítások számítógépen megjelenő változatának tervezéséhez, kiadványok elkészítéséhez, esetleg a gyerekfoglalkozások lebonyolításához is).

Technikai feltételek

Az intézmény színvonalas működése szempontjából a legfontosabb az informatikai háttér: önálló honlapot kell kialakítani, illetve ezt állandóan tartalommal feltölteni. Lehetővé kell tenni a műtárgykatalógushoz (vagy a fondjegyzékhez) való hozzáférést és a kutatást a világhálón keresztül is. A kiállítás látogatói számára használható számítógépekre is szükség van, a kiállít-

tások háttéranyagához vagy az installáció részeként. Ugyancsak fontos a számítógépes kiadványszerkesztői háttér, hiszen így a nyomdai előkészítés egy része helyben végezhető.

A kiállítási installáció egy része alapelemekből álló, ismételten felhasználható panel lehet, ezenkívül szükséges külön az egyes kiállításokhoz tervezett installáció is.

A fenntartási költségek főbb tételei

A fenntartási költségek főbb tételei a következők:

- működési költségek (bérköltségek, intézmény és épület-fenntartási költségek);
- kiállítási költségek: koncepció- vagy licenccím külső kiállítások esetén, kiállítási installáció tervezése és kivitelezése, kiállítási grafika tervezése és kivitelezése, műtárgyszállítási és -biztosítási költségek, PR és sajtó (ha nem a múzeum alkalmazottja, aki végzi), reklámköltségek;
- rendezvényköltségek (megnyitók, előadások, foglalkozások, workshopok stb.);
- kiadványok (meghívó, katalógus, sajtóanyag, leporelló) költségei: szerzői és szerkesztői honoráriumok, jogdíjak, grafikai terv, nyomdaköltség.

A működés alapjait egyetlen fenntartó támogatásának kell megteremtenie, de további szponzorként megjelenhetnek ingatlanfejlesztők, építőipari cégek stb.; a későbbiekben fokozatosan kialakulna a baráti, privát támogatói kör. Bevételt jelenthet a kiállítótérek esetenkénti bérbeadása, az épületlátogatások vagy építészeti séták szervezése.

Mivel Budapest életében is rendszeresen történnek jelentős építészeti változások, amelyeket kommunikálni kell, talán a fővárost is be lehetne vonni a finanszírozásba, ha a Főépítési Iroda kiállításokon mutathatná be a főváros építőtevékenységét, vagy itt rendezhetne vitát a várostervezési koncepciókról.

Mindenképpen gondolni kell a működés finanszírozásánál a különböző tevékenységekre benyújtható nemzeti és EU-pályázatokra.

Várható eredmény

Az építészeti kommunikáció szempontjából óriási lépés lenne, ha végre méltó formában működhetne Magyarországon is egy építészeti múzeum. Figyelembe kell venni, hogy a Magyar Építészeti Múzeum szellemi kapacitása arra is alkalmas lenne, hogy a magyar építészetet külföldön bemutató kiállítások koncepcióját elkészítse.

A programkínálat és az építészet állandó jelenléte Budapest kulturális életében bizonyos idő elteltével már éreztetné hatását a kortárs építészetben is. Igényesebb, átgondoltabb építészet születne igényesebb, tudatosabb megrendelők számára.

A *Magyar Építészeti Múzeum* korszerű működése lehetőséget teremtene arra, hogy egyedülálló módon felgyorsuljon az építészeti kultúra és kommunikáció fejlődése, miközben maga a múzeum ennek a folyamatnak főszereplőjévé és katalizátorává válna.

THE MODEL OF AN UP-TO-DATE ARCHITECTURE MUSEUM

MÁRTA BRANCIK

The collection of building plans and models started in the 19th century, but the first real architecture museums opened in the 1950-60s, like the Hungarian Museum of Architecture in 1963. The fundamental activities are usually the exhibitions and related publications, conferences, but nowadays a media library or a website are a common method to look up information on architecture of a region or a country. Special trips and visits are organised to present a style, a period, an architect or a town. Architecture centres undertake the important task to keep in touch with the public and the professionals, but they also have collections to show. Public lectures, children's programmes, tours are integral parts of their activities, because architecture is becoming more and more popular with the man on the street. Several Western European countries have set up their national architecture policies

to record the most important ongoing projects, their financial backgrounds, and the guidelines for developing a culture of architecture. In Hungary there is not a governmental architecture policy, although the trends in the increasing interest in building are similar. The private sector has taken an interest in the matter, though, there are 3 architecture galleries in Budapest, many books on architecture have been and are planned to be published, and there are two architectural collections, the Hungarian Museum of Architecture and the Architecture Collection of the Kiscelli Museum, both without a separate budget, being the subdivisions of other institutions. They mostly focus on research, without an exhibition area or a permanent exhibition. Primarily, there should be a building for the collection and the exhibitions on a permanent basis, to create and establish a modern, open, dynamic and visitor-friendly museum with all the traditional functions and to bring architecture closer to visitors, children and adults alike. The Hungarian Museum of Architecture should represent Hungarian architecture abroad, influence current trends in the country, should develop architectural culture and communication in the role of a leader and catalyst.

A szerzői jog és az internet kapcsolata*

Kisebbségi, sőt inkább provokatív az a nézet, mely szerint az internet „jogmentes” teret jelent, hiszen maga is „virtuális”, vagyis csak a valósághoz hasonló, de nem valódi kommunikációs felület, ráadásul globális, ahol a szereplők nem nemzeti szinten működnek. Még ha ez így is lenne, a szereplők, az ottani tevékenységek folytatói és tevékenységük eredményei, következményei nagyon is valódiak, reálisak.

A számítógépes, digitális technikára épülő információs társadalomban az új viszonyok természetesen igénylik az új jogszabályi rendezést is. A szerzői alkotásokat illetően a technikai fejlődés a művek anyagi formában való rögzítése és ilyen hordozókon való többszörözése, terjesztése helyett egyre inkább a művek nem anyagi formában való felhasználásához, közvetítéséhez vezet. Attól a pillanattól, amikor a számítógépi hálózatokon az „információ” tömegesen irodalmi, film-, zenei, képzőművészeti és nem utolsósorban szoftveralkotásokat is jelentett, és már több millió emberhez jutott el, adott volt az internet elvei és a szellemi alkotások alapelvei közötti konfliktus. Az internet kezdettől fogva deklarált elve ugyanis a szabad információáramlás; a szellemi tulajdon pedig abban áll, hogy a jogosultjának kizárólagos engedélyezési joga van, például a mű többszörözése, közönséghez közvetítése tekintetében.

A szerzői jog szempontjából mindez több kérdést is felvet.

Az első az internet világot átfogó jellegéből fakadó kérdés: ezekre az országhatárokat átfogó cselekményekre melyik ország szerzői jogát kell alkalmazni? Másodsorban: pontosan a szerzői jo-

gi jogtulajdonosoknak melyik szerzői jogosultságát érinti az internetezés? Ezenfelül az is válasszra vár, hogy szerzői jogilag ki, melyik szereplő felelős a művek ilyen használatáért? Végül milyen jogkövetkezményekkel járhat a jogsérelem?

1. Az internet használata a lényegét illetően eleve országhatárokat átlépő folyamat, bel- és külföldi szereplőkkel. Jogvita esetén az eljáró bíróságoknak így először arra a nemzetközi magánjogi kérdésre kellene felelniük, hogy a szerzői jogi vitára melyik állam jogát alkalmazzák. A nyilvánosságra hozott döntésekben mégis hiába keressük ezt az elemet, a bíróságok saját joguk alkalmazását választják.

2. Hatályos jogunk alapján nehéz a válasz arra a kérdésre, hogy a művek internetes felhasználása a szerzői jogi jogosultnak pontosan melyik, milyenfajta engedélyezési jogába ütközik. Az interneten a felhasználások egyes szakaszai úgy egymásba fonódnak, hogy nehéz megállapítani, melyek a legfeljebb technikailag önállóak, és melyek azok, amelyek már külön műélvezetet jelentenek, tehát független felhasználások.

A szerzői jogi törvény (a továbbiakban: Sztj.) ismeretében leszögezhetjük, hogy az internetes felhasználás nem felel meg a törvényben meghatározott hagyományos felhasználási módok ismérveinek. Az új szerzői jogi rendszerünk megalkotásánál már létező realitásként vették figyelembe az internetes felhasználási módokat. Az Sztj. kidolgozásánál az alapkonceptió az volt, hogy ne dolgozzanak ki külön jogi szabályozást a digitális technika, az internetes felhasználás problémáira, hanem hogy az Sztj. rendelkezéseit olyan széles körben értelmezhető módon fogalmazzák

* A szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum hasonló témájú konferenciáján 2003 novemberében elhangzott előadás kibővített változata.

meg, hogy ez alkalmas legyen a technikai fejlődés által felvetett problémák megválaszolására, ugyanakkor a törvényszöveg egyaránt vonatkozatható legyen a hagyományos (például könyvkiadás), a modern (például hangfelvétel előállítása) és a legújabb (interaktív, számítógépes hálózati szolgáltatások útján történő) felhasználások követelményeire.

Az internetes felhasználás legfontosabb kapcsolódási lehetőségét a szerzői jogi törvény 26. § (8) bekezdése teremti meg a szerzői mű nyilvánosság-hoz való közvetítéséhez való közvetítés szabályozásának az internetre való specializálásával (*szűrgés*).

Ennek értelmében a szerzőnek kizárólagos joga, hogy művét a nyilvánossághoz közvetítse, és hogy erre másnak engedélyt adjon. E joga kiterjed különösen arra az esetre, amikor a művet vezeték útján vagy bármely más eszközzel vagy módon úgy teszik a nyilvánosság számára hozzáférhetővé, hogy a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg.

Az Sztj. itt jelentős újdonságként megfogalmazza a művek interaktív, úgynevezett lehívásos terjesztésének azt a módját, melynél a nyilvánosság tagjai az általuk élvezni kívánt művet a kínálatból egyénileg választják ki, tetszőleges időben és sorrendben.

Ekként tehát az internetes nyilvánossághoz közvetítés a szerző kizárólagos engedélyezési jogkörébe tartozik.

A szerzői jog felhasználási kategóriái közül a *szűrgés*on kívül a *többszörözés*, a *nyilvános előadás* és a *nyilvánossághoz közvetítés* jöhet számításba.

Többszörözés az interneten

Az Sztj. 18. § (2) bekezdése értelmében többszörözésnek minősül a mű tárolása digitális formában elektronikus eszközön, valamint számí-

tógépes hálózaton átvitt műnek már rögzített információhordozón (például papíron, CD-n) történő újraelőállítása.

A szerzőket megilleti az a kizárólagos jog, hogy műveikről bármely módon és formában csak az ő engedélyükkel készüljön többszörözés.

Az internetről való többszörözés az alábbiak szerint értelmezhető.

Engedélyköteles felhasználásnak minősül a mű tárolása digitális formában elektronikus eszközön, valamint a számítógépes hálózaton átvitt művek anyagi formában való előál-

lítása. Ez nem más, mint az interneten keresztül a hálózatra kerülő és onnan letölthető művek többszörözése.

Példák a digitális többszörözésre:

- írásmű beszkenelése számítógépbe vagy

- elektronikus szöveg digitális kimásolása CD-re, vagy

- mágneslemezen, optikai lemezen, merevlemez tárolón való rögzítés.

A Sztj. 19. § (1) bekezdése értelmében többszörözésnek minősül a digitális hordozón terjesztett multimédiás műben vagy elektronikus adattárban való többszörözés.

A nyilvános előadás joga

Nyilvános előadásnak nemcsak az élő adás számít, hanem a mű érzékelhetővé tétele is bármilyen műszaki eszközzel.

Szabad felhasználás

A szabad felhasználás, vagyis a szerzői művek díjtalan és szerzői engedélyhez nem kötött felhasználása az interneten is jelentős méreteket ölt. Csak a nyilvánosságra hozott művek használhatók fel az Sztj. rendelkezései szerint.

A szerzői jogi törvény (a továbbiakban: Sztj.) ismeretében leszögezhetjük, hogy az internetes felhasználás nem felel meg a törvényben meghatározott hagyományos felhasználási módok ismérveinek.

Az interneten való felhasználás körében gyakori a magáncélú másolás; célja lehet szórakozás, tanulás, ismeretszerzés mint a szabad felhasználás általános fajtái. Nem szabad viszont arról elfeledkezni, hogy nem szabad felhasználás a magáncélú másolat készítése szoftverről vagy számítógépes eszközzel működtetett adattárról, valamint magáncélú másolat készítése, ha a műről számítógéppel vagy elektronikus adathordozóra mással készítenek másolatot.

Nyilvánosan tartott előadások és más hasonló művek részletei, politikai beszédek tájékoztatás céljára, valamint napi eseményekhez kapcsolódó, időszerű gazdasági vagy politikai témákról megjelentetett cikkek vagy e témákról sugárzott művek a sajtóban szabadon többszörözhetők, nyilvánosságához közvetíthetők.

Átvételre bárki jogosult. Így a tényszerű közlemények átvétele történhet CD-ROM-on vagy online felhasználásra kialakított adattárba is, az üzleti cél sem kizáró ok.

A televíziós műsorszolgáltatásban bármely képzőművészeti, építészeti, iparművészeti vagy ipari tervezőművészeti alkotás díszletként szabadon felhasználható az Sztj. 36. § (3) bekezdése értelmében.

Az Sztj. 37. §-a értelmében egyes művek az időszerű, napi eseményekről való tájékoztatás céljára – a cél által indokolt terjedelemben – szabadon felhasználhatók. Ilyen felhasználás esetén a forrást – a szerző nevével együtt – fel kell tüntetni, hacsak ez lehetetlennek nem bizonyul. A digitálisan rögzített példányokon terjesztett folyóiratokra és az internetre is vonatkozik a szabad felhasználás.

Ideiglenes többszörözés interneten mint szabad felhasználás

Az Sztj. 35. § (6) bekezdésében ismertetett ideiglenes többszörözés a digitális szabad felhasználások miatt került a szerzői jogi törvénybe. Az ideiglenes többszörözés szabad felhasználásnak minősül az Sztj. 35. § (6) bekezdése értelmében, ha kizárólag az a célja, hogy megvalósulhasson a műnek a szerző által engedélyezett, illetve a törvény szerint megengedett felhasználás.

lása, feltéve, hogy az ideiglenes többszörözés az ilyen folyamatnak elválaszthatatlan része, amelynek nincs önálló gazdasági jelentősége.

Ez a szabályozás elsősorban a digitális mű továbbítása során, a számítógépen ideiglenesen megjelenő közbeeső művekre terjeszti ki a szabad felhasználást.

3. Az a kérdés, hogy egy-egy interneten történt műfelhasználás számos szereplője közül ki a felelős a szerzői jog megsértéséért, illetve hogy a felhasználásért kinek kell engedélyt kérnie és fizetnie, természetesen szorosan összefügg a felhasználás jogi természetével. A használó gyakran külföldi vagy igen nehezen azonosítható.

3.1. A szerzői művek és szomszédos jogi teljesítmények internetes felhasználásának láncolatában logikusan az első személy az adatokat a nyilvánosság számára hozzáférhető gépi memóriában rögzítő magánszemély vagy cég.

3.2. Az internet használatához szükséges további személyi kör a csupán fizikai hozzáférést biztosító szolgáltatók. Ezekről vonalat lehet bérelni, vagy mikrohullámú továbbítást. A használók távközlési kapcsolatokon keresztül érik el az internetet. Ez a szolgáltató a jogosult jogát sértő információt biztosító.

A legnagyobb számú, a szerzői jogi felelősség szempontjából is legkényesebb személyi kör az előbb leírt szolgáltatók. Hiszen ő működteti a szervert, kezeli az ügyfél adatait, és ő az összekötő állomás a hálózathoz. Ők azok, akik kaput nyitnak az internet multimédiás felületére.

A kapcsolódó-, irányítósoftvert, tárolófelületet, kapacitást (BBS, home page) nyújtó vállalkozás megítélése a legnehezebb a magyar szerzői jog szerint is. Ha azt mondjuk, hogy ezek a személyek azok, akik a műveket vezeték útján – vagy anélkül – hozzáférhetővé teszik a hívó, képernyőn megjelenítő, kinyomtató nagyközönségnek, akkor szerzői jogi felelősségük – legalábbis az objektív következmények erejéig – mindig megáll.

3.3. Fontos szereplői a számítógépes hálózatos üzletágnak a tartalomszolgáltatók, az úgynevezett online szolgáltatók. Ezek havi előfizetési díj és/vagy óránkénti használati díj fejében saját zárt rendszerben rendezett adatbázisokat, tematikus válogatásokat kínálnak. A tartalomszolgáltatók

szerzői jogi megítélése, felelőssége megegyezik a tartalmat a home page-re felvivő használókéval, vagyis vitán felüli.

3.4. Az internetszereplők felelőségéről szólva végül említenünk kell az internet-előfizetők kettségét. Ők az interneten elérhető tartalomnak pusztán élvezői, lehívói is lehetnek. Ebben a minőségükben nem szerzői jogi használók, hanem csak olyanok, mint a rádió- és televízió-előadások hallgatói. A „vétel” nem engedély- és díjköteles. Ez alól egyetlen, a nemzeti jogokra tartozó kivétel lehet: elképzelhető, hogy az internetről lehívott védett mű magáncélú elektronikus másolását a magnós, videós másolásokkal azonosan kezelik, s emiatt például a készülékek árába építve valamilyen átalány szerzői díjazást vezetnek be.

Az internet és szerző személyiségi jogai

Névfeltüntetés

A szerző nevének feltüntetése a művén, amelyet az Sztj. 12. § (1) bekezdése ír elő, az internetes felhasználás tekintetében is aktuális kérdés. A digitális környezetben még értelmezésre szorul a névfeltüntetés mint személyhez fűződő jog alkalmazása. Az nem kétséges, hogy az eredeti formából digitális formába alakítás nem szünteti meg a kötelezettséget, hogy a mű címével együtt a szerző neve is átkerüljön ebbe az elektronikus formába. Az viszont vitatott, mikortól van kötelezettsége a digitális rögzítőnek, hogy olyan azonosítójelet is rögzítsen, amely – mint egy digitális vízjel – bár sugárzáskor, nyilvánosságához közvetítéskor nem hallható vagy látható, de gépi úton érzékelhető, és így lehetővé teszi a mű és felhasználás azonosítását. Ez ma az interneten való gyakorlatias jogvédelem előfeltételének látszik.

Az integritáshoz való jog

A digitális információáramlás veszélyeztetheti a szerzőknek a mű integritásához fűződő jogait. A mű integritásának sérelme esetén mind nemzetközi léptékben, mind a nemzeti jogi szabá-

lyozás szerint lehetőség van a fellépésre, különösen akkor, ha az a szerző becsületére és hírnevére sérelmes.

Egy speciális szerzői mű védelme: az adatbázisokra vonatkozó jogvédelemről szóló közösségi irányelv

Az adatbázisok vagy más néven adatbankok az információs társadalom működésének elengedhetetlen előfeltételét jelentik. A világgazdaságban az adatbankok létesítésében az Egyesült Államok ipara jár élen. A legutóbbi évtized során az információkat tároló adatbankok gazdasági tényezőkké váltak, azaz olyan javakká, melyek a kommerciális szférában anyagi előnyt jelenthetnek. Ugyanakkor az adatbázis összeállítása, létrehozatala, azaz ezen jószág előállítása sokszor jelentős munkaerő és pénz felhasználását, befektetését feltételezi. Másrészt a fáradtságos munkával összeállított adatbankok tartalmát viszonylag könnyen el lehet lopni, és az így jogtalanul felhasznált információval ugyancsak jogellenesen anyagi előnyökre szert tenni.

Az EU adatbank-irányelve több mint nyolc évig tartó előkészítő munkálatok után 1996. március 11-én született meg (96/9. EK). Az irányelv lényegében két pilléren nyugszik: egyrészt szerzői jogi védelmet biztosít az önálló alkotásoknak minősülő adatbankoknak, emellett ugyanakkor az önálló kreatív alkotásoknak nem minősülő adatbankok előállítóit is egy újonnan alapított, időben behatárolt „saját képi”, sui generis jogvédelemben részesíti, amely ennek az adatbanknak tisztességtelen utánzása és/vagy további felhasználása ellen nyújt oltalmat. Az adatbankokról szóló irányelv magvát e sui generis jog képezi, és ez nem kis túlzással világraszóló újdonságot teremt a szerzői jog terén. A kettősség mögött az a szándék körvonalazódik, hogy a nemzeti szabályok sokszínűségéből eredő különböző jogvédelmi szintek feloldásával az EU megkísérelje egymáshoz közelíteni a két uralkodó szerzői jogi jogfilozófiát: a droit d’auteur és a copyright law-t. Konkrétan arról a kritériumról van szó, amely a mű, alkotás eredetiségére mint a szerzői jogi védelem előfeltételére vonatkozik. A droit

d'auteur rendszere megkívánja, hogy az alkotó személye az alkotásban is megnyilvánuljon, azaz fontos az alkotás individualitása, míg a copyright szerzői jogi rendszer csupán azt követeli meg, hogy az alkotás a szerző sajátja legyen, illetve ne legyen banális és máshonnan származó. Az irányelv épp ezért kettős jogpolitikai célt tűz maga elé: egyrészt értékeli és védelemben részesíti a kreativitást, másrészt tekintettel van a mű megalkotásakor kifejtett munkára és befektetésekre is.¹

Az adatbázis valójában önálló művek, adatok vagy egyéb anyagok rendszerezett vagy módszeresen rendezett módon tárolt és elektronikus eszközökkel egyenként is hozzáférhető gyűjteménye.

Az irányelv adatbázisokról szóló fogalom meghatározása nem rendelkezik az elektronikus adatbankok segítőprogramjainak védelméről. A Bevezető 20. számú megfontolása kiterjeszti az irányelv biztosította jogvédelmet az úgynevezett *thesaurusra* és indexálórendszerre is. A védelem kitétele azonban, hogy a védelemhez szükséges kritériumok valamelyikének fenn kell állnia a segítő komponensek esetében is. Tehát vagy a szerzői jogi védelem követelményeinek, vagy a *sui generis* jogvédelem kritériumának kell megfelelniük. Emellett az adatbank készítőjének érdeke, hogy az úgynevezett lekérdezőrendszert is jogvédelem illesse meg, hiszen ez a segítő komponens biztosítja az adatbank gazdasági értékét.

Az elektronikus adatbankok esetében a gyűjtemény alkotóelemeihez egy számítógépes program segítségével lehet külön hozzáférni. Ezek a programok egy másik irányelv, a 91/250/EK alapján részesülnek szerzői jogi védelemben.²

Az adatbank szerzői jogalanyisága (creator): szerző = az a természetes személy vagy természetes személyek csoportja, aki vagy akik az adatbázist létrehozták. A Bevezető 29. számú megfontolása leszögezi: az EU-tagállamok meghatározhatják nemzeti joguk keretében, hogy abban az esetben, ha egy adatbankot munkavállaló hozott lét-

re, akár munkaköri feladatkörének teljesítésével vagy a munkáltató utasítása alapján, akkor a munkáltató kizárólagos joga, hogy az ily módon létrehozott adatbankkal kapcsolatos vagyoni jogokat ő gyakorolja, ha a felek szerződés útján másban nem egyeztek meg. Ennek a kérdésnek a rendezését az irányelv a tagállamok hatáskörébe engedi át.

A sui generis jogvédelem alanyi oldala pedig az adatbázis készítőjét (*maker of the database*) illeti meg, aki az a személy, aki kezdeményezi az adatbázis összeállítását, és viseli az ezzel kapcsolatos beruházások kockázatát.

A szerzőt az irányelv szerint megilleti, hogy megvalósítsa vagy engedélyezze az adatbázis

- a) egy részének vagy egészének időleges vagy permanens sokszorosítását bármilyen formában vagy eszközzel;
- b) fordítását, adaptálását, elrendezését vagy bármilyen nemű megváltoztatását;
- c) bármely formában történő nyilvános terjesztését, másolását (online is: ha az információ megjelenik az elektronikus világhálózaton, majd innen letölthetővé válik); nem vonatkozik azonban a jogkimerülés az online úton történő adatbázis-forgalmazásra, -lehívásra, itt ugyanis nem áruforgalomról van szó, hanem szolgáltatásról;
- d) bármilyen nyilvánosság részére történő közlését, visszajátszását vagy előadását;
- e) fordításának, adaptálásának, elrendezésének vagy megváltoztatásának bármilyen, a közönség részére történő sokszorosítását, terjesztését, leközlését, visszajátszását vagy előadását.

A védelmi idő az EU-ban tizenöt év. Ez az idő az adatbázis létrehozatalának, a végleges összeállítás elkészültének napjától számítandó. Amennyiben e tizenöt év lejártá előtt az adatbázis a nyilvánosság számára is hozzáférhetővé válik, akkor a védelmi idő tizenöt évvel meghosszabbodik azon év január 1-jétől fogva, amikor a köz számára való hozzáférés lehetővé tételére sor került.

¹ Oliver Hornung: Die EU-Datenbank-Richtlinie und ihre Umsetzung in das Recht. Baden-Baden, 1998.

² Dr. Milassin László: Az adatbázisokra vonatkozó jogvédelemről szóló közösségi irányelv, *sui generis* jogvédelemről. *Külgazdaság* 2001:7-8. (Jogi melléklet.)

Magyarország: az adatbázisok védelme

A szerzői jogok védelméről szóló törvény módosításáról szóló 2001. évi LXXVII. törvény 4. §-ával beiktatott rendelkezés (1) bekezdése az adatbázisok jogi védelméről szóló 96/9. számú EK-irányelv definíciójára építve határozza meg az adatbázis fogalmát:

Szjt. 60/A. § (1) E törvény alkalmazásában adatbázis: önálló művek, adatok vagy egyéb tartalmi elemek valamely rendszer vagy

módszer szerint elrende-

zett gyűjteménye, amely-

nek tartalmi elemei-

hez – számítástechnikai eszközökkel

vagy bármely más módon – egyedi-

leg hozzá lehet férni.

A munkáltatónak

„többlet”-jogokat biztosít-

va, a jogalkotó kivételeket jelöl

meg a munkaviszonyban vagy más hasonló, munkavégzésre irányuló jogviszonyban alkotó szerzők tekintetében, így a szerzőnél amúgy megmaradó díjigényt megvonja a szerzőtől. A törvény a mű átadásával automatikusan a szerző rendelkezési jogának megszűnését rendeli, mégpedig úgy, hogy a szerző tiltakozása esetén is már csak a neve felüntetésének mellőzését kérheti.

A munkáltatónak „többlet”-jogokat biztosítva, a jogalkotó kivételeket jelöl meg a munkaviszonyban vagy más hasonló, munkavégzésre irányuló jogviszonyban alkotó szerzők tekintetében...

Jogkövetkezmények

Polgári jogi jogkövetkezmények

Az Szjt. 94. § (1) bekezdése alapján a szerző jogainak megsértése esetén – az eset körülményei szerint – a következő polgári jogi igényeket támaszthatja:

a) Követelheti a jogsértés megtörténtének bírósági megállapítását; az a) pont szerinti igény megelégszik a jogsértés bírói megállapításával, további elégtételt sem erkölcsi, sem anyagi vonatkozásban nem igényel a szerző. Abban a ritka esetben fordul elő, amikor a szerző valamely személyhez fűződő jogát érte egyszeri sérelem, anélkül hogy az egy szűk körön kívül ismertté vált volna, és sem a

szerzőnek nem okozott károsodást, sem a jogsértőnél gazdagodást.

b) Követelheti a jogsértés abbahagyását és a jogsértő eltiltását a további jogsértéstől, ha a jogsértés folyamatos vagy ismétlődő jellegű.

c) Követelheti, hogy a jogsértő – nyilatkozattal vagy más megfelelő módon – adjon elégtételt, és hogy szükség esetén a jogsértő részéről és költségén az elégtételnek megfelelő nyilvánosságot biztosítsanak. A c) pont alkalmazására akkor kerül sor, ha a jogsértés alkalmas

volt arra, hogy a szerző valamely jogára nézve a

közvéleményt is meg-

tévezze. A közvé-

leménynek ezen tá-

jékoztatása a szer-

zői mű műfajától

és a jogsérelem jel-

legétől függően igen

változatos módon történ-

het, a bírói ítélet egyszerű kihir-

detésétől kezdve a legszélesebb nyilvánosságot biztosító telekommunikációs médiumok útján

való elégtételig.

d) Követelheti, hogy a jogsértő szolgáltatson adatot a jogsértéssel érintett dolgok vagy szolgáltatások előállításában, forgalmazásában, illetve teljesítésében részt vevőkről, a jogsértő felhasználásra kialakított üzleti kapcsolatokról; ez a pont nem szankciót tartalmaz, hanem a sérelmet szenvedett szerző részére a perbeli bizonyítást könnyíti meg, és esetleges további igényérvényesítésekre ad lehetőséget azzal, hogy az alperestől adatszolgáltatást követelhet.

e) Követelheti a jogsértéssel elért gazdagodás visszatérítését; e pont alkalmazásánál a jogsértéssel elért gazdagodás minimuma a jogszerű felhasználás esetén a szerzőt megillető szerzői díj összege.

f) Követelheti a sérelmes helyzet megszüntetését, a jogsértést megelőző állapot helyreállítását a jogsértő részéről vagy költségén, továbbá a kizárólag vagy elsősorban a jogsértéshez használt eszköz és anyag, valamint a jogsértéssel előállított dolog megsemmisítését, illetve jogsértő művoltától megfosztását. Az f) pont első fordulata alapján véve megegyezik a b) pont szerinti igény

nyekkel, hiszen a sérelmes helyzet megszüntetése úgy történik, hogy a jogsértő abbahagyja a jogsértést, és tartózkodik a további jogsértéstől. A második fordulat a jogsértő restitúciós kötelezettségét állapítja meg. A gyakorlatban persze ritkán van lehetőség a jogsértést megelőző állapot maradéktalan visszaállítására. Ehhez nyújt segítséget a jogsértéshez használt eszköz és anyag, valamint a jogsértéssel előállított dolog megsemmisítése, illetve jogsértő mivoltától való megfosztása. Nyilvánvaló, hogy amíg lehetőség van a dolog jogsértő mivoltának megszüntetésére, a bíróság nem fogja elrendelni a megsemmisítést. A jogsértéshez használt eszköz vagy anyag megsemmisítésének elrendelésére egyébként is csak akkor van jogalap, ha a kérdéses eszköz vagy anyag kizárólag vagy elsősorban a jogsértés célját szolgálja.³

Az Sztj. 94. § (1) bekezdésében szereplő polgári jogi igények objektív jellegűek, tehát függetlenek attól, hogy a jogsértés felróható-e az elkövetőnek. A sértettnek csak azt kell a perben bizonyítania, hogy a jogsértés megtörtént. A bíróság nem térhet ki annak vizsgálatára, még az alperes kifejezett kívánására sem, hogy volt-e szándékoság vagy gondatlanság az elkövető részéről.

A törvény választási lehetőséget biztosít a szerzői jogaiban sérelmet szenvedett szerzőnek, hogy az eset körülményeire is figyelemmel, a felsorolt polgári jogi igények közül válasszon. Célszerű azonban, hogy a felperes ne csak egy igénypontot jelöljön meg keresetében, mivel a kereset megváltoztatására a Pp. (1952. évi III. törvény) 146. § (1) bekezdése alapján csak az elsőfokú ítélet meghozatalát megelőző tárgyalás bekezdéséig van lehetőség, és a 247. § értelmében a másodfokú eljárásban már egyáltalán nincs mód a kereset megváltoztatására.

Az Sztj. 94. § (2) bekezdése alapján a szerzői jog megsértése esetén a polgári jogi felelősség szabályai szerint kártérítés jár. Kártérítésre alap az is, ha a szerző személyhez fűződő jogait megsértik. A kártérítés általános szabályait a Ptk. XXIX. fejezete tartalmazza. A Ptk. 339. § (1) bekezdése szerint aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentésül a felelősség alól,

ha bizonyítja, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben elvárható volt. A bíróság tehát vizsgálja a felróhatóságot, és ha a jogsértő alperest sem szándékoság, sem gondatlanság nem terheli, kártérítés kiszabására nem kerülhet sor. A bizonyítási kötelezettség a jogsértőt terheli.

A Ptk. 355. § (4) bekezdés szerint kártérítés címen a károkozó körülmény folytán a károsult vagyonaiban beállott értékcsökkenést és az elmaradt vagyoni előnyt, továbbá azt a kárpótlást vagy költséget kell megtéríteni, amely a károsultat ért vagyoni és nem vagyoni hátrány csökkentéséhez vagy kiküszöböléséhez szükséges. A Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának PK. 273. számú állásfoglalása kimondja, hogy a pénzügyi kártérítésnek a nem vagyoni károknál az a funkciója, hogy az elszenvedett sérelem hozzávetőleges kiegyensúlyozásáról olyan vagyoni szolgáltatás nyújtásával gondoskodjon, amely az elszenvedett sérelemmel körülbelül egyenértékű, más nemű előnyt nyújt.

A Ptk. 359. § (1) bekezdése az úgynevezett általános kártérítés feltételeit szabályozza, vagyis ha a kár mértéke – akár csak részben – pontosan nem számítható ki, a bíróság a károkozásért felelős személyt olyan összegű általános kártérítés megfizetésére kötelezheti, amely a károsult teljes anyagi kárpótlására alkalmas.

Az Sztj. 95–97. §-ai rendelkeznek továbbá a műszaki intézkedések megkerülésével szembeni védelemről, a jogkezelési adatok védelméről és a szerzői jog megsértésének vámjogi következményeiről.

A jogsértésnek tehát *polgári jogi* (Sztj. 94. §), *vámjogi* (Sztj. 97. §, 128/1997. [VII. 24.] számú kormányrendelet) és *büntetőjogi* (Btk. 329/A-C. §) jogkövetkezményei lehetnek. De amíg az Sztj. 94. § (1) bekezdése alapján érvényesíthető polgári jogi igények és a vámigazgatási eljárásban alkalmazható intézkedések (Sztj. 97. § [1], 128/1997. [VII. 24.] számú kormányrendelet) objektív jellegűek, tehát függetlenek attól, hogy a jogsértés felróható-e az elkövetőnek, a műszaki intézkedések megkerülése esetén szándékoság vagy gondatlanság szükséges. A Btk. 329/A § alkalmazásának pedig a szándékoságon vagy gondatlanságon túlmenően az is feltétele, hogy a cselekmény vagyoni hátrányt okozzon.

³ Sztj.-magyarázat

Büntetőjogi jogkövetkezmények tekintetében kiemelendő a Btk. 329/A §-a, mely a szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértését pönalizálja (büntető záradékkal ellátja), a 329/B §-a, mely a szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok védelmét biztosító műszaki intézkedés kiállításáról szól, valamint a 329/C §, mely a jogkezelési adat meghamisítását rendeli büntetőjogilag büntetni.

2001 óta törvényi szintű jogszabály rendelkezik arról, hogy a jogsértő tartalmat pontosan milyen eljárási rend keretei között lehet elmozdítani az internetes felületről.

A 2001. évi CVIII. törvény az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások, valamint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások egyes kérdéseiről

A törvény 13. §-a tartalmazza *Értesítés a jogsértő információs társadalommal összefüggő szolgáltatásról* címmel az eljárási rendet.

E szerint az a jogosult, akinek a szerzői jogi törvény által védett szerzői művén, előadásán, hangfelvételén, műsorán, audiovizuális művén, adatbázisán fennálló jogát a szolgáltató által hozzáférhetővé tett információ sérti, teljes bizonyítóerejű magánokiratba vagy közokiratba foglalt értesítésével felhívhatja a szolgáltatót a jogát sértő tartalmú információ eltávolítására.

Az értesítés átvételétől számított tizenkét órán belül a szolgáltató – a jogosult jogát sértő információt biztosító igénybe vevő három munkanapon belül történő írásbeli tájékoztatása mellett – köteles intézkedni az értesítésben megjelölt információhoz való hozzáférés nem biztosítása vagy az információ eltávolítása iránt, és feltüntetni, hogy az eltávolítás milyen jogosult jogsértést állító értesítése alapján történt.

Az érintett igénybe vevő a tájékoztatás átvételétől számított nyolc napon belül teljes bizonyítóerejű magánokiratban vagy közokiratban a szolgáltatónál kifogással élhet az érintett információ eltávolításával szemben.

Ha a jogosult az értesítés szerinti jogsértéssel kapcsolatos igényét abbahagyás és eltávolítás iránti ideiglenes intézkedés iránti kérelmet is tartalmazó kereset vagy fizetési meghagyás iránti ké-

relem benyújtása útján érvényesíti, vagy büntetőfeljelentést tesz, és az eljárás megkezdését kezdeményező beadványának másolatát megküldi a szolgáltatónak, a szolgáltató az információhoz való hozzáférést ismételten nem biztosítja, illetve az információt ismételten eltávolítja.

A szolgáltató nem felelős az érintett információ eltávolításának vagy az ahhoz való hozzáférés nem biztosításának eredményes végrehajtásáért, amennyiben az eltávolítás vagy a hozzáférés nem biztosítása során a törvényben meghatározottaknak megfelelően és jóhiszeműen járt el.

Az EU-ban az irányelvek és a bírói gyakorlat részletesen nem szólnak a szerzői és szomszédos jogi jogsértések hagyományos polgári és büntetőjogi szankcióiról: csak egy Infosoc-irányelv utal arra, hogy a tagállamok jogában a jogsértés következményeinek „megfelelőeknek”, „arányosoknak”, „elriasztóaknak” kell lenniük.

Bár a szerzői joggal kapcsolatos joganyagunk szóhasználata az általános jogi nyelvezethez képest még inkább körülményesnek tűnhet, láthatjuk, hogy Magyarországon a jogszabályoknak rendkívül széles spektruma áll a szerzők rendelkezése, hogy elektronikus úton történő jogellenes felhasználás esetén is megvédhessék személyhez fűződő és vagyoni jogaikat.

Jogeset a kulturális javak engedély nélküli másolásáról

Az alábbi jogeset tematikailag szorosan idetartozik, azonban ebben az esetben jogilag nem a szerzői jog sérül. Tipikus jellege miatt ismertetése a múzeumok számára mégis hasznos lehet. A NKÖM egy korábbi utasítása értelmében a kulturális tárca felszólította az állami múzeumokat jogaik következetes érvényesítésére azok megsértése esetén.

2002 tavaszán a Szépművészeti Múzeum tudomást szerzett arról, hogy X Kft. – többek között – a Szépművészeti Múzeum gyűjteményébe tartozó festményeket főigazgatói engedély nélkül másolja és árusítja, szórólapján pedig szolgáltatásait Raffaello múzeumunkban található *Eszterházy Madonna* című festményének másolatával hirdeti.

A múzeum felszólítására a Szépművészeti Múzeumban találkozóra került sor az X Kft. képviselőivel. Az X Kft. jogásza azt az álláspontot képviselte, hogy nem követnek el jogsértést azzal, hogy állami múzeumban található festményeket – melyeket restaurátoraik katalógus alapján készítették – szabadon másolnak, és hasznoszerzés végett árusítanak. A múzeum fenntartotta azon álláspontját, mely szerint a gyűjteményébe tartozó tárgyakról másolat csak engedéllyel, díj fizetése ellenében, a műről készült eredeti echtakróm diák felhasználásával készíthető, tekintettel arra, hogy a műtárgyakkal kapcsolatos tulajdonosi jogokat – mint vagyonnevelő – a múzeum gyakorolja.

A felek megállapodtak abban, hogy a múzeum szakértői megtekintik a másolatokat, és a szakértői vélemények alapján a felek további tárgyalásainak megfelelően együttműködési megállapodás kereteinek kidolgozására kerülhet sor.

A muzeális intézmények ügyrendi szabályzatának kiadásáról szóló 117/1984. (Műv. K. 14.) számú MM-utasítás csupán a múzeumban készült fényképek, másolatok engedélyhez kötöttségét szabályozza. A muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény 100. §-a (3) bekezdésének j) pontja értelmében a miniszter felhatalmazást kap, hogy rendeletben szabályozza a kulturális örökség közgyűjteményben őrzött javai sokszorosításának, másolásának, adatrögzítésének és adatfelhasználásának jogát. E jogalkotási tárgyban azonban rendelet kibocsátására még nem került sor.

Mivel az állami múzeumokban őrzött tárgyakkal kapcsolatos tulajdonosi jogokat a múzeumok gyakorolják, a gyűjteményi tárgyak engedély nélküli másolása a polgári törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 339. §-ába ütköző szerződéson kívüli kártérítési igényt alapoz meg. A Ptk. mint háttérjogszabály által biztosított jogi védelmet azonban nem tartjuk elegendőnek, a fent

vázolt jogi probléma speciális voltára és egyre gyakoribb előfordulására tekintettel.

Az a jogszabályhely, melynek alkalmazását a szabálysértésekről szóló 218/1999. (XII. 28.) számú kormányrendelet teszi lehetővé, kifejezetten a kulturális javak engedély nélküli másolására vonatkozik:

„145. § Aki közgyűjteményben, illetve muzeális intézményben őrzött vagy védetté nyilvánított kulturális javakról engedély nélkül másolatot forgalomba hozatal céljából sokszorosít, ötvenezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható.”

A művészi másolatok készítését mint neves alkotók híres alkotásait népszerűsítő, a kultúrára épülő

üzletágot a Szépművészeti Múzeum önmagában pártolja, azonban mindenképp meg kell szabni a műtárgymásoló „külső” vállalkozások múzeumi főigazgatók által adható műtárgymásolási-fényképezési engedélyezésének jogi kereteit, illetve az engedély nélküli tevékenység végzésének jogkövetkezményeit.

Napjainkban tehát a szerzői jog hatálya alá nem tartozó, múzeumokban őrzött műtárgyak másolása olyan, a vállalkozókat anyagi haszonnal kezegető terület, melynek jogi szabályozottsága – a vonatkozó, megalkotásra váró NKÖM-rendelet híján – nem teljes.

Magyarországon a jogszabályoknak rendkívül széles spektruma áll a szerzők rendelkezésére, hogy elektronikus úton történő jogellenes felhasználás esetén is megvédhessék személyhez fűződő vagyoni jogaikat.

COPYRIGHT AND THE INTERNET

HENRIETT GALAMBOS

Some people argue that the Internet is “law-free” as it is not a real communication interface, but even if it is true, the communicators and the result of their activities are far from virtual. Thus, the necessity to regulate this whole relationship is obvious. Let us take copyright: publication means less and less the recording and circulation of works in a material form but

rather a virtual transmission and use. Furthermore, there is a strong conflict between the principles of intellectual production and those of the Internet. The basic questions are: the copyright of which country should be taken into account, which part of copyright law is relevant to the Internet, who is responsible for the virtual use of intellectual property, and what sort of legal action should be applied when the law is broken. As the activities on the Internet are beyond national boundaries, it is usually the court who decides on the application of their own legal procedures. Hungarian copyright law has relevant paragraphs that can be applied to electronic-digital as well as traditional and modern usage. Apart from transmission, it is reproduction, public presentation and public access that are taken into account in the application of copyright regulations. The breaking of law can be sanctioned in compliance with civil law, customs law and criminal law regulations in Hungary.

KÁLDY MÁRIA

99 múzeum - 99 kérdés

A közművelődési, múzeumpedagógiai szakfelügyelet három éve

Szakfelügyelők

2000-ben az újjászervezett múzeumi szakfelügyelet közművelődési szakmai csoportjában négyen – a szakmai csoport vezetője, Káldy Mária (Szabadtéri Néprajzi Múzeum, közönségszolgálati igazgató) és a csoport tagjai, Balogh Balázs (MTA Néprajzi Kutatóintézet, tudományos titkár), Bándi Gáborné (Magyar Nemzeti Múzeum, nyugalmazott osztályvezető), Vásárhelyi Tamás (Magyar Természettudományi Múzeum, főigazgató-helyettes) vehették át megbízólevelüket. A 2002. év elején sajnálatunkra Bándi Gáborné felmentését kérte, s helyette Kurucz Katalin (BTM Aquincumi Múzeum, népművelő muzeológus) kapott megbízatást.

Balogh Balázs néprajzkutatót kivéve (aki azonban korábban a Néprajzi Múzeumban töltött évei alatt foglalkozott kiállításrendezéssel is, és határozott elképzelése és véleménye volt a múzeumi közművelődésről) valamennyi szakfelügyelő hosszú múzeumi közművelődési gyakorlattal rendelkezett. Ennek ellenére a szakfelügyelői megbízatás mind együnknek egészen új feladatot jelentett, hiszen ezen a területen nem rendelkezünk tapasztalattal.

Célok, vizsgálandó területek, munkamódszer

Szakfelügyeleti tevékenységünk kezdetén alapvetőnek tartottuk, hogy először a magunk számára is megfogalmazzuk a legfontosabb célokat, a vizsgálandó területeket, illetve témaköröket és a vizsgálati módszereket.

Szakfelügyeleti munkánk alapvető célkitűzésének tekintettük egy általános, átfogó helyzetfelmérés

elkészítését a múzeumok közművelődési tevékenységének állapotáról. Ehhez kapcsolódott a múzeumi közművelődéshez tartozó tevékenységi területek meghatározása. Tapasztalataink szerint ugyanis nemcsak a különböző múzeumok értelmeznek másként számtalan, napjainkban egyre fontosabb kérdést, de egy-egy intézményen belül sincs feltétlenül összhang e tekintetben a főigazgató, a gazdasági igazgató, a muzeológusok, a közművelődési szakemberek között; ilyen problémák lehetnek például az alábbiak:

- Mi is a múzeum, mi a múzeum feladata a 21. század küszöbén?
- Milyen a látogatóbarát múzeum?
- Milyen feladatok tartoznak a múzeumi közművelődés tárgykörébe?
- Kell-e a múzeumoknak olyan kérdésekkel foglalkozni, mint a marketing és a PR?
- Milyen végzettséggel kell hogy rendelkezzen egy közművelődési területen dolgozó szakember stb.?

A fenti célkitűzéseink helyességéhez és munkamódszerünk kialakításához adott támpontot 2001-ben a négy szakfelügyelő által a Csongrád Megyei Múzeumnál közösen végzett „mintavizsgálatunk”, valamint az évben szervezett *Mi és a látogató* című tanácskozásunk. A múzeumok közművelődési tevékenységének „önvizsgálatához”, komplex elemzéséhez egy 99 kérdést tartalmazó szempontrendszert dolgoztam ki, melyet az országos tanácskozáson tartott előadás keretében ismertettem. Később a kérdéssorból – kiegészítve szakfelügyelőtársaim módosító javaslataival – adatlapot szerkesztettünk. Az adatlap használata lehetővé tette az önállóan dolgozó szakfelügyelők számára a többé-kevésbé egységes

szempontú vizsgálatot, de ennek alapján indult el egy országos felmérés is a Múzeumi Osztály támogatásával, Kurucz Katalin és az MTA Szociológiai Intézetének közreműködésével.

Vizsgálatunk tárgyává tettük mindazon tevékenységeket, amelyek ma a hazai múzeumi közművelődés feladatkörébe tartoznak/tartozhatnak, illetve amelyek meghatározóak, és kihatnak a múzeum és a közönség kapcsolatára. Így többek között a következő kérdésekre kerestük a választ:

- Szakmailag mennyire átgondolt, tervezett és mennyire kapcsolódik az intézmény középtávú tudományos tervéhez a múzeumok közművelődési tevékenysége?
- A szakszerű munkához mennyire biztosítottak a személyi, szakmai, anyagi, tárgyi feltételek a múzeumokban?
- Milyen a közművelődési tevékenység helye, támogatottsága, elismertsége az intézményben?
- Milyen az állandó és időszakos kiállítások szakmai, tartalmi, esztétikai, közművelődési megvalósítása?
- A múzeum gyűjteményeihez, illetve kiállításaihoz milyen szakmai, oktatási, szabadidős felnőtt- és ifjúsági programok kapcsolódnak (különös tekintettel a múzeumpedagógiai tevékenységre)?
- Milyen szolgáltatásokat biztosít a múzeum a látogatóinak, és milyen színvonalon?
- Milyen a múzeum által megjelentetett kiadványok struktúrája, minősége, színvonala?
- Van-e egyáltalán, és ha igen, mi jellemzi a múzeum marketing-, PR- és reklámtevékenységet?
- Vizsgálják-e a múzeumok célcsoportjaikat, s a programok kidolgozásánál mennyire veszik figyelembe a kutatási eredményeket?
- Milyen a múzeum látogatottsága?
- Milyen a múzeumépületeknek és azok környezetének megjelenése, állapota?
- Mi jellemzi a múzeumnak és társadalmi környezetének kapcsolatát?

A vizsgált múzeumokat személyesen kerestük fel. A vidéki intézményeknél eltöltött többnapos tartózkodás sok helyen lehetőséget nyújtott a szakfelügyelők és a múzeum munkatársai között a hosszabb szakmai beszélgetésre, konzultációra is. Minden esetben szemrevételeztük a múzeumépü-

leteket és környezetüket, figyelembe véve a közönségszolgálati szempontokat, megtekintettük az állandó és időszakos kiállításokat, a múzeum kiadványait. Tájékoztunk a múzeum által szervezett ifjúsági és felnőtt, szakmai, oktatási és szórakoztató programokról, melyeken idő hiánya miatt csak igen ritka esetben tudtunk személyesen részt venni. A közművelődési tevékenység elemzéséhez – ahol volt – felhasználtuk a szakmai terveket (közművelődési koncepció, marketingterv), ezenfelül két-három évre visszamenőleg a munkatervet és a jelentéseket, az intézmény szervezeti, működési szabályzatát, a közművelődési munkatársak munkaköri leírását, a kiállítási és rendezvényi forgatókönyveket, a látogatóstatisztikákat, ahol volt, a közművelődési tevékenység dokumentációját, valamint a múzeum által kitöltött adatlapot.

Mit végeztünk a három év alatt?

2001 és 2003 között legfontosabb feladatként két megyei intézményt kivéve tizenhét megyei szervezet közművelődési tevékenységét értékeltük, valamint részt vettünk öt országos múzeum és egy kht. átfogó vizsgálatában. Összesen 99 múzeumot kerestünk fel személyesen. A vizsgálat eredményéről minden esetben írásbeli beszámolót, elemzéseket készítettünk.

Múzeumoknál folytatott szakfelügyeleti vizsgálataink mellett számos más szakmai feladatot is elláttunk. Így a NKÖM Múzeumi Osztályával és a Pulszky Társaság Magyar Múzeumi Egyesület Közművelődési Tagozatával közösen szerveztük meg a *Mi és a látogató* című országos közművelődési tanácskozást 2001. november 26-án, Budapesten, majd folytatásaként az *országos múzeumi közművelődési konferenciát* aktuális szakmai kérdésekről 2002. június 26-28-án Esztergomban, melynek szervezésébe vendéglátóként a Duna Múzeum is bekapcsolódott. 2003-ban jelent meg az előadásokat tartalmazó konferenciakötet, Balogh Balázs és Kurucz Katalin szerkesztésében.

A NKÖM és a Collegium Hungaricum szervezésében 2002. március 4-8. között Bertáné Varga Judit, Káldy Mária, Kurucz Katalin és Vásár-

helyi Tamás tanulmányúton és tanácskozáson vett részt Berlinben. A tanulmányút célja elsősorban az volt, hogy megismerkedjünk a Berli ni Múzeumpedagógiai Szolgálat tevékenységével – különös tekintettel a *Múzeumok hosszú éjszakája* című programra, valamint olyan tematikus programokra, amilyen *A poroszok* elnevezésű, nagyszabású rendezvénysorozat volt. A tanulmányút tapasztalatairól Kurucz Katalin az esztergomi konferencián számolt be.

Az NKÖM felkérésére 2001-ben Káldy Mária *Közönségkapcsolat és kommunikáció, sajtó és a múzeum* címmel készített összeállítást a múzeumok és a sajtó kapcsolatáról, kommunikációról, a sajtóval kapcsolatos feladatokról.

A múzeumi kiadványok célja, jellege, felhasználása, témaköre kapcsolódik a közművelődési szakfelügyelet vizsgálódási köréhez, tapasztalatai számunkra hasznosak. Vásárhelyi Tamás ezzel kapcsolatosan a 2002. évi múzeumigazgatói értekezleten interjú felmérés alapján előadást tartott, mely *Gondolatébresztő, vitaindító egyes múzeumok kommunikációjáról és kiadványairól* címmel jelent meg a Múzeumi Közleményekben. A közművelődési szakfelügyelet 2001-es jelentésében javaslatot tett a múzeumok és közönségük közötti kapcsolat megreformálására kidolgozandó program érdekében egy munkacsoport létrehozására. 2002-ben, az ingyenes vonatjegy bevezetése után a tárca kezdeményezte az országos múzeumok közművelődési-múzeumpedagógiai tevékenységének áttekintését, bemutatását, fejlesztését. A minisztérium ekkor hívta életre a Múzeumok Mindenkinek Munkacsoportot (MMM) minisztériumi, múzeumi és közoktatási szakemberek részvételével.

2003-ban a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma nyilvánosságra hozta *A változás kényszere* címen múzeumi stratégiáját, mely két alapvető és fejlesztendő területként az *állományvédelmet és a látogatóbarát múzeum* kialakítását jelölte meg. 2003-ban indította útjára a minisztérium a *Múzeumok mindenkinek* című kiadványsorozatot, melynek eddig három füzetje jelent meg. A 2004. évi munkatervben döntés született egy stratégiai tervezési munka beindítására, melynek első összejövetelére 2004 elején, egy kétnapos műhelymunka keretében került sor. Eb-

ben a múzeumért tenni szándékozó belső munkatárs és múzeumon kívüli, de szolgáltatásait használó személy vett részt. A műhelymunkát, melyet Vásárhelyi Tamás szervezett Kovács Judit segítségével, a MMM vette tervebe. Konceptióját a Museums and Galleries Commission vezérfonalát is igénybe véve Vásárhelyi Tamás alakította ki, és Tóthné Timár Geng Csillával vezette le.

Általánosítható megállapítások a tizenhét megyében végzett vizsgálat alapján

A közművelődési szakfelügyelet helyszíni vizsgálatai és az adatlap alapján a megyei múzeumok közművelődési tevékenységére vonatkozóan számos általánosítható megállapítás körvonalazódott, melyek közül most néhány terület ismertetésére, elemzésére vállalkozom, kizárólag a felkeresett tizenhét megyei múzeumi igazgatóságánál, illetve a megyei múzeumi szervezethez tartozó múzeumokban tett látogatásaink alapján. Borsod-Abaúj-Zemplén és Heves megyében a cikk megírásáig még nem járt a szakfelügyelet, ezért ezen intézményekre nem vonatkoznak megállapításaink.

Konceptiók, stratégiai tervezés

Egy sikeres múzeum titka a koncepcionális gondolkodásban, a jó stratégiai tervezésben rejlik. Ez vonatkozik a múzeum tudományos, közművelődési és oktatási tevékenységére egyaránt. Egy múzeumnak látnia kell helyét és szerepét a múzeumok között. Pontosan meg kell határoznia célkitűzéseit, s a cél eléréséhez szükséges utat, elemeznie kell az erőforrásokat, vizsgálni a feltételeket.

A múzeumok középtávú tudományos tervére épülő, írásban kidolgozott közművelődés-fejlesztési koncepciót, illetve közművelődési stratégiai tervet tudomásunk szerint eddig a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeum készített. Veszprém megyében a marketingterv részeként készült, Pest megyében pedig a múzeum munkatársa egyetemi szakdolgozatban fogalmazta meg közművelődési elképzeléseit. Szabolcs-Szatmár-Bereg me-

gye és Vas megye a 2004. év elején látott hozzá a megye valamennyi intézményére átfogóan vonatkozó közművelődési koncepció kidolgozásához. Az elképzelések gyakorlati megvalósulását az említett intézményeknél reálisan csak az elkövetkező években lehet majd értékelni. Bár Csongrád és Tolna megyében a közművelődésre vonatkozó átfogó stratégiát még nem fektették le írásban, de a rendelkezésünkre álló dokumentációk s a munkatársakkal folytatott beszélgetéseink, illetve korábbi ismereteink arra világítottak rá, hogy hosszú évek óta rendkívül átgondolt, céltudatos és magas színvonalú tevékenységet folytatnak ezen a területen.

A múzeumok egy-egy állandó kiállításához kapcsolódó hasznosítási programtervvel szinte egyáltalán nem rendelkeznek, oktatási elképzelésekkel viszont már több helyen találkoztunk.

A megyei múzeumok általában éves tervek alapján dolgoznak, melyek jóváhagyása sok esetben az első negyedév végéig várat magára. Sok a bizonytalansági tényező, amely nem teszi lehetővé a hosszú távon gondolkodást, illetve a szakaszolható programok megvalósítását. A megyékhez tartozó múzeumok többnyire nem összehangolt, egymás gyűjteményeit, adottságait, lehetőségeit is figyelembe vevő terveket dolgoznak ki, hanem egymás mellé helyezve jelennek meg az önállóan megfogalmazott elképzelések. Így történhet meg az, hogy városról városra, múzeumról múzeumra járva, gyakran azonos vagy hasonló felépítésű és tematikájú kiállításokkal s azonos kéz kivitelezésével találkozunk. Különösen vonatkozik ez a történeti, régészeti kiállításokra.

A múzeumlátogató közönség szempontjából is fontosnak tartanánk nemcsak egy megyén belül, de akár a megyék között is intenzívebben fejleszteni az összehangolt, változatos kiállítási tematikák, programok kidolgozását, programcsomagként műemlék-látogatással, egyéb lát-

ványosságokkal való összekapcsolását. Az ilyen együttműködés minden bizonnyal jó hatással lenne a részt vevő múzeumokra. A több múzeumot egy programba bekapcsoló, úgynevezett tematikus utak változatos formái működnek Európaszerte (Ausztriában Museumstrasse elnevezéssel), melyhez hasonló kezdeményezésekkel már találkozhatunk itthon is. Ilyen többek között a „Barokk út”, az „Utazás a római kori Pannoniában” vagy az osztrák-magyar „Kastélyút”.

Múzeumi marketing

A múzeumok egy-egy állandó kiállításához kapcsolódó hasznosítási programtervvel szinte egyáltalán nem rendelkeznek...

A stratégiai tervezés és a múzeumi marketing szorosan összetartozó fogalmak. Napjainkban azonban még többen vannak azok a múzeumvezetők és muzeológusok, akik nem értik, vagy

nemtetszésüket fejezik ki, ha azt a szót hallják, hogy marketing, mint akik elfogadják, sőt alkalmazzák is. Érthető, hiszen a hazai múzeumokban viszonylag új, ismeretlen szemléletről, stratégiai programról, tevékenységről van szó, és az is igaz, hogy még keveset hallhattunk vagy olvashattunk a marketingtervezés gyakorlati megvalósulásáról hazai múzeumainkban. Tudomásul kell vennünk azonban, hogy a marketing a múzeumoknál ma már létjogosultságot nyert, illetve kell hogy nyerjen. Ezt indokolja többek között az, hogy a szabadidőpiac, a kulturális kínálat új kihívások elé állítja a múzeumokat, de az is, hogy egyre nagyobb szerep jut a világon a múzeumoknak a kulturális örökség őrzése mellett az oktatásban és az élethosszig tartó tanulásban.

A tizenhét vizsgált megyei intézmény közül négy megye (Baranya, Csongrád, Jász-Nagykun-Szolnok, Veszprém) rendelkezik marketingstratégiai tervvel. De tudunk arról, hogy az általunk még nem vizsgált Borsod-Abaúj-Zemplén és a Heves megyei szervezetek az első olyan megyei múzeumok közé tartoznak, amelyek úttörő módon dolgozták ki marketingkonceptiójukat.

A Baranya Megyei Múzeum és a Pécsi Tudományegyetem munkatársai közösen készítették

marketingtervet. (Erről részletes ismertetések jelentek meg a Múzeumi Közleményekben.) A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeum 2003-ban nyolc intézményére vonatkozóan dolgozott ki öt évre átfogó marketingtervet. Hasonlóan alapos és körültekintő munka született a Veszprém Megyei Múzeumnál, mely a 2002–2004 közötti időszakra vonatkozik. Ez a megyei múzeum az elsők között van, ahol professzionális marketingszakember dolgozik. Vas megye 2003 végén, Csongrád megye és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye 2004 elején elhatározta, hogy marketingtervet készít.

Intézmények közötti programhoz született meg a – már említett – múzeumok római kori emlékeit bemutató *Utazás a római kori Pannoniában* című

program (2000–2002) megvalósításához készült közös marketingterv, melyet egy külső cég készített el. (A programot – melyben a Fejér, a Pest, a Vas és a Veszprém Megyei Múzeum, valamint a BTM Aquincumi Múzeum vett részt – a Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeum fogta össze.)

Bár már maga a tény is üdvözlendő, hogy egy múzeum fontosnak tartja, hogy a múzeum egész vagy csak résztevékenységére marketingtervet dolgozzon ki, de valójában akkor lehet majd értékelni, ha már gyakorlati haszna is látható mind az intézmények, mind a látogatók számára.

Várjuk tehát a múzeumoknál a reményteljes változást, a megújulást.

Személyi feltétel, szakmaiság

Tudományos tevékenységet a múzeumokban természetesen csak magasan képzett kutatók, muzeológusok folytathatnak. Evidencia, hogy régészeti ásatásokat csak megfelelő szakmai gyakorlattal rendelkező régész irányíthat, a néprajzi kutatásokat néprajzos, a történeti kutatásokat történész muzeológusok végzik.

A tudományos eredmények közvetítése a közönség felé a közvetítő számára nagy felelősséget jelent, s ez komoly felkészültséget igényel. Éppen ezért nem lehet kétséges, hogy a múzeumokban a tudományos tevékenység népszerűsítését, a kiállításokhoz kapcsolódó ismeretek közvetítését megfelelő színvonalon ugyan más szakirányú (köz művelődési, pedagógiai, kommunikációs), de szintén csak magasan képzett és szakmai gyakorlattal rendelkező munkatársak végezhetnek, illetve végezhetnének.

Mindezekén túl azt is le kell szögeznünk, hogy ha köz művelődési végzettségű szakember kerül a múzeumba, annak szüksége van hosszabb önképzésre és gyakorlatra ahhoz, hogy megfelelő szinten megismerje a múzeum gyűjteményeit,

kiállításait, és magas színvonalon tudja közvetíteni a látogató felé az ismereteket.

Mit tapasztaltunk a megyei múzeumoknál? A tizenhét vizsgált intézmény közül nyolcnál a köz művelődésnek nincsen önálló szervezete. A köz művelődési szakemberek a titkársághoz vagy a könyvtárhoz, vagy semmilyen szervezeti egységhez nem tartoznak. Akad olyan intézmény is, ahol a szervezet neve köz művelődési osztály, de ott teremőrök dolgoznak, és vannak olyanok, ahol a logikusan összetartozó köz művelődési jellegű feladatokat más-más szervezeti egységekhez sorolják.

Ott, ahol köz művelődési végzettségű szakembereket foglalkoztatnak, néhány év szakmai gyakorlat után megfelelnek a fentiekben megfogalmazott elvárásoknak. Általában nincs mód a szakosodásra, a múzeumi köz művelődés minden szakterületével kell foglalkozniuk. Munkájuk lebecsülését jelzi, hogy sok helyen az adminisztratív és gondnoki feladatok végrehajtójának tekintik őket.

A létszámgondokat is tükrözi, hogy nem egy múzeumban maga az intézményvezető, máshol az agyonterhelt muzeológusok vagy a könyvtáros, az adattáros feladata (megfelelő szakirányú

A tizenhét vizsgált intézmény közül nyolcnál a köz művelődésnek nincsen önálló szervezete.

végzettség és gyakorlat nélkül), hogy saját munkája mellett foglalkozzon a látogatókkal is. Ez fordítva is gyakorlat, vagyis hogy a közművelődési szakember más szakterület munkájába is kénytelen bekapcsolódni, saját tevékenysége rovására.

Természetesen vannak olyan megyei intézmények is, ahol már régóta támogatott a közművelődési tevékenység, és vannak olyanok, ahol az utóbbi időben a vezetőváltás, illetve a vezetők szemléletváltása nyomán vált el-

fogadottá. Találkoztunk olyan múzeummal is, ahol bár a támogatás elmarad, de ennek ellenére a közművelődési munkatárs vagy éppen a muzeológusok elkötelezettsége, tevé-

kenysége nyomán virágzik a kapcsolat múzeum és közönsége között. Egyetlen olyan megyei intézménnyel találkoztunk (Móra Ferenc Múzeum), ahol jól felkészült, szakterületre specializált külsős múzeum-pedagógusokat foglalkoztatnak, megoldva a létszámgondot, és megfelelő a szakmai elvárásnak színvonalas oktatási programjaikkal.

A korszerű múzeumi közművelődési tevékenység kibontakozását a létszámhiány mellett gátolja a szakmai képzés hiánya. Magyarországon nincs olyan, a múzeumi közművelődési tevékenység minden területét (kiállításrendezés, múzeum-pedagógia, rendezvényszervezés, felnőttképzés, közönségszolgálat, marketing, PR stb.) oktató átfogó képzés, melynek Európa nyugati és északi felében már hosszú évtizedekre visszatekintő hagyományai vannak. Öröndetes viszont, hogy már több éve van múzeum-pedagógus-képzés az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar Neveléstudományi Intézeténél és néhány vidéki pedagógiai főiskolán.

Minden szakma fejlődik, s ez így van saját szakterületünkön is. Egyre nagyobb szerep jut a világon a múzeumoknak a kulturális örökség őrzése mellett az oktatásban és az élethosszig tartó tanulásban is. Ezt figyelembe véve nemcsak az új nemzedék képzésére, hanem jelen-

leg a különböző múzeumi területen dolgozók szakmai továbbképzésére is fel kell készülnünk.

Anyagi feltételek

Sok intézménynél találkoztunk a múzeumért elkötelezetten dolgozó, megszállott munkatársakkal, de azt is látnunk kellett, hogy pénz nélkül, csak lelkesedésből nem lehet múzeumot fenntartani, működtetni, izgalmas, ér-

dekes kiállításokat rendezni, oktatási programokat szervezni.

Van, ahol az anyagi hiányának a fenntartó és a múzeum közötti, felhőtlennek egyáltalán nem mondható viszony az oka. Sok helyen érthető

az önkormányzatok valóban nehéz helyzete, de az is látható, hogy a fenntartóknak nincsen elképzelése, koncepciója arra, hogy mit nyerhetne a megye, a város, a település az oktatás, a turisztika a múzeumok korszerűsítésén. Máshol a fenntartó várna/elvárna, hogy a múzeum korszakalkotó, ötletes, élményt nyújtó kiállításokkal, programokkal jelentkezzen, csak az anyagi feltételeket nem biztosítja a megfelelő közművelődési szakemberek foglalkoztatásához, kiállítások felújításához, rendezéséhez, illetve magukhoz a programokhoz. Több helyen a múzeumok sok munkával szép nyereséghez jutnak az autópálya-építéseknek köszönhetően, de ebből az örökségvédelmi törvény (2001. évi 64. tv.) előírásai alapján a közművelődési terület nem részesülhet. Hallottunk a beruházóval kötött, a feltárt anyag bemutatását célzó különmegállapodásról is, melyet jó és követendő példának tartunk.

A tizenhét megyei intézmény közül mindössze négyvel találkoztunk, ahol – ha nem is túl sok, de mégis elkülönített és megnevezett – pénzeszköz szerepel a költségvetésben közművelődési tevékenységre. A többi intézménynél a „maradványelv” érvényesül: ha marad pénz a költségvetés jóváhagyásánál, akkor jöhet szóba a közművelődés.

A vizsgálatok azt mutatják, hogy a múzeumok kiállításokra, kiadványokra igyekeznek előteremteni a pénzt költségvetésen kívüli keretből, pályázatokból, de igencsak hátul kullognak a támogatások között a közönségnek szánt programok.

A vizsgálatok azt mutatják, hogy a múzeumok kiállításokra, kiadványokra igyekeznek előteremteni a pénzt költségvetésen kívüli kereteből, pályázatokból, de igencsak hátul kullognak a támogatások között a közönségnek szánt programok. Itt nagy jelentősége van, illetve lenne a marketing-, illetve a turizmusfejlesztést szolgáló pályázatoknak, illetve annak, hogy a kulturális kormányzat célzott pályázatokkal segítse a múzeumok nyitottabbá válását. A pályázatoknak a lehetőségeken és a szándékokon túl gyakran akadálya, hogy a múzeum nem tudja felvállalni a megfelelő önrészt, s ebben nem kap támogatást a fenntartótól sem.

A szponzori támogatás nem jelentős. Inkább a lakosság, a kisebb vállalkozók önkéntes munkájára, szolgáltatásaira számíthat a múzeum. Néhányan úgy fogalmaztak, hogy bár városukban vannak tehetős cégek, de azok külföldi tulajdonban vannak, akiknek nem érdekük, hogy támogassák a helyi múzeumot.

Szólnunk kell azokról a támogatásokról, amelyeket a sok helyen jól működő múzeumbaráti egyesületek, körök, alapítványok és egyéb helyi civil szervezetek nyújtanak a múzeumoknak. Ezek között akad patinás, nagy múltra visszatekintő, s olyanok is vannak, amelyek – kifejezetten a múzeum anyagi megsegítésére – a közelmúltban alakultak. Múzeumépületet, kertet hoznak rendbe, kiadványt, programokat finanszíroznak, de hogy valójában mennyi minden valósul meg ezekből a támogatásokból, arról (belügynek tekintve) igen szűkszavúan szólnak a hivatalos jelentésekben.

Kiállítások

A kiállítások az intézmények szabályzataiban, terveiben mindenhol fontos szerepet töltenek be, a szakmai-tudományos tevékenység egyfajta leképezéseiként és a közönségnek nyújtott alaptevékenységi szolgáltatásként.

Általános gyakorlat, hogy a kiállítások tematikáját, a megvalósítás módját minden esetben a múzeum tudományos kutatói döntenek el. Ez azonban így egyirányú kommunikációt jelent a múzeum felől a közönség vélt igényei felé. Tájékozódásunk során nem tapasztaltuk a visszafelé irányuló kommunikációt, vagyis azt, hogy kiállítá-

si terveket a befogadókkal, a majdani látogatókkal együtt (kérdőíves felmérés vagy interjú formájában) „készítette” volna a múzeum.

A kiállítások korát tekintve láttunk olyat, melynek megnyitóbeszéde ötven évvel ezelőtt hangzott el, de örvendetes, hogy a millenniumi évforduló kapcsán és egyéb pályázati lehetőségeknek köszönhetően több múzeum vállalkozott új, ötletes, érdekes, látványos, tartalmas, korszerű tárlat rendezésére az ezredforduló táján. Ilyen a Nógrádi Történeti Múzeum *Nógrád az újkorban* című történeti kiállítása (1999) vagy a Wosinsky Mór Múzeum *A régi megyeháza világa* című tárlata (2000). Persze egy kiállításnak a kora még nem jelenti azt, hogy ne lehetne megjelenésében, tartalmában korszerű, időtálló. Erre példa a Balassagyarmati Múzeumban a *Bölcsőtől a sírig. Paraszti ünnepek és hétköznapiak Nógrád megyében*.

Tartalmi és esztétikai szempontok szerint vizsgálva a kérdést, még mindig több az újak között is a hagyományos megjelenésű, elavult szemléletű, ötletben szerény s az úgynevezett „egy kaptafára” készített vitrines kiállítás. Sokszor lehetne csekély, nem milliós eszközökkel egy kiállítást frissíteni, oldottabbá, érthetőbbé, befogadhatóbbá tenni (szövegek cseréjével, egyszerű interaktív eszközökkel, megérinthető duplum tárgyak elhelyezésével).

Talán az egyik legfontosabb hiányosságnak tartom, hogy arányait tekintve kevés a kimondottan helytörténeti állandó kiállítás, ahol a látogató érzi, hogy „róluk van szó”. Pedig ez jelentős, pezsgő kapcsolat lehet múzeum és természetes közege, közvetlen társadalmi környezete között. A jó helytörténeti kiállítások között említhetjük meg a Wosinsky Mór Múzeum a *Megelevenedett képek – egy kisváros a századfordulón* című állandó kiállítását (1996).

A turisztikai szempontok figyelmen kívül hagyását jelzi, hogy mind a kiállítások feliratozásában, mind pedig a tájékoztató füzetekben sok helyen hiányzik az idegen nyelv (a településhez közel eső ország nyelve, illetve világnyelv).

Időszaki kiállításoknál magasan vezet a könnyen, gyorsan, olcsón és „hozott anyagból” rendezett képzőművészeti kiállítás. Ezt a múzeumok a munkatársak túlterheltségével, a restaurátori kapacitás és az anyagiak hiányával indokolják.

Vannak azonban olyan múzeumok is, ahol az ellenkezőt tapasztaltuk. Ilyen többek között a szegedi Móra Ferenc Múzeum, mely az elmúlt öt évben célul tűzte ki, hogy igényes, a múzeum valamennyi gyűjteményére épülő és a látogatók érdeklődését figyelembe vevő időszaki kiállításokat, kiállítássorozatot szervez. A siker látogatószámában mérhető. Hasonlóan nagy az érdeklődés a Csornai Múzeum néprajzi témájú, valamint a Savaria Múzeum változatos tematikájú időszaki kiállításai iránt. Tartalmas, kísérletező program volt a Wosinsky Mór Múzeum *Ruha teszi az embert? Tájak, népek, viseletek Tolna megyében* című, 2003-ban rendezett kiállítása, melyhez havonta egy napon más-más táj változatos bemutatkozása kapcsolódott.

A kiállításokat általában a kutatók, muzeológusok tervezik (gyakran kivitelezik is); a közművelődési munkatársak feladata többnyire csak a megnyitó szervezésével kezdődik. Kiállítási forgatókönyvet a múzeumok – kevés kivételtől eltekintve – csak állandó kiállításokhoz készítenek. Még ritkább, ha a kiállítási forgatókönyvhöz közművelődési hasznosítási terv is kapcsolódik. Ez napjainkban már egyáltalán nem korszerű szemlélet. A világ múzeumaiban az igazán sikeres kiállításokat minden érdekelt – muzeológus, látványtervező, kiállításrendező grafikus, a hasznosítást képviselő közművelődési, oktatási és a marketinges stb. szakember – közreműködésével tervezik. Reméljük, hogy rövidesen a korszerű szemlélet itthon is gyakorlat lesz.

Múzeum és közönség

A múzeum elvitathatatlan feladata tudományos tevékenysége mellett, hogy megmutassa értékeit, bemutassa kutatási eredményeit a széles közönségnek. Ennek tudatában a múzeumnak nem kevés a tennivalója azért, hogy felkeltse az érdeklődést tudományos tevékenységének produktumai, a kiállítások iránt, s hogy különféle programokkal elérje, hogy a társadalom különböző csoportjai használják a múzeumot tudásuk, műveltségük gyarapítására, hogy szórakozásuk helyszínül válasszák. A múzeumlátogatási igény megalapozását pedig igen korán, a gyerekkorban kell elkezdni.

Mindebből kiindulva a szakfelügyelet választ keresett arra is, hogy múzeumaink milyen differenciált programokkal töreksszenek arra, hogy a fenti célkitűzéseknek megfeleljenek. Összességében sajnos nem lehetünk elégedettek a látottakkal, de először lássunk az elismerendő, követhető példák közül néhány múzeumot.

A „látogatóbarát” múzeumok egyik szép példája a szegedi Móra Ferenc Múzeum, ahol huszonnégy éve átgondolt, tartalmas oktatási program zajlik. Hétféteken a *Múzeumi matiné* kedvelt programjával csalogatja a múzeumba a fiatal korosztályt. Hétközben múzeumi órák keretében öt szakavatott múzeumpedagógus segítségével ismerkednek a diákok a táj természeti kincseivel, történelmi múltjával. A diákok körében végzett szociológiai felmérések célja a programok tökéletesítése, új programok beindítása. Nyíregyházán a Sóstói Múzeumfalú hosszú idő óta az „élő múzeum” megvalósítására törekszik különféle hétféle és hétközbeni mesterség- és munkabemutatóival, tematikus és kézműves-foglalkozásaival, falusi ünnepek megelevenítésével. Szekszárdon a Wosinsky Mór Múzeumban évek óta kiszámíthatóan állandó időpontokban és állandó tematikával sok tartalmas és színvonalas program vár minden korosztályt, figyelembe véve még a bortermelő vidék családjainak szabadidejét, múzeumlátogatási szokásait is. A Simontornyai Vármúzeum elismerten jó együttműködést tart fenn a helyi oktatási intézményekkel. Külön kiemelendők a fogyatékos gyermekekért szervezett országos, sőt nemzetközi programjaik. Jász-Nagykun-Szolnok megyében sok, jó, ötletes kezdeményezést indítottak el az utóbbi időben, s a megye diákjai számára a múzeum már korábban ingyenessé tette a kiállítások látogatását. A Veszprém Megyei Múzeum különböző kiállítóhelyein a kerettantervre épített, változatos oktatási programokkal várja az iskolákat. Nyáron a turistaszézon megindulásával tartalmas, színvonalas, fesztiválszerűen megrendezett eseményeket, kézműves-foglalkozásokat, tematikus napokat szerveznek, inkább a nagyközönség érdeklődésére építve. Látogatásunk során a Soproni Múzeumban lelkesen hallgattuk a múzeum munkatársának beszámolóját a múzeumi történelemórákról, s annál inkább sajnáltuk, amikor megtudtuk, hogy a

könyvtáros – nem bírva a kettős terhelést – végérvényesen hivatása, a könyvtár mellett döntött, s ezzel megszűntek a kedvelt foglalkozások.

A megyei múzeumok mindegyikében szerveznek valamilyen, a közönségnek szánt oktató- vagy szórakoztatóprogramot. Helytörténeti vetélkedőkben, ifjúsági pályázatokban vesznek részt a múzeum munkatársai, segítséget nyújtanak a diákok felkészítésében, előadásokat tartanak a múzeumbaráti körökben, tárlatvezetéseket tartanak a látogatóknak. De ezek a programok esetlegesen, nem tudatosan felépített, határozott elképzelés, koncepció részei. Néhol mindössze annyit tudnak tenni, hogy kinyitják a múzeumot, és megmutatják állandó és időszakos kiállításait (és akadnak olyanok is, akik még ezt sem tehetik télen a fenntartási költségek vagy a foglalkoztatási gondok miatt).

Egy-egy megyei múzeum vonzáskörzetét, illetve a lakosság számát nézve azt kellett megállapítanunk, hogy rendkívül kicsi a múzeumot felkereső iskolai csoportok száma. Ennek több oka is van. Sok helyen hiányoznak a kiállításokhoz kidolgozott oktatási programok, programcsomagok, feladatlapok, tanári segédanyagok. Múzeum és iskola igen gyakran elmennek egymás mellett. A múzeum nem megy az iskolák elébe tartalmas programokkal, a pedagógusok pedig túlterheltségükre hivatkozva nem vállalják a felkészülést és időt igénylő elfoglaltságot. Talán a legnagyobb gond, hogy a legtöbb múzeumnál nincsen képzett múzeumpedagógus. Több városban – ahol egyetem vagy pedagógiai főiskola is működik – alig találtunk arra példát, hogy a hallgatók használnák tanulmányaikhoz a múzeumot, vagy hogy a múzeum igényelné szakmai gyakorlat keretében a hallgatókat. Nyári szünidőben egy rövid időre megélénkül az élet a múzeumok körül. Nyári táborokat szerveznek, de ez csak viszonylag szűk és állandóan visszatérő kört érint.

Múzeum és közönség kapcsolatáról lévén szó, érdeklődésünk kiterjedt a múzeumok turisztikai kapcsolatainak vizsgálatára is, mely szintén sok elgondolkoztató tanulságra világított rá. A legjellemzőbb, hogy sok helyen a megyei múzeumok és a turisztikai intézmények kapcsolata esetleges, nem átgondolt, nem tervezett, nem keresik a kapcsolódási pontokat, nem építenek adott

ságaikra, nem használják ki egymás lehetőségeit. A múzeumok nem törekednek arra, hogy együttműködési megállapodást kössenek, nem készítenek a kulturális turizmust szolgáló programcsomagokat. Az idegenforgalmi vállalkozások a legtöbb helyen többnyire csak használni szeretik a múzeumokat, de nem tesznek lépéseket közös produkciók, vonzóbb kiállítások létrehozására. Találkoztunk olyan várossal, ahol a fenntartó turisztikai fejlesztési, marketingtervében szinte csak az említés szintjén szerepel a múzeum, de nem vették számításba programjaikban. Szakfelügyeleti vizsgálatunk még számos további közművelődési témakörre terjedt ki, mint például a múzeumok szolgáltatásai, a vendéglátási lehetőségek és a múzeumi boltok üzemeltetése, a múzeum kommunikációs, reklám- és propagandatevékenysége, médiakapcsolata, a honlap, a múzeumi kiadványok stb. Ezekre remélhetőleg módunk lesz kitérni egy újabb tanulmány keretében.

99 MUSEUMS – 99 QUESTIONS 3 YEARS IN SUPERVISING MUSEUMS' EDUCATIONAL ACTIVITIES

MÁRIA KÁLDY
Public education supervisor

The Hungarian museum supervising system was reorganised in 2000 with different sections. The public education and culture section consists of four renowned experts in museum culture matters. At the beginning of their activities the most important aims, the subjects, the methods had to be identified. First, the current situation of museum education had to be surveyed, to obtain a general, comprehensive picture, then to define the areas of activities in museum education. A model survey was done in 2001 and a conference called "The visitors and us" was organised. A complex set of 99 questions was prepared, based on which a form was devised. This form can be used by individual supervisors, so the criteria are basically the same for everyone during assessment. All the activities that belong to public museum culture or

have any relevance to the relationship between the museums and the visitors are studied: the museums' plans, concepts, conditions, the role of education within the institution, the realisation of exhibitions, related events, programmes, publications, museum services, marketing, PR and publicity, awareness of the target groups, number of visitors, housing and environment, and finally, the relationship between museums and their social environment. Between 2001 and 2003, 17 county-level institutions, 5 national museum and altogether 99 museums were visited, studied and analysed. In each case a written report was produced and the procedures and suggestions were put forward based on the findings of the supervision.

HERCZEG GÁBOR

Látogatói felmérés a szegedi Móra Ferenc Múzeumban 2001. augusztus–december

A szegedi Móra Ferenc Múzeumban 2001 elején született meg az az elképzelés, hogy a lényegében piaci viszonyok között működő Csongrád megyei múzeumi szervezet, de legalábbis a menedzsmenetfunkciók többségét ellátó szegedi múzeum részére három- vagy ötéves stratégiai vagy marketingtervet kellene készíteni (az elnevezések a szakirodalomban sem egységesek). A gondolatmenet, mely a fenti elképzeléshez vezetett, a következő volt: A rendszerváltást és a piacgazdaság kialakulását követően a hazai kulturális életben is meghatározó változások történtek. A kultúra maga is áruvá vált, a kulturális intézmények pedig gyakran hasonló kihívásokkal szembesülnek, mint a haszonérdekeltek szférájában. A profitorientált szervezetek – igaz, korántsem mindegyik – világszerte évtizedek óta használják eredményesen a marketing eszközeit arra, hogy környezetük kihívásainak megfeleljenek, és hatékonyan, eredményesen működjenek. A modern marketing eszköztárban pedig központi szerepet kap a stratégiai tervezés. Célszerűnek látszik tehát a stratégiai tervezés metodikáját adaptálni, hozzáigazítani a kulturális intézmények – jelen esetben a múzeumok, a múzeumi szervezetek – sajátosságaihoz, és alkalmazni azt annak érdekében, hogy e szervezetek mélységében átgondolt, tervezett tevékenységükkel minél jobban megállják a helyüket a kulturális piacon. Nem véletlen, hogy a napjainkban a kulturális területen megjelenő pályázati felhívások már szinte mindig bekérik a pályázó szervezetek stratégiai, üzleti vagy marketingterveit.

Áttekintve a stratégiai tervezés folyamatát, részfeladatait és különösen a szükséges előfeltételeket, hamar kiderült, hogy a Móra Ferenc Mú-

zeumban hiányoznak a tervezést megalapozó alapvető kutatások. Ezek közül különösen fontos a látogatók jellemzőit, magatartását, elvárásait, igényeit vizsgáló felmérés, hiszen a marketing szemlélet középpontjában mindig a fogyasztó és a fogyasztói igény áll. Ezen igény minél magasabb színvonalú, a konkurenciánál színvonalasabb ki-elégítése alapozza meg egy fogyasztó-, illetve látogatóorientált szervezet sikerét, eredményességét. Így hát logikusan adódott, hogy a tervezés folyamatát megelőzően a szegedi múzeumban is szükséges egy látogatói felmérés. Erre 2001 nyaratól kezdődően került sor külső cég bevonásával, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának támogatásával.

Célkitűzések

Az előzőekből következően kimondottan marketingcélú, marketingtervezést megalapozó látogatói felmérésünk a következő problémafelvetésen alapult:

1. Nincs elegendő információ arról, hogy pontosan milyen jellemzőkkel bírnak a múzeum látogatói.
2. Nincs elegendő információ arról, hogy a múzeum látogatói milyen tapasztalatokkal távoznak, mit várnának el.
3. Nincs elegendő információ a látogatók múzeumlátogatási szokásairól.
4. Nem világos, mit kellene tennie az intézménynek, hogy látogatói elégedettebbek legyenek.

Természetesen ezek a problémák diktálták a kutatás konkrét célkitűzéseit: a múzeum látogatói

körének, jellemzőinek meghatározása, tapasztalataik és elvárásaik felmérése, a múzeumlátogatói szokások vizsgálata és végül az így összegyűlt információkkal a tervezés segítése, mely látogatóink jobb kiszolgálását célozza.

A kutatás körülményei, korlátai

A fenti célok eléréséhez megfelelő szekunder források nem álltak rendelkezésre, ezért primer adatgyűjtésre volt szükség. Elméletileg több módszer jöhetett szóba, melyek közül végül az egyéni, írásbeli, kérdőíves megkérdezést választottuk. A módszer kiválasztásánál számolni kellett bizonyos korlátokkal. A kutatás kivitelezésére méreteihez képest szerény anyagi, személyi és technikai erőforrások álltak rendelkezésre. Ez behatárolta mind a kutatás kiterjedtségét, mind pedig időtartamát és módszertanát.

Ami a kiterjedtséget illeti, meg kellett kötni azt a kényszerű kompromisszumot, hogy a felmérés csak magára a Móra Ferenc Múzeumra terjedt ki, szegedi kiállítóhelyeire, például a Fekete Háza viszont nem. Másfelől kérdőíveket töltöttünk ki Szegeden kívül is a múzeumi szervezet még négy múzeumban: Szentesen, Makón, Csongrádon és Hódmezővásárhelyen. E kérdőívek adatait ugyan rögzítettük, az adatok kiértékelésére azonban objektív okok miatt még nem került sor.

A kutatás időtartamát illetően is kompromisszumot kellett kötni. Az igazán ideális az egy éven keresztül tartó adatfelvétel lett volna, tekintettel arra, hogy a múzeum látogatottságában évenkénti ciklikusság figyelhető meg. Ezen belül – a tapasztalatok szerint – tavasszal és ősszel főleg a csoportokban érkező diákság produkál látogatottsági csúcsot, míg nyáron a városba érkező turisták. A téli hónapok jelentik a látogatószámban a mélypontot. A fent említett korlátok miatt azonban jelen kutatásban csak szűk öt hónapig tartó adatfelvételre volt mód, ám szerencsére ebbe beleesett a turistaszezon vége és az általános és középiskolás csoportok produkálta egyik csúcs.

Módszertani szempontból a fennálló korlátok miatt több, a mintát torzító tényezőt is kényszer-

rűen fel kellett vállalni, ám reményeink szerint a kiválasztott minta még így is jól közelíti a múzeum látogatóinak – egyébként definiálhatatlan – sokaságát. Le kellett mondani a szóbeli kérdőíves módszerről, a kérdezőbiztosok alkalmazásáról, és nem jöhettek szóba kvalitatív módszerek sem. Az adatok rögzítésénél, feldolgozásánál és kiértékelésénél nem feltétlenül az elérhető leghatékonyabb szoftverekkel dolgoztunk (leginkább a Microsoft Excel és Access programokat használtuk fel). Le kellett mondani az alsó tagozatos vagy még annál is fiatalabb látogatók méréséről, mert a kérdésükkel járó problémákat nem tudtuk felvállalni. Ugyancsak kimaradtak a megkérdezésből a magyarul nem tudó külföldi látogatók.

Módszertan

Vizsgálódásunk a kutatás öt hónapja alatt a Móra Ferenc Múzeumban megfordult összes látogatóra – leszámítva a tizenegy évesnél fiatalabakat – irányult. A statisztikában, valamint a statisztikai módszereket alkalmazó kutatási projektekben használatos szakszóval élve ez az ember-tömeg alkotta felmérésünk alapsokaságát. A kutatásokban az alapsokaság gyakran – mint a mi esetünkben is – olyan nagy elemszámú, hogy valamennyi elem vizsgálata megoldhatatlan feladat, ezért mintát kell belőle kiemelni, méghozzá lehetőség szerint olyat, melynek összetétele a lehető legjobban közelíti az alapsokaság összetételét. Ily módon a mintán kapott kutatási eredményeket a teljes sokaságra vonatkozóan is jellemzőnek tarthatjuk.

Felmérésünk során az alapsokaság összetételét, minden látogatóra kiterjedő részletes adatok hiányában, sajnos nem lehetett megállapítani. A minta kiválasztásának módja az egyszerű véletlen mintavételhez állt legközelebb. Miután meghatároztuk a kutatási módszert – egyéni, írásbeli, kérdőíves megkérdezés –, az elkészült kérdőíveket a múzeum portáján helyeztük el, a kitöltéshez pedig a fogadótérben biztosítottunk helyet és eszközöket. A kitöltés önkéntes volt, a kutatásra írásban, plakátokon is felhívtuk a figyelmet, valamint a látogatókkal közvetlenül kap-

csolatba kerülő munkatársaink – pénztáros, portás, teremőrök – szóban is felhívták a figyelmet a kérdőívkitöltés lehetőségére. Így minden látogatónk értesült az akcióról, és maga dönthette el, kitölt-e kérdőívet vagy sem. E módszer választotta ki tulajdonképpen a mintát, minden látogatónak megadva az esélyt a bekerülésre. Mint hogy azonban az egyszerű véletlenhez képest e mintaválasztási módszernél jelentős szerepet játszik az egyéni hajlandóság, a lustaság, az érdeklődés és egyéb tényezők, melyek

kétségkívül torzítják a mintát, ellensúlyozásként

az ösztönzés módszerével éltünk.

Minden kérdőívet kitöltő látogatónk képeslapot kapott ajándékba, ami sokak számára vonzó lehetőség volt. A korábbi tapasztalatokat alapul véve egy má-

sik, a mintavételre hatást gyakorló módszert is alkalmaztunk. Megfigyelhető, hogy a múzeum látogatóinak egy igen tekintélyes részét a csoportban érkező, gyakran vidéki általános és középiskolás diákok alkotják. Jelentős számuk miatt a mintába kerülésük mindenképpen fontos volt, ugyanakkor – minthogy a pedagógusok gyakran igyekeznek szigorúan egyben tartani csoportjaikat, és sokszor a sietség is nagy – e csoportok diákjai könnyen kimaradhattak volna a kérdőívkitöltésből. Ezért az ilyen csoportok érkezésekor a fogadótérben dolgozó kollégák a pedagógushoz fordultak, és felajánlották, hogy a csoport magával vihet kellő számú kérdőívet, s ezeket kitöltve, ingyen rendelkezésre bocsátott felbélyegzett borítékban vissza lehet küldeni a múzeumba. Számos pedagógus élt is a lehetőséggel. Nem vitás, hogy ez a módszer is alkalmas a minta torzítására, ám úgy véltük, hogy a torzító hatás súlyosabb lett volna akkor, ha a csoportos látogatás kötöttségei miatt e fontos látogatói szegmens java része kimaradt volna a mintából.

Összességében úgy véljük, hogy az önkéntes kérdőívkitöltés révén létrejött minta a torzító hatások dacára is jól közelíti az alapsokaságot, ha-

bár tény, hogy ennek bizonyítása az alapsokaságra vonatkozó ismeretek hiányában megoldhatatlan feladat.

Az alapsokaságot már a kérdőívek megalkotásánál két különálló csoportra osztottuk. Az egyik az ötödik-nyolcadik osztályos általános iskolai tanulók, a másik a tizenöt éves és annál idősebb látogatók csoportja. Erre a következők miatt volt szükség: egyrészt szerettük volna a lehető legtöbb kérdést feltenni látogatóinknak, másrészt

azonban világos, hogy az egyéni írásbeli megkérde-

zésnél, ahol nincs kér-

dezőbiztos, korlá-

tozott számú kér-

désre van csak le-

hetőség, különös-

képpen a gyere-

keknel, akiknek ha-

marabb lankad a figyel-

mük, előbb beleunnak, be-

lefáradnak a kitöltésbe. Ehhez

jött még hozzá az a feltételezés, hogy néhány kérdés megválaszolása a kicsiknek túl nehéz feladat volna, esetleg ugyanazt az információt esetükben másképp megfogalmazott kérdéssel ildomos begyűjteni. Így hát a két sokaságnak kétféle kérdőív készült, egy „gyerek”-kérdőív, tizenhét kérdéssel és egy „felnőtt”-kérdőív, huszonhat kérdéssel. A kérdések és a rájuk adható válaszok közül több megegyezett a két kérdőíven, ezekben az esetekben lehetőség nyílt a két minta egyesítésére és közös értékelésre. Ilyen volt például valamennyi alapvető demográfiai kérdés. A kutatási eredmények elemzését az elkészített 120 oldalas prezentációban három nagy fejezetre osztottuk:

I. Mindenekelőtt a gyermek- és felnőttkérdőívek azonos kérdéseit vettük górcső alá, különös tekintettel a demográfiai adatokra, melyek a múzeum látogatóinak jellemzéséhez oly fontosak. Itt az alapsokaságot a múzeumba 2001 augusztusa és decembere közt betérő ötödik osztályos vagy attól idősebb látogatók alkották, melyből az önkéntes kitöltés révén választódott ki az 1555 főből álló minta, s ez végül 1310 értékelhető kérdőívet produkált. Ugyanakkor nemcsak e teljes minta eredményeit elemeztük, hanem cél-

Minden kérdőívet kitöltő látogatónk képeslapot kapott ajándékba, ami sokak számára vonzó lehetőség volt.

jainknak megfelelően részmintákat is képeztünk. Mivel a Móra Ferenc Múzeum alapvetően szegedi intézmény, fontosnak véltük a szegedi látogatók válaszait külön is kiértékelni, különösen akkor, ha az eredmény eltért a teljes mintáétól. A lakóhelyen kívül lényeges demográfiai adat az életkor, melynek mentén jellegzetes látogatói magatartás-különbségek fedezhetők fel, ezért a legtöbb kérdésnél a korcsoportok szerinti elemzést is elkészítettük.

A fentiekén kívül képeztünk még egy sajátos részmintát a teljes mintából, az úgynevezett „tipikus látogatók” részmintáját. Ezt a következőképpen kaptuk meg:

A későbbi marketingtervezés egyik lényeges mozanata a látogatói piac felosztása részpiacokra, piaci szegmentumokra. Ennek elősegítése érdekében a homogén demográfiai tulajdonságokkal rendelkező látogatókat csoportokba rendeztük. Az így adódó csoportok azonban meglehetősen kis méretűek voltak, a legnagyobb is alig haladta meg az értékelhető kérdőívet leadó minta tíz százalékát, ezért a demográfiai jellemzők közül kihagytuk a nemi hovatartozást. Erre az adott lehetőséget, hogy a kérdések kiértékelésénél úgy találtuk, az eredmények csak néhány kérdés esetében mutatnak lényeges nem szerinti eltérést, azonban marketingszempontból ezekenél is nehéz lenne a különbségek ismeretének gyakorlati felhasználása. Ahol lehetett, további praktikus csoportösszevonást alkalmaztunk, így adódtak az 1. táblázatba foglalt eredmények. A kutatásban szereplő demográfiai adatok mentén gondolkozva tehát ezek a Móra Ferenc Múzeum jellegzetes látogatói csoportjai. Úgy is fogalmazhatunk, hogy ezek a jelenlegi, a múzeum szolgáltatásait ténylegesen igénybe vevő fogyasztók alkotta piac részpiacai, piaci szegmentumai, amennyiben demográfiai szegmentálást alkalmazunk. Marketingszempontból indokolt lett volna legalább a nagyobb csoportokat egyenként részletesen kielemezni. Erre a kutatás felvett adatai lehetőséget is nyújtottak. A kutatásról készült prezentáció terjedelmi korlátaira tekintettel azonban csak a legnagyobb méretű csoporttal foglalkoztunk, melyet a tipikus látogatók csoportjának, illetve részmintájának neveztünk el. Ez 227 főből áll, tizenöt-tizenkilenc éves, nem szegedi

1. táblázat. Jellegzetes látogatói csoportok demográfiai adatok alapján

Csoportképző ismérvek	A csoport létszáma (fő)	A mintához viszonyított arány (%)
15-19 éves, nem szegedi középiskolások	227	17
Nem szegedi általános iskolás tanulók	190	15
Nem szegedi, főiskolát/egyetemet végzett értelmiségi	141	11
Szegedi/nem szegedi középiskolát végzett tanulók (feltehetőleg a szegedi felsőoktatás hallgatói)	101	8
15-19 éves szegedi középiskolások	97	6
Szegedi általános iskolások	91	7
Szegedi, főiskolát/egyetemet végzett értelmiségi	78	6

középiskolás tanulókból, akik a teljes minta tizenhét százalékát teszik ki. A „tipikus” jelző azonban itt valójában a tipikusak közt is a legtipikusabbat jelenti, hiszen például a második legnagyobb csoport – nem szegedi általános iskolás tanulók – alig valamivel kisebb, mint a kiemelt első.

II. Az elemzés második nagy fejezete azokkal a kérdésekkel foglalkozik, melyek kizárólag a gyermekkérdőíven szerepeltek. Itt az alapsokaság a múzeum 2001. augusztus és december közti ötödik-nyolcadik osztályos látogatóiból állt, közülük választódott ki a 403 fős minta, melyből 302 fő adott le értékelhető kérdőívet. E fejezet is tartalmaz részminta-eredményeket, hiszen a szegedi kisdíjakok válaszaira külön is kíváncsiak voltunk.

III. Végül az utolsó nagy fejezet a csak a felnőttkérdőíven fellelhető kérdésekre adott válaszok-

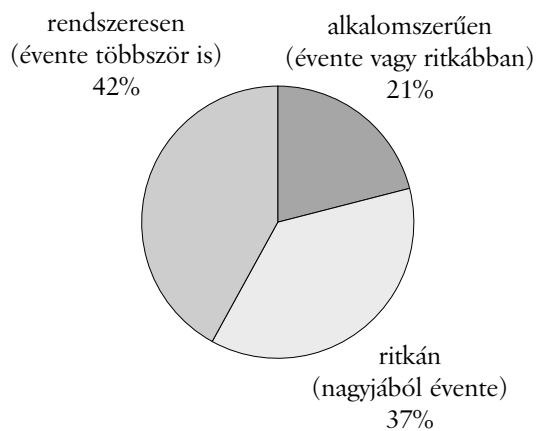
kal foglalkozik. E rész azon a mintán alapszik, melyet a kutatás időszakában a múzeumba látogató tizenöt éves és idősebb személyek sokaságából választott ki az önkéntes kitöltés rendszere. Ez az 1152 fős minta összesen 1008 érvényes kérdőívet készített. Hasonlóan a közös kérdések elemzéséhez, ebben a fejezetben is megtalálhatók mind a szegedi, mind a korcsoportonkénti részminták eredményei, ott ahol ezek eltérnek a teljes mintától, és itt is külön elemeztük a „tipikus látogató” kategória eredményeit. Ez utóbbira azért van itt is lehetőség, mert a tipikus látogatók életkoruk alapján ebbe a mintába tartoznak. Részmintájuk itt a teljes minta 23 százalékát adja.

...már ma is érdemes a múzeum internetkommunikációjában rejlő lehetőségeket minél jobban kihasználni...

A kutatás legfontosabb eredményei

A szűk öt hónapig tartó adatgyűjtésre épülő munka legfontosabb eredményeit az alábbiakban összegezzük:

A felmérés adatai alapján megállapítható, hogy a múzeum látogatóinak több mint a fele tizenegy és tizenkilenc év közötti fiatal (a tizenegy évesnél fiatalabbakat nem vizsgáltuk), a harminc év alattiak pedig a látogatók majdnem háromnegyedét teszik ki.

1. ábra. A múzeumba járás gyakorisága

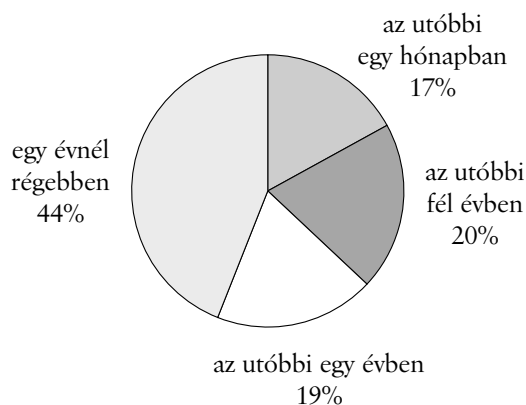
Az emberek túlnyomó többsége nem Szegedről érkezett, bár igaz, hogy a más településről ide látogatók zöme a megye, de legalábbis a régió lakója. Így is érdemes foglalkozni azzal a kérdéssel, hogy a szegedi múzeum hogyan tudná nagyobb mértékben magához vonzani a város lakosságát, különösen a gyerekeket és a fiatalokat. A látogatók legtöbbször tanulók, vagy értelmiségi foglalkozást űznek.

A tizenöt év felettek több mint ötven százalékának volt internet-hozzáférése 2001-ben iskolában, otthon vagy a munkahelyén. Tekintettel az internetpenetráció gyorsan növekvő tendenciájára, ez az arány az eltelt időben minden bizonnyal még magasabb lett. Ez azért fontos eredmény, mert megerősíti, hogy

már ma is érdemes a múzeum internetkommunikációjában rejlő lehetőségeket minél jobban kihasználni, érdemes a lehetőségekhez mértén fejlesztéseket eszközölni, a jövőben pedig minden jel szerint még fontosabb lesz az e téren kifejtett munka.

A kutatásban szereplő látogatóknak több mint a fele évente egy alkalommal vagy még ritkábban jár múzeumba (1. ábra).

Szinte valamennyi látogató hallott már korábban is a Móra Ferenc Múzeumról. A forrás: elsősor-

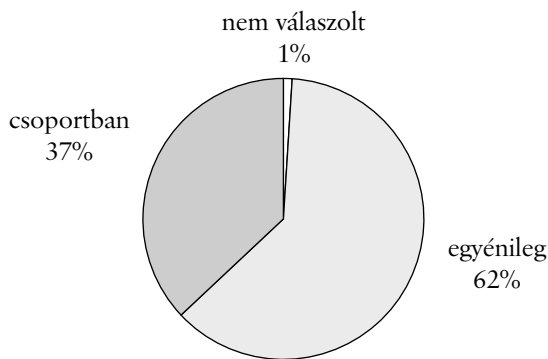
2. ábra. Az utolsó látogatás

ban az ismerősök és csak másodsorban a média (különösen a nyomtatott sajtó), valamint a család és az iskola.

A látogatók hatvan százaléka már korábban is járt a Móra Ferenc Múzeumban, s e csoport csaknem hatvan százaléka az utóbbi egy éven belül volt itt (2. ábra).

A szegedieknél a többség rendszeresen visszajár, majdnem felerészben fél éven belül.

A múzeumot mintegy hatvan százalékban egyénileg látogatják az emberek, leginkább barátaik, élettársuk, illetve szűkebb családjuk társaságában. A fennmaradó negyven százalék csoportban jön, még hozzá szinte kizárólag általános és középiskolai csoportban (3., 5. ábra).

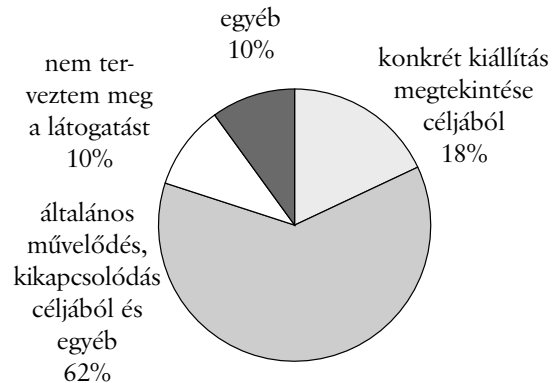

3. ábra. Egyénileg vagy csoportban látogat?

Az általános iskolások – akik a legtöbb esetben életükben először szüleikkel mennek el múzeumba – saját bevallásuk szerint többnyire szeretnek múzeumba járni, elsősorban az ott látható tár-

gyak iránti érdeklődésből. Az ő rendszeres műzeumlátogatásukban már az iskolának jut igen hangsúlyos szerep.

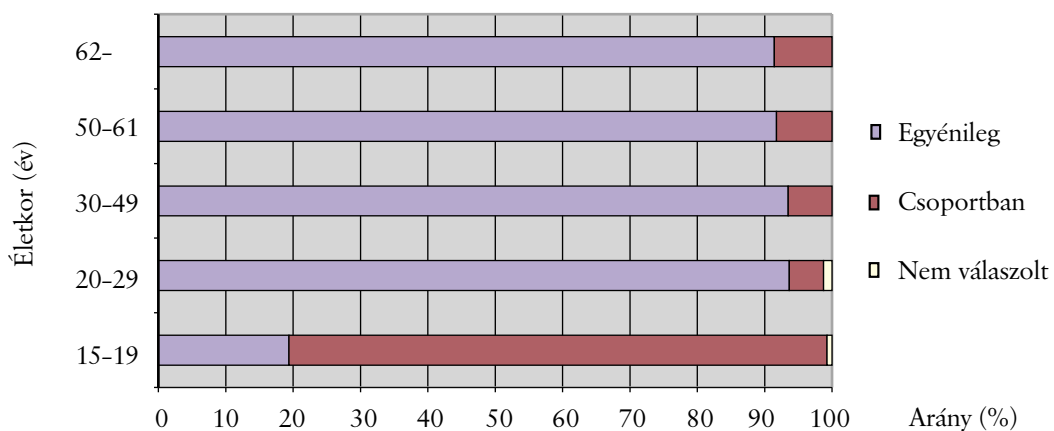
Tizenöt év felett a látogatás célja jellemzően az általános műveltség gyarapítása volt, a szegedieknél azonban jelentős azoknak az aránya is, akik konkrét kiállítások megtekintése végett mentek a múzeumba (4. ábra).

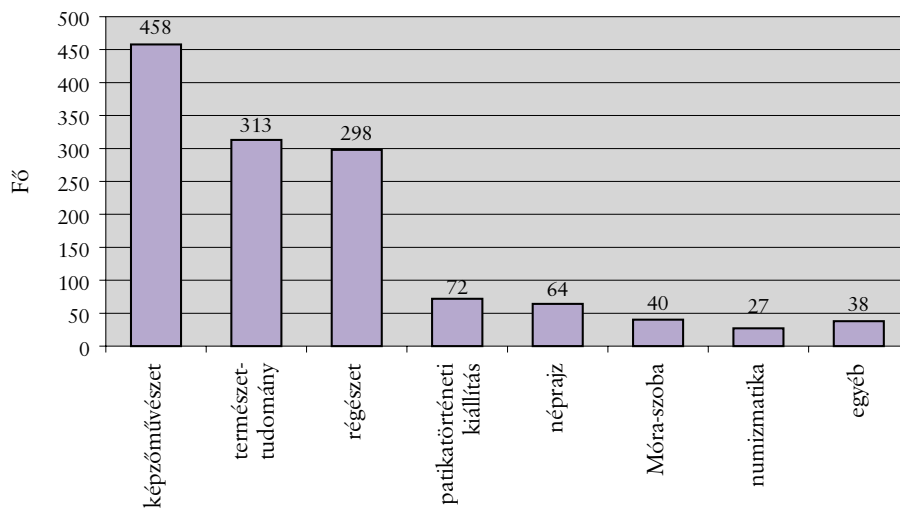
4. ábra. Milyen céllal látogatta a múzeumot?

Általában egy-két órát töltenek el az emberek az intézményben. Legjobban önállóan szeretnek nézelődni (tizenöt éves kor alatt a családdal), de jelentős igény van a tárlatvezetésre és a nyomtatott katalógusokra is. Felvilágosítást a legtöbben a teremőröktől és a feliratokból kapnak.

A múzeumban szinte valamennyi látogató talál kedvére való kiállítást, illetve tárgyat, míg a nemtetszés mértéke elenyésző. Elsősorban a képzőművészetet preferálják, de népszerű a természettudomány és a régészet is. A többi téma,

5. ábra. Egyénileg vagy csoportban látogat?

6. ábra. Mi tetszett a legjobban?

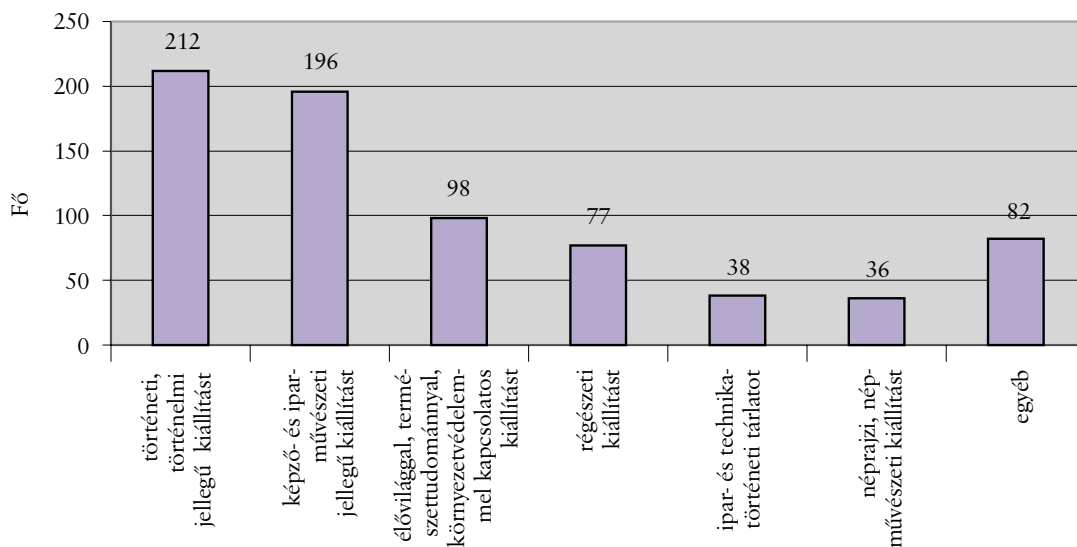
illetve tárlat jóval kisebb tetszést aratott (6. ábra).

A látottakat jószerével mindenki hasznosnak és hasznosíthatónak tartotta, méghozzá leginkább a tanulásban, de emellett a gyermeknevelésben és a szabadidős tevékenységben is.

A látogatók véleménye szerint egy múzeum legfontosabb feladatai a műveltséggyarapítás és az oktatás/nevelés. Ezeket a feladatait szerintük a Móra Ferenc Múzeum ugyan magas szinten látja el, de a fontosságra való tekintettel még többet várnának el. Csak másodlagos jelentőséget tulajdonítottak a kikapcsolódásnak és a szóra-

koztatásnak, habár önmagában mindkettőt fontosnak tartották. Úgy vélik, a kikapcsolódás elősegítését a múzeum magas szinten, a szórakoztatást kielégítően végzi, és a másodlagos fontosságához viszonyítva minőségben mindkettőt még túl is teljesíti.

Az árakat elfogadhatónak tartják az emberek, de csak kevesen vásárolnak, leginkább képeslapot. A kiállításokra vonatkozó kívánságlista élén a történeti kiállítások állnak, különösen nagy igény van helytörténeti tárlatokra. Csaknem ugyanilyen sokan szeretnének képzőművészeti kiállítást (7. ábra).

7. ábra. Milyen témájú kiállítást látna szívesen a múzeumban?

Szolgáltatást viszonylag kevesen hiányoltak, a látogatók valamivel több mint harminc százaléka. Ők leginkább büfét szeretnék, de a tárlatvezetés, a légkondicionálás, a múzeum és a kiállítások megértését segítő nyomtatott anyagok, valamint a festmények jobb megvilágítása is említésre került.

A fentiekben természetesen csak a felmérés legfontosabb adatait emeltem ki. A mintegy 120 oldalas, mellékletekkel ellátott prezentációs anyag tartalmazza a részletes elemzése-

ket. A leírtakat minden esetben táblázatokkal, diagramokkal tettük áttekinthetővé a döntéshozók és a tervezés munkálataiban részt vevők számára.

Megjegyzendő, hogy a kutatás eredményei, adatai számos esetben csak egy-egy kérdéskör vizsgálatának első lépését jelentik. Ezekben az esetekben további, gyakran kvalitatív kutatásra van szükség részletesebb adatok nyérésehez, a mélyebb elemzéshez, megértéshez.

A kutatás eredményeinek hasznosíthatósága

Az anyag elsőrendű célja, hogy egyik alapjául szolgáljon a múzeumi szervezet marketingtervezési folyamatának. A stratégiai terv különböző tipikus fejezeteinél, így például a látogató mint a leginkább érdekelt személy jellemzésénél, a piaci helyzetkép felvázolásánál, a SWOT-analízis elkészítésénél, a fő célok kijelölésénél, a stratégia meghatározásánál igen jól használhatók az összegyűjtött és kielemezett adatok. A múzeum vezetői, döntéshozói ugyanakkor a stratégiai tervezés folyamatától függetlenül is felhasználhatják a kutatási eredményeket döntéseik, intézkedéseik megalapozásához, indoklásához, igazolásához, a kutatás jellegéből fakadóan főleg a látogatói igényeket és a múzeumi szolgáltatásokat érintő esetekben. Jól alkalmazható a kutatási anyag minden olyan esetben is, amikor a fenntartó, egy potenciális szponzor vagy egy pályázatot kiíró

szervezet felé kell alátámasztani egy benyújtott támogatási igényt. Számos esetben sokat nyomhat a latban, hogy nem pusztán a múzeumi döntéshozók véleménye, hanem a múzeumot látogatók ténylegesen felmért igényei igazolnak egyes beruházási, fejlesztési törekvéseket. Volt már rá példa a Móra Ferenc Múzeum pályázati gyakorlatában, hogy egy pályamű kötelező mellékleteként látogatói igényfelmérést kellett benyújtania. Hála a kész kutatási anyagnak, a kért dokumentum könnyen és gyorsan előállítható volt.

Napjainkban a piacgazdaság kibontakozása és különösen az EU-csatlakozás következtében a fogyasztói igényekre koncentrált marketing szemlélet térhódításának igen nagy jelentősége van. Ilyen körülmények

között nyilvánvalóan nem elegendő a látogatók, a fogyasztók vagy akár más érdekeltjek jellemzőinek, magatartásának, igényeinek, érdekeinek egyszeri felmérése. Az adatok idővel elavulnak, a szervezeti környezet gyorsan változik. A kutatásnak ezért folyamatosnak kell lennie, természetesen mindig meghatározott, jól körülírt célok érdekében. Ezt persze jóval könnyebb megállapítani, mint megalósítani. A piac-, marketingkutatás meglehetősen költséges dolog, főleg egy múzeumi szervezet szűkös anyagi lehetőségeihez mérten. Mégis érdemes erőfeszítéseket tenni a szükséges erőforrások előteremtése érdekében, mert a múzeumoknak elemi érdekük, hogy gazdasági, társadalmi, szakmai környezetük és különösen látogatóik tényleges igényeit figyelembe véve működjenek. A környezet feltérképezésében, az említett igények megállapításában pedig alapvetően fontos a kutatás.

...a múzeumoknak elemi érdekük, hogy gazdasági, társadalmi, szakmai környezetük és különösen látogatóik tényleges igényeit figyelembe véve működjenek.

A VISITOR SURVEY IN THE FERENC MÓRA MUSEUM IN SZEGED, AUGUST-DECEMBER 2001

GÁBOR HERCZEG

In 2001 the Móra Museum decided to make a strategic or marketing plan for 3 or 5 years as culture had become a kind of product that has similar characteristics as any other product on the market; there is market economy and culture and cultural institutions have to be „promoted“. Marketing methods can help to meet requirements, respond to challenges and operate efficiently and effectively. The making of a marketing plan had to be preceded by some basic measures, to define visitors' characteristics, behaviour, expectations and needs, as in a marketing approach it is always the needs of the consumer/visitor which is in focus. This can be done by conducting a visitor survey as the first step. The main objectives were to gather information on visitors, their habits, expectations, and opinions to plan a new, service-centred strategy. The team agreed on an individual written questionnaire as the means of primary data collection. Unfortunately the project did not have sufficient financial, personal and technological resources, which limited duration, extensiveness and methodology. The survey was done with visitors over 11 years of age. The questionnaire was designed in two versions: one for under-15s and the other is for adults. Results were presented in a 120-page documentation. The first chapter dealt with the questions that were similar in both versions, especially demographic data, while the other two chapters described the results of the two versions separately. The survey revealed that the “typical” visitor is between 11-19 years old, and definitely younger than 30, comes from the region, is a student or a white collar worker, has Internet access, and very rarely goes to museums, and even then to be informed and educated in the first place, preferring arts, archaeology and natural history. This survey was only the first step towards a deeper understanding, gaining qualitative data and set up a suitable marketing strategy.

Szembesülés az európai örökséggel

A múzeumok szerepe az európai identitás megteremtésében*

*Le culture est la mémoire des peuples, la conscience collective et la continuité historique, le mode de penser et de vivre*¹

(Milan Kundera)

Az európai integráció több mint ötven éve zajló folyamat. Az együttműködés fő célkitűzései eleinte gazdasági természetűek voltak. Az integrációs folyamat során azonban az Európai Unió céljai és törekvései megváltoztak: az államok tisztán gazdasági jellegű együttműködését felváltotta egy komplex politikai rendszer, amely minden egyes polgár életét jelentősen befolyásolja. Annak tudatában, hogy az Európai Unió több egy szabályozórendszerénél, felmerült az igény az európai identitás hangsúlyozására, jellegének meghatározására. Jacques Delors, az Európai Bizottság egykori elnöke így mutatott rá a problémára: „az ember nem szeret bele egy közös piacba, ahhoz valami más kell”.² A legújabb közvélemény-kutatások alapján egyértelművé vált, hogy a jelenleg zajló integrációs folyamatnak népszerű ellentábora van. Az Európai Unió még mindig nem nyerte el polgárainak támogatását és megértését. Megfigyelhető azonban az európai identitás kérdésének felbukknása politikai jellegű vitákban. Romano Prodi,

az Európai Bizottság elnöke derűlátóan fogalmazott:

„Európának értelmet kell nyernie, és célokra van szüksége. Mi, európaiak egy olyan civilizációnak vagyunk örökösei, amelyik mélyen a vallásban és az állampolgári értékekben gyökerezik. A mai civilizációt a más kultúrák iránti nyitottság gazdagítja. Amire szükségünk van, az a humanista szemlélet. Gazdasági és társadalmi rendszereinknek naponta, szisztematikusan el kell ismerniük az emberi méltóság elsődőségét. Minden állampolgárnak biztosítani kell az emberi szabadságjogokat, az emberek közötti kapcsolatokat, valamint a kulturális és szellemi élet lehetőségeit.”³

E kijelentés nyomán számos lépést tettek a társadalom nagyobb szerepvállalása érdekében, melynek eredményeképpen megerősödik az európaiság tudata és érzése.⁴ Az ez irányba tett első lépés volt az európai polgárság, amelyet az Európai Unióról szóló szerződés foglal magában.⁵ Az Európai Uniónak és bővítésének jövőjét illetően az állampolgárok támogatása egyre nélkülözhetetlenebb, ezért szükség van az európaiság érzésére vagy még inkább egy európai identitástudatra.

Az Európa-hoz tartozás eszméjének kiteljesedéséhez legkönnyebben a közös európai kultúra

* Az eredetileg előadásként elhangzott szöveg az Európai Múzeumi Fórum *Opening Doors: Access to the European Heritage in Museums* című konferenciakötetében jelent meg. Szerk. Massimo Negri, Regione Toscana Firenze, 2003.

¹ A kultúra a nép emlékezete, a kollektív tudat és a történelmi folytonosság, a gondolkodásmód és életmód.

² Jacques Delors, 1994. november 3.; forrás: Laffan 1996:95.

³ Shaping the new Europe [Az új Európa megformálása]. Romano Prodi beszéde az Európa Parlamentben, Strasbourg, 2000. február 15.

⁴ A kormányzás fehér könyve; vö. http://www.europa.eu.int/com/gouvernance/index_fr.htm. Kezdeményező párbeszéd Európáról; vö. http://europa.eu.int/com/igc2000/dialogue/index_fr.htm.

⁵ Vö. 3. cikkely, Szerződés az Európai Unióról.

és örökség felfedezésén keresztül juthatunk el. Világos, hogy bizonyos mértékig valamennyi európai országnak vannak közös vonásai, és az európai államok kialakulása és történelme párhuzamokat mutat. Minden etnikai csoportnak kulturálisan különbözőek a vonásai, melyeket ráadásul a mindenkori politikai és gazdasági környezet erősen befolyásol.⁶ Kijelenthetjük, hogy Európa építhet a közös értékekre és a közös kulturális háttérre. Ezek a közös értékek és tudás jelenthetik az európai identitás alapját.

Nem céлом meghatározni vagy megvitatni az európai identitás fogalmát, azonban bátran lezögezhetem, hogy kiemelkedő a művelődési intézmények, főként a múzeumok szerepe ebben a folyamatban. Mivel a múzeumok központi szerepet töltenek be közművelődési és kulturális kérdésekben, oroszánrészük van a közös európai identitás kialakításában. A következőkben ennek a funkciónak különböző aspektusait tekintjük át.

Az európai örökség védelmezője

A múzeumok őrzik a jelenleg létező örökséget. Megőrzik, archiválják, gyűjtik és kiállítják azokat a tárgyakat, amelyek az európai kultúra fejlődését mutatják be. Ha a múzeum megfelel ezen szerepének, akkor erősíti az örökség nagyságának és változatosságának tudatát. Felhívják a figyelmünket a fellelhető értékekre, és alátámasztják az európai országok kulturális gazdagságát. Az európai múzeumokban található gyűjtemények összességét tekinthetjük a jelenlegi európai kulturális örökségnek. A muzeológusoknak tisztában kell lenniük ezzel a nem elha-

nyagolható szemponttal, és ennek megfelelően a gyűjteményeiket Európa kulturális örökségének részeként kell kezelniük.

A kollektív európai emlékezet

A múzeumok örökségmegőrző funkcióját még mindig inkább országos szinten ismerik el. A múzeumok a nemzeti örökség részeként mutatják be gyűjteményük darabjait, és kevésbé gondolnak az európai hatásokra. A kulturális örökség fogalma még mindig inkább egy nemzet hagyományait jelenti, politikai megfogalmazásban. A nemzeti kincsek az állam tulajdonai, és a muzeológusok, akiket ezek az eszmék befolyásolnak, a munkájukban is megjelenítik azokat.

Az európai szellemiség kialakításában elengedhetetlen az európai dimenziók jelenléte a kulturális örökség tisztán nemzeti összefüggésben látott védelmében. Ezért újra kell fogalmazni a kulturális örökség jelentését, új irányokat és értelmet kell nyernie. Jelentését el kell választani a nemzeti kontextustól, és európai perspektívába kell helyezni, melynek végső célja a kollektív európai emlékezet felépítése.⁷ A kulturális intézményeknek, ezen belül is a múzeumoknak alkalmuk és lehetőségük van a közös, kollektív európai emlékezet kialakítására. Ezért különbséget kell tennünk két fogalom között. Először is a tárgyak nemzeti jelentésének kihangsúlyozása helyett európai jelentőségükre kell rámutatni; ezáltal a látogatók megismerhetik az európai vonatkozásokat. Mindamelllett ez a megvilágítás új, érdekes ismereteket nyújthat a tárgyakról, és ezáltal könnyebb felfedezni a határokon átnyú-

A múzeumok örökségmegőrző funkcióját még mindig inkább országos szinten ismerik el. A múzeumok a nemzeti örökség részeként mutatják be gyűjteményük darabjait, és kevésbé gondolnak az európai hatásokra.

⁶ Risse, Thomas: Nationalism and Collective Identities. Europe versus the Nation-State. <http://www.iue.it/Personal/Risse/pdowrisse.html>.

⁷ Pierre Nora francia történész megpróbálta szétrombolni a történelmi helyek nemzeti dimenzióját a *Les lieux de mémoire* című művében (Nora 1984).

ló szempontokat is, amelyek nem voltak annyira nyilvánvalóak a pusztán nemzeti összefüggésben. Ez az elgondolás elősegítheti az emlékezet európaivá válását és hosszú távon a kollektív emlékezet megteremtését. Másodszer a múzeumok képesek horizontálisan működni. Ez azt jelenti, hogy egy témát kidolgozhatnak európai perspektívában, nincsenek országhatárhoz kötve. Mostanában reménykeltően megnőtt az egy bizonyos kérdést európai látásmóddal megközelítő kiállítások száma. Tökéletes példa erre a *Nagy Ottó, Magdeburg és Európa* című kiállítás, amelynek típusa ideális kiindulópontja az új múzeumi koncepciónak.⁸

A nemzeteken átnyúló dimenziók

A kollektív emlékezet részévé válásnak gyakorlati haszna is van a múzeumi együttműködésben. A horizontális témák megnövekedésén keresztül a kulturális intézmények optimális helyzetben vannak a határok áthidalásához. Elég egyetlen közös téma vagy projekt, hogy összehozza a muzeológusokat egész Európából, akik így megtudják, milyen az európai csapatmunka és koordináció. Az intézmények számára természetes kellene hogy legyen az európai csereprogramokban való részvétel, amelyben valamennyi munkatárs részt vállal. Mivel az egyes európai országok múzeumainak különböző a közművelődési stratégiájuk, azok megosztása másokkal hasznos és termékeny hozzájárulás lehet. A nemzetközi együttműködés kulcsa Európa jelenlegi kulturális sokszínűsége legyen, s ennek meg kell mutat-

koznia teljes gazdagságában, sőt mi több, a folyamatos nemzetek közötti intézményes együttműködés vagy konzultáció elősegíti egy Európát átfogó hálózat létrehozását, egy olyan teljes hálózatét, amely az európai múzeumi együttműködési programokat szorgalmazza, amilyen például a *Culture 2000*, előfeltétele legalább három EU-tagország részvétele a programban.⁹

Társadalmi felelősség

Ebben a vitában számításba kell venni az egyes múzeumok különleges társadalmi dimenzióit. Általánosságban a múzeumot úgy definiálhatjuk, mint „non-profit, állandó jellegű intézmény, amely a társadalom és

a fejlődés szolgálatában áll. A múzeum feladata összegyűjteni, helyreállítani, feldolgozni, közzétenni és kiállítani az embernek és környezetének anyagi bizonyítékait tanulmányozás, művelődés és szórakozás céljából.”¹⁰ Ezen feladatoknál fogva a múzeumok szoros kapcsolatban állnak az állampolgárokkal és a társadalommal; módjukban áll a társadalmi változásokat feltérképezni, aktív szerepet vállalni társadalmi vitákban, sőt bizonyos kérdésekben maguk is kezdeményezhetik azokat. Mindezen kötelességeket úgy tekinthetjük, mint a múzeumok vagy kulturális intézmények társadalmi felelősségét. Ennek a feladatnak döntő szerepe van az európai identitás kialakításának folyamatában. Mi több, az európai polgári társadalom létrehozása megkívánja a polgárok aktív részvételét, tehát a társadalmi felelősségnek egyre nagyobb jelentősége

Az intézmények számára természetes kellene hogy legyen az európai csereprogramokban való részvétel, amelyben valamennyi munkatárs részt vállal.

⁸ Uralkodása egész Európára befolyással volt, ezért annak öröksége nem csak egy európai nemzetállam része; vö. http://www.coe.int/T/E/Cultural/FCo-operation/Culture/Exhibitions/Art_exhibitions/expo_2.asp. Az Európa Tanács szervezett egy másik horizontális kiállítást: *Európa közepe 1000 körül*. Bemutatja a több mint ezer évvel ezelőtt, a nyugati szlávok és magyarok bejövételével megkezdődött középeurópai történelem kialakulását. A kiállítás közös cseh-német-magyar-lengyel-szlovák projekt; vö. http://www.coe.int/T/E/Cultural/FCo-operation/Culture/Exhibitions/Art_exhibitions/expo_1.asp.

⁹ Vö. *Culture 2000*: <http://europa.eu.int/comm/culture/c2000-index-en.html>.

¹⁰ Múzeumok Nemzetközi Tanácsa (ICOM). Statútum. Elfogadva a 16. ICOM Közgyűlésen, Párizs, 1990.

van ebben az értelemben (Weber 2001:43). A muzeológusoknak ezzel tisztában kell lenniük, és mindent meg kell tenniük azért, hogy a polgárokat szerepvállalásra ösztönözzék.

A múzeum mint eszköz

A társadalmi felelősséggel kapcsolatban át kell gondolnunk a múzeumok mint eszközök jellemzőit. A múzeumok bemutatótermek, vita- és csempontok, a kreativitás és a dinamikus fejlődés találkahelyei. A múzeum mint emberközpon-tú hely egyszersmind az európai identitás kialakításának fontos eszköze is. Helyet biztosít mindenki számára, ahol elmondhatják véleményüket. Ezért a múzeumok számára a legfontosabbak a látogatók. Ők mindennapi munkájuk befogadói. Rá kell jönniük, hogy a látogatók az egyesült Európa felelős polgárai. Ha ki akarjuk szélesíteni az európai identitásról szóló vitákat, sürgősen szükség van a múzeumok által biztosított nyílt és demokratikus színtérre. Ebben az összefüggésben tehát a múzeumok jelentős lökést adhatnak az Európáról szóló vitáknak. Azonfelül irányítani és serkenteni tudják a vitákat jelentős kiállításokon, különleges eseményeken vagy más kulturális programokon és tevékenységeken keresztül.

Azonosulási válság

A múzeumok szerepe kulcsfontosságú a globalizáció tekintetében is. A globalizáció megváltoztathatja eddigi viszonyulásunkat a világhoz, és az egyéneknél azonosulási válságot idézhet elő. Hatására elmosódnak a csoporthatárok, és utánuk űr marad. Ezt az űrt tölthetik be más azonosulási koncepciók. Egyfelől nyilvánvaló hangsúlyt kap az egyén, és a múzeumlátogatás fontos tényezője, a személyes élmény. Bizonyos emberek sorsának bemutatása sokkal inkább megérinti a látogatót, mint az élettelen tárgyak nézegetése. A kiállítás témája sokkal megfoghatóbbá válik

az elbeszélő mód alkalmazásával.¹¹ Másrészt a hagyományos atmoszféra eltűnése új identitásfogalmak megszületését siettetetheti, mint például a regionális vagy európai azonosságtudatét. Át kell tehát gondolni ezt a két, egymásnak ellentmondó tendenciát, és a kiállítási koncepcióban meg is kell jeleníteni őket. Ezért a muzeológusoknak nagyon oda kell figyelniük a látogatók igényeire, akik végül is a múzeum munkájának generalói.

Összegzésül elmondhatjuk, hogy az olyan kulturális intézmények, amilyenek a múzeumok is, jelentős szerepet játszanak az európai identitás megteremtésének folyamatában. Fent vázolt számos feladatkörüknel fogva a muzeológusoknak tudatosítaniuk kell magukban ezt a kulcsszerepet. Az európai dimenzióknak jelen kell lenniük mindennapi munkájukban. Az európai identitás meghatározásának elősegítése legyen elsődleges célunk.

Fordította: *Gönczi Ambrus*

Irodalom

FARNELL, GRAEME, ed.

2000 *New Heritage 2*. (A *New Heritage* magazin külömmelléklete.) UK.

LAFFAN, BRIGID

1996 The politics of identity and political order in Europe. *Journal of Common Market Studies* 34(1):81-102.

NORA, PIERRE

1984 *Les lieux de mémoire*. 3. La république; La nation; Les Frances. Gallimard.

WEBER, RAYMOND

2001 *Europäisches Kulturerbe*. *Kulturpolitische Mitteilungen* 92(1).

¹¹ Ezt a koncepciót az In Flanders Fields Múzeum (Ypres, Belgium) dolgozta ki. Célja az érzelmi kapcsolat kiépítése a látogatókkal, valamint egy történet és gyűjtemény bemutatása. Vö. Farnell ed. 2000; lásd még <http://www.inflandersfields.be>.

**FACING THE EUROPEAN HERITAGE
THE ROLE OF MUSEUMS IN THE PROCESS OF
CREATING EUROPEAN IDENTITY**

CHRISTINE BÄUMLER – SABINE GROSSNER

European integration is an ongoing process, which has lasted for more than 50 years. Throughout this process the question of European identity has been raised in the political discussions. The support of the expanding of EU by its citizens is undoubtedly essential for its future, therefore the need for a European feeling and even identity is getting stronger and stronger. The most evident way of increasing the feeling of belonging to Europe is to discover the common culture and heritage of the people of Europe. The article examines the role of cultural institutions, in particular of museums, since their every day work in this process is crucial. They are protectors of European heritage, in the future should work as the preservers of common European memory, and due to their functions they are in close contact with citizens and society. Museums and museum professionals have to be aware of their key position, the European dimension should be integrated in their daily work, the help in defining European identity should become their primary target.

WIM VAN DER WEIDEN

A hozzáférhető európai örökség Közös múzeumi projektek*

Az Európai Múzeumi Fórum egyik fő célkitűzése, hogy elősegítse az eszmék, információk és tapasztalatok cseréjét az Európa Tanács tagországainak múzeumi szakemberei között, egyenlőségi alapon, függetlenül az adott intézmények méretétől, témájától vagy nemzetiségétől. E cél megvalósítására tett érdekes és fontos kísérlet volt a 2001-es workshop, hiszen (ahogyan a kiadványában is olvashatjuk):

„Az európai polgárok jelenkori és jövőbeni generációinak joguk van bejutni saját múzeumaikba, a múzeumi dolgozókért és a kulturális szolgáltatásokért felelős hatóságok elsőrendű kötelessége, hogy jobb körülményeket teremtsenek a társadalom minden rétege számára, hogy azok minél hatékonyabban tapasztalhassák meg a múzeum élményét.”

Számos múzeum már tisztában van ezzel a kötelességével. E tekintetben sok érdekes kezdeményezés született a közelmúltban Európa-szerte. Itt betekintést nyerhetünk két ilyen vállalkozásba, amelyekben munkahelyem, a Naturalis Holland Természettudományi Múzeum is részt vesz. Nem titkolt célom, hogy ötleteket adjak hasonló, jelenleg is folyó vagy jövőbeni kezdeményezéseknek.

A 300 gyöngyszem projekt: a természet csodái

Az internet világszerte elérhetővé tesz szinte mindent, ami látható, megtanulható vagy megtehető ezen a Földön – vagy még annál is többet. A

világ virtuális bemutatása valami egészen fantasztikus dolog, és egyre csak fejlődik, a bevásárlóközpontoktól az újságokon át a holdutazásig. Természetesen a múzeumok is jelen vannak a világhálón. Naponta lehet új múzeumokat „felvenni a kedvencek közé”, a gyűjtemények bemutatása azonban még eléggé gyerekcipőben jár. 1999-ben három országos természettudományi múzeum – a Belga Királyi Természettudományi Intézet (Brüsszel), a Magyar Természettudományi Múzeum (Budapest) és a Naturalis Holland Természettudományi Múzeum (Leiden) összefogott, és feltették gyűjteményeik legbecesebb darabjait a világhálóra. Ez a vállalkozás a *300 gyöngyszem*, amelyet az Európai Bizottság támogatott a Raphael-program keretében.

A projekt

A *300 gyöngyszem* egy, a digitális gyűjtemények mobilitásával kapcsolatos kísérletnek indult. Céljai egyszerre voltak eredmény- és folyamatorientáltak:

- Az eredmény szempontjából az volt a cél, hogy a világhálón mutassanak be háromszáz érdekességet a gyűjteményekből egy vonzó weboldalon.
- A folyamat szempontjából az volt a cél, hogy megtanulják, hogyan is kell ilyen közös vállalkozást zökkenőmentesen működtetni.

A projekt kifejezetten csupán kiindulópont. Bármely más európai vagy azon kívüli természettudományi múzeum csatlakozhat a kezdeménye-

* Az eredetileg előadásként elhangzott szöveg az Európai Múzeumi Fórum *Opening Doors: Access to the European Heritage in Museums* című konferenciakötetében jelent meg. Szerk. Massimo Negri. Regione Toscana Firenze, 2003.

zéshez, és közzéteheti kincseit a *300 gyöngyszem* weboldalán.

A kezdeményezés főbb jellemzői:

- Háromszáz illusztrált esszé a legszebb tárgyakról; a tanulmányok olvashatóak, ugyanakkor tudományos igényűek készültek.
- Minden tanulmány négy nyelven - magyarul, angolul, franciául és hollandul - olvasható.
- A projekt tizenegy hónapot vett igénybe az első közös megbeszéléstől a weboldal közzétételéig.
- Az összköltség 150 000 euró volt, amelynek egyik felét az Európai Bizottság, másik felét a három részt vevő múzeum fizette.

Nemzetközi együttműködés

A múzeumok magányos farkasokból egyre inkább nemzetközi csapatjátékosokká válnak. A nagy feladatok - amilyenek a szenzációs kiállítások vagy a komplex weboldalak - leginkább közös erőfeszítésekkel valósíthatók meg; a múzeumok önmagukban gyakran nem rendelkeznek elegendő pénzzel vagy tapasztalattal. A *300 gyöngyszem* megmutatta, hogy nagyon különböző hátterű és kultúrájú múzeumok is képesek nemzetközi szinten jól és sikeresen együttműködni.

Néhány dolgot rögtön a kezdetekkor tisztázni kell:

- Ki miért felelős? - Ezt minden félnek el kell fogadnia.
- Egységes „Hogyan csináljuk?” - A munkafolyamatok mindenki számára érthetőek és elfogadottak legyenek.
- Takarékoskodhatunk az idővel, és parttalan vitákat előzhetünk meg, ha a tartalomra vonatkozóan egységes menetet határozunk meg (szövegek, illusztrációk stb.).
- Végül alázattal és humorral fogadjuk el Murphy törvényét, különösképpen egy ilyen kísérlet esetében, annak minden tapogatózó bizonytalanságával együtt.

A projekt koordinátora a Naturalis volt, a múzeum 1998-ban megnyitott kiállítása során a multimédiás projektek működtetésében szerzett jelentős tapasztalata miatt. Minden múzeumi partner kinevezett egy ügyvezetőt, aki a tartalomért felelős. A külalak, a számítógépes programozás és a webes megjelenés a Naturalis hatáskörébe tartozott. Természetesen a legfontosabb résztvevők a tartalomszolgáltatók voltak: sok-sok muzeológus, fordító, szerkesztő és fotós.

A 300 gyöngyszem weboldalának vázlata

A weboldal megjelenése egyszerű és világos. A tanulmányok rendszerezve vannak (emlősök, madarak, fossziliák, ásványok stb.), így

a laikusok is könnyen hozzájuthatnak a keresett információhoz. Ezután következnek a választást megkönnyítő opciók:

- a Naturalis összes emlőse;

- a három múzeum összes emlőse; stb.

Ez a tematikus csoportosítás arra is rávilágít, melyik múzeumnak mi az erőssége. A Naturalis például híres a kihalt állatok gyűjteményéről, a Belga Királyi Természettudományi Intézet a szép fossziliáiról, a Magyar Természettudományi Múzeum pedig mutatós ásványairól. A természet változatosságáról pedig csak egy mindezeket átfogó gyűjtemény adhat hű képet.

A projekt miatt mind a három múzeumnak részlegesen át kellett értékelnie természettudományos gyűjteményeit, hiszen sok tárgy új értelmezést nyert a többi múzeumból származó darab környezetében. Ez nemcsak a közönség, hanem még a felelős szakemberek számára is meglepő. Néhány számadat: összesen 320 esszé, mindegyik négy nyelven. A legtöbb esszé két vagy több képernyőt betöltő oldalnyi terjedelmű, azaz összesen több mint 3200 oldal. Mindegyik oldalon van legalább egy illusztráció, összesen hatszáz. Ezenfelül 97 szerzőtől olvashatunk, több mint másfél száz ember munkájának eredményeképpen.

A múzeumok magányos farkasokból egyre inkább nemzetközi csapatjátékosokká válnak.

A *300 gyöngyszem* weboldala XML programnyelven készült, jelenleg ezt használják az adatbázis-alapú webes alkalmazásokhoz. Ez az eszköz könnyen lehetővé teszi az oldal bővítését más múzeumok anyagával.

Következő lépések

A három érintett múzeum legfontosabb feladata, hogy ezt a nagyszerű vállalkozást megismeresse a nagyközönséggel is, és legfőképpen az oktatási-közművelődési szférával. Ezt meg is tették különböző újságokban, magazinokban. Az anyagokat Budapesten egy cikksorozatban is felhasználták az *Élet és Tudomány* című népszerű folyóiratban, valamint a múzeumról szóló könyvben is. Mindhárom múzeum weboldalának van közvetlen linkje (Budapest: www.nhmus.hu; Brüsszel: www.kbinirsnb.be; Leiden: www.naturalis.nl) a *300 gyöngyszem* weboldalához, és a *300 gyöngyszem*nek is van linkje az egyes múzeumok oldalához.

A *300 gyöngyszem* hozzásegíti a nagyközönséget és az ifjúságot ahhoz, hogy jobban megértsek a természettudományos múzeumok fontosságát és funkcióját az emberiség kulturális és természeti örökségének védelmében.

A részt vevő múzeumok úgy döntöttek, hogy a saját anyagukat már nem fogják bővíteni az adatbázisban, mivel az már nagyon felhígulna, és ellenkezne a projekt filozófiájával. Ezzel szemben ösztönözni kell más múzeumokat is az adatbázis bővítésére. Más európai múzeumok szintén meghívást kapnak a részvételre. Előreláthatólag két problémával kell számolni: az egyik, hogy miként finanszírozzák a további bővítéseket (még akkor is, ha ez viszonylag olcsó), a másik, hogy miképpen birkózzanak meg az egyre több és több nyelvel.

A Castex projekt: a természettudományos jellegű vándorkiállítások közös megoldása

A természettudományos múzeumok elég nehezen tudnak megfelelő időszaki kiállításokat rendezni. A legtöbb természettudományos jellegű utazó kiállítás a tudományos központokat céloz-

za meg, és általában hiányoznak a tudománytörténeti elemek. Ennek fő oka a gyűjtemények utaztatása. A Castexnek az a célja, hogy megvizsgálja a lehetőségeket és a korlátokat, és kifejlessze, majd megvalósítsa a természettudományos múzeumok vándorkiállításait, létrehozva egy múzeumi hálózatot, amelyben lehetőség adódik a tapasztalatcserére is ebben a tekintetben.

Öt természetrajzi múzeum vesz részt a munkában: a londoni Természettudományi Múzeum, a Muséum d'Histoire Naturelle (Párizs), az Institut Royale des Sciences Naturelles (Brüsszel), a svéd Természettudományi Múzeum (Stockholm) és a Naturalis Holland Természettudományi Múzeum (Leiden).

Az Európai Unió 200 000 euróval támogatta a programot, melynek eredményét három éven belül kell publikálni.

A feladatokat öt munkacsomagban osztották meg, egy-egy részfeladattal bízva meg mindegyik partnert, aszerint hogy melyik intézmény milyen jellegű tapasztalatokkal rendelkezik leginkább. A Castex hivatalosan 2001 júniusában indult, így a munka java része még hátravan. Már megállapodtak a munkafolyamatokban, mindenki tudja, mi a feladata, és miért felel.

1. számú munkacsomag: Kapcsolattartás az intézmények között (Leiden)

Célja: a természettudományos vándorkiállítások európai együttműködési kereteinek meghatározása. A feladatok olyan területeket ölelnek fel, mint a különböző európai adó- és pénzügyi rendszerek (forgalmi adó), kockázatmegosztás, pályázat, szellemi szabadalmi jogok, pénzügyi irányítás és szponzorálás.

2. számú munkacsomag: Kultúra és fejlesztés (Párizs)

Célja: a muzeológiai, tudományos és oktatási elképzelések megosztása annak érdekében, hogy minél hatékonyabban tudják a nagyközönség figyelmét felkelteni a természettudományok iránt, nagy hangsúlyt fektetve a gyűjtemények különböző felhasználási lehetőségeire. Ez a munkacsomag olyan témákkal foglalkozik, mint a részt vevő nemzetek közötti kulturális különbségek,

a vándorkiállítások sikeréhez szükséges tényezők meghatározása, a közművelődési célok összehangolása és a korábbi sikertörténetek elemzése.

3. számú munkacsomag: Technikai kérdések (Brüsszel)

Célja: nagyszabású tudományos kiállítások megrendezéséhez szükséges know-how és tapasztalatok cseréje. Ennek a munkacsomagnak a feladata az utazó kiállítások megrendezéséhez szükséges feltételek és követelmények, valamint a felhasználható anyagok meghatározása, ezenkívül a gyűjtemények biztonságos bemutatása.

4. számú munkacsomag: Felhasználói követelmények (London, Stockholm)

Célja: a kiállítások európai utaztatása paramétereinek meghatározása. Ez a munkacsomag foglalja magában mind műszaki, mind tartalmi szempontból azokat az igényeket, amelyeket a természettudományos múzeumok támaszhatnak a kiállítások kölcsönzésével kapcsolatban. Például jelentős korlátozó tényező a javasolt kiállítás felületének nagysága, így meg kell határozni a legmegfelelőbb méreteket. Ebben a szekcióban döntenek arról is, kell-e külön gyűjteményt létrehozni az utazó kiállításokhoz.

5. számú munkacsomag: Az eredmények közzététele (Brüsszel)

Célja: az eredmények és ajánlások közzététele a közös európai vándorkiállítások megrendezéséhez. A Castex koordinálását Brüsszelben végzik. A múzeum ilyen minőségében szervezi a megbeszéléseket, elkészíti az éves és zárójelentéseket az Európai Unió, a partnerek és a múzeumi szakma részére egyaránt.

Az első megbeszélések a 2001-es év folyamán zajlottak, és rendkívül ígéretesnek mutatkoztak annak ellenére, hogy a kérdés bonyolultsága egyre inkább nyilvánvalóvá vált. Egyelőre azonban ez inkább serkentőleg hat, a résztvevők még nagyobb erőfeszítéssel dolgoznak, mert már egyre inkább látják az együttes munka eredményét, amely minden múzeum számára hasznos lehet. Majd később minden elválnak...

A két fentebb ismertetett követendő példa véleményem szerint olyan kezdeményezés, amely igazán „jobb körülményeket teremt a társadalom minden rétege számára, hogy azok minél hatékonyabban tapasztalhassák meg a múzeum élményét”.

Fordította: Gönczi Ambrus

**OPENING DOORS:
ACCESS TO THE EUROPEAN HERITAGE
IN MUSEUMS
TWO EXAMPLES OF BEST PRACTICES**

WIM VAN DER WEIDEN

One of the main goals of the European Museum Forum is to encourage exchange of ideas, information and experiences among museum professionals from member countries of the Council of Europe, on the basis of equality regardless of the size, the subject and the national origin of their institution. The author of the article gives two examples of international co-operation: 1. In 1999 three national museums of natural history (from Holland, Belgium and Hungary) joined forces in putting their most cherished specimens on the internet. Their project, “300 Pearls: highlights of natural diversity” was sponsored by the European Commission. The other example is the project Castex: its objective is to investigate the possibilities to develop and realise travelling exhibitions for museums of natural history. Five national museums (from London, Paris, Brussels, Stockholm and Leiden) participate in the project. The Dutch partners are responsible for defining a framework for European co-production of scientific touring exhibitions; the Paris Museum is to investigate the aspects of sharing scientific and educational approaches for raising public awareness in natural sciences; the partners in Brussels are to examine, which requirements are necessary for the best design of travelling exhibitions; in London and Stockholm the museums are in charge of identifying all parameters allowing the touring of and exhibition in Europe.

BALÁZS GYÖRGY

A múzeumok szerepe a régiókban

Hogyan megyünk mi, magyar múzeumi szakemberek az Európai Unióba? Mit viszünk magunkkal, kulturális örökségünk tárgyi és dokumentációs anyagát őrizve? S milyen állapotban? Mi vár ránk ott/itt? A legdrámaibb változás valószínűleg a régiók kialakítása során ér majd bennünket. Merthogy az olyan új dolog, s az új, az ismeretlen mindig félelmetes. Pedig a régió nem az. Nem is félelmetes, nem is ismeretlen. Jól jöhet az még nekünk!

A kérdés fontosságát mutatja, hogy Szegvári Péter, a miniszterelnök terület- és vidékfejlesztési tanácsadója a 2003. évi múzeumigazgatói értekezleten, Zalaegerszegen előadást tartott a régiókról, a regionalizmusról.

A magyarországi régiókutatás nem új keletű dolog, a megyéknél nagyobb területi egység, a régiók kérdése régebben is foglalkoztatta már különféle tudományterületek kutatóit. A területi tervezés „[...] nem maradt el jelentős mértékben a nyugat-európai trendektől a „szocialista” időszakban sem...” (Faragó 2000:156). Kezdetben, az 1950-es évek végétől a három- és ötéves terveket kidolgozó, a gazdaságirányításra 1947-ben létrehozott Országos Tervhivatal területi tervezési osztálya adott ki terveket és ajánlásokat a területfejlesztésre is. Az utasítások, tervmutatók számának csökkenésével az 1960-es évektől más fórumok is foglalkoztak a térszervezés, területfejlesztés elméleti kérdéseivel (az Építésügyi Minisztérium városrendezési főosztálya, a Mérnöki Továbbképző Intézet, a Közgazdaság-tudományi Egyetem Gazdaságföldrajzi Tanszéke, majd az ELTE Regionális Földrajzi Tanszéke). Az 1980-as évektől pedig jelentős megújulás mutatkozott: 1983-tól megalakultak az MTA regionális kutató központjai (Pécs, Kecskemét, Győr, Budapest), 1985-ben az országgyűlés elfogadta a területfejlesztés hosszú távú irányelveit, amely az európai tapasztalatokra épített, majd a kormány

programokat dolgozott ki azok végrehajtására, és pénzügyi alapot hozott létre a megvalósításra. Az ötéves tervidőszakban harmincmilliárd forint felhasználását tervezték. Létrehozták a *területfejlesztési és szervezési alapot*. 1989-ben a Minisztertanács elfogadta az észak-magyarországi térség hosszú távú fejlesztési koncepcióját. Ezen belül is kiemelt hangsúlyt kapott Borsod-Abaúj-Zemplén megye társadalmi-gazdasági problémáinak a megoldása, valamint konkrét feladatok fogalmazódtak meg Szabolcs-Szatmár-Bereg és Nógrád megyére is (Faragó 2000:157).

A kilencvenes években a magyar regionális irodalom európai szintű publikációkban, konferenciákon nyilvánult meg. Enyedi György az átmenet időszakának regionális folyamatait összegezve rámutat a területi differenciálódás folyamatára, a kilencvenes évek közepére kialakult térszerkezeti elemek értékelését adja (innovációs zóna, potenciális innovációs zóna, válságtérség, belső periféria, külső periféria, tranzit utak, idegenforgalmi folyosók, a Budapest, illetve Bécs körüli egy-másfél órán belül elérhető vonzáskörzet; Enyedi 1996:36).

Enyedi és akadémiai kutatócsoportja a régiók kialakításának kérdésével foglalkozva szól a társadalom térbeli szerveződésének három szintjéről, megemlítve a kulturális szférát mint a régióformálásban részt vevő elemet: „Az első szint a társadalom és a fizikai tér (=természeti környezet) közötti közvetlen kölcsönhatás szférája. A második a gazdaság (termelés) térbeli szervezete, amely tükrözi a természeti környezet erőforrás adottságait, és az adott társadalom céljainak megfelelő racionalitást fejez ki. A harmadik szint a kulturális-ideológiai szférája, általában a nem termelő tevékenységek térbeli kapcsolatainak rendszere. Ez a három szint egymásra épül, a valóságban összefonódva létezik, de meglehetősen különálló térbeli szervezettel rendelkezik.” (Enyedi 1987:1/1.)

A természetföldrajz debreceni egyetemi professzora, Kádár László a régiók természeti és társadalmi alakulásának feltárása kapcsán kulturális régiókról szól, bár nem használja ezt a kifejezést, s új fogalmakat: az *energikus tájat*, illetve a *tájenergiát* vezeti be:

„Az egyes tájak jellemzése a számos tájalkotó tényező sokszerű keveredése miatt – ami valamennyi érzékszervünket egyidejűleg foglalkoztatja – költői és művészi eszközökkel tökéletesebben megoldható, mint tudományos módszerekkel, ahogy azt Petőfinék »A Tisza«-ja és »Alföld«-je, Buday Györgynek fametszetei, életéről és művészetéről szóló írása, Vida Géza faszobrai és Vasil Kazar allegorikus rajzai szemléltetik... Kifejezésre jut ezekben az a belső, nemegyszer misztikus kapcsolat is, amely az emberi társadalmakat földrajzi környezetükkel összeköti, az emberi és társadalmi tudatot átadja és a természet és társadalom kölcsönhatásaival a tájakat formálja és velük és bennük a társadalom és a civilizáció fejlődését szolgálja. Ez teszi indokolttá, hogy a tájak civilizáció-fejlesztő hatásfokáról, nem nagyon sikerült műszóval a tájak energiájáról, illetve energikus tájakról beszéljünk.” (Kádár 1975:71.)

A bennünket leginkább érdeklő *kulturális régiók* kérdésében Paládi-Kovács Attila 1980-as években megjelent, napjainkban összegyűjtve újra kiadott írásait alapul véve azt gondolhatjuk, hogy az eljövendő keretek között feltételezi a kulturális régiók interkulturális, illetve multikulturális együttműködését: „[...] *kulturális régió*nak azt a földrajzilag körülhatárolható nagytájat nevezem, amelyen a kultúrának egy történetileg viszonylag stabil, folytonosságot mutató, a környezettől eltérő, sajátos struktúrája mutatható ki. A kulturális régiók egymással érintkező, összefüggő rendszerbe foglalhatók, s bár egymást nem fedik, éles határok sem vonhatók közöttük. E fel fogás szerint a Kárpát-medence éppúgy felosztható kulturális régiókra, mint a Balkán vagy Skandinávia. Méreteit tekintve a kultúrrégió konvergál a geográfia régióival, éppúgy több kistájból tevődik össze.” (Paládi-Kovács 2003:15.)

Paládi-Kovács Attila a különböző nagyságú kulturális területek, régiók meghatározásánál több tudományterület együttes vizsgálódásának szük-

ségére hívja fel a figyelmet. A kulturális régiók nem feltétlenül esnek egybe az egyéb régiókkal (gazdaságföldrajzi, statisztikai stb.), a merev régióhatárok eleve elvetéltek; hiszen a kultúra meghatározottsága, mozgásának kiváltója nemcsak területenként és koronként, de a kultúra szektorai szerint is igen eltérő lehet. A Felföldet földrajzi, történelmi, etnikai, nyelvészeti, néprajzi vizsgálatnak alávetve határozza meg mint kulturális régiót, rámutatva a többi Kárpát-medencei nagytáj (Alföld, Dunántúl, Erdély) kulturális régióként való értelmezésére is: „Önálló kulturális régióknak kell felfognunk Erdélyt, az Alföldet és a Felföldet is, de közöttük széles átmeneti területek, jelentős kiterjedésű kontaktzónák mutathatók ki.” (Paládi-Kovács 2003:21–55, 70.¹) A hétköznapi szóhasználatban a *régió* a térség, vidék, övezet, táj, körzet, államokon belüli terület egység szinonimájaként jelentkezik. Az interneten böngészve a törvénybe is foglalt hét magyarországi régió neve mellett Dunakanyar Régió, Balaton Régió Kft., Balaton Turisztikai Régió, Bajai Régió, Dél-zalai Régió, Komáromi Régió stb. elnevezések mutatják: a régióról mindenkinek más jut eszébe.

Mi is hát a régió? A fejlett országok, illetve ezek integrációi regionális politikájának egyik központi fogalma. A régiókról szóló tudományokban lehatárolt, környezetétől elkülönülő területi egység a *nemzeti* és a *települési* szint között, amelyet a társadalmi folyamatok széles körét átfogó, soktényezős társadalmi-gazdasági összekapcsoltság, *kohézió*, lakosainak érzékelhető regionális összetartozása, *identitástudata* jellemez. Rendszerbe, egységbe érdemi irányítási hatáskörű és önállóságú *regionális intézmények* fogják. Különösen Európában erősödő politikai és szellemi irányzat a régiók szerepét az országos szinttel szemben növelni kívánó *regionalizmus*. Más fogalomrendszerben nézve ismerünk *ipari*, illetve *agrártérségeket/régiókat*, településhálózat szerint *városias* vagy *falusias* régiókat, gazdasági fejlettség és gazdasági szerkezet alapján *támogatandó régiókat* (túlzsúfolt, környezeti és társadalmi válságjegyekkel jellemezhető *nagyvá-*

¹ Vö. „Úgy látszik, hogy a Felföld egyike a Kárpát-medencében kirajzolódó kulturális régióknak.” (Paládi-Kovács 2003:193.) A kontaktzónákra vonatkozóan lásd Paládi-Kovács 2003:67–81.

rosi régiókat, a fejlődésben leszakadt, demográfiai és társadalomszerkezeti szempontból torzuló, főként agrárjellegű, *elmaradott régiókat*, a korábbi fejlődési potenciálját elvesztett, visszaeső, leginkább nehézipari jellegű, illetve depressziós, illetve gyengén benépesült, *perifériális helyzetű területeket*).

Az államhatárok szerepének gyengülésével Európában növekszik a határokon átnyúló együttműködés, amely több országra kiterjedő, szoros gazdasági kapcsolatban lévő, egységesülő térségeket hoz létre: az *eurorégiókat* (Süli-Zakar 1997:30-43; Hajdú 2000:163-173; Medve-Bálint 2003:100-133). A határ menti együttműködés legalizálása és jogi keretei 1965-ben a bázeli *International Conference on Regional Planning* című rendezvényen elhangzottak alapján, valamint az AEBR (Association of European Border Regions, Európai Határrégiók Szövetsége) 1971. évi megalakulását követően 1980-ban nemzetközi jogi intézményesítéssel jöttek létre (Medve-Bálint 2003:103-104).

A régiók hosszú történelmi folyamat eredményeként alakultak ki, természeti tagoltságtól, az etnikai-vallási különbségektől, a történelmi hagyományoktól, gazdasági térszerveződéstől, a településhálózati kapcsolatrendszerrel meghatározottan. Fontos a közös múlt, hiszen a régió nemcsak évszázados fejlődés eredménye, de jövője is közös. Lényeges az odatartozás érzete, a regionális identitás tudata is (Tóth 2003). Az újabb régiók létrehozása gyakran hatalmi-politikai érdekektől befolyásoltan történik. Nem létezik olyan térfelosztás, amely minden társadalmi jelenséget azonos módon fog egybe; a különféle szempontok szerint definiált régiók gyakran átfedik egymást (Hajdú 1987:73-77).

Régiók Magyarországon

Magyarország európai uniós csatlakozásának előkészítése során létre kellett hozni egy olyan hierarchikus területbeosztási rendszert, amely felépítésében megfelel az Európai Unió NUTS II. (*Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques*) rendszerkövetelményeinek.

Ez hierarchikus, ötfokozatú rendszer, első három szintje regionális, két szintje lokális fokozatokat jelent. Magyarország nem élt a *nagyregiók* kialakításának lehetőségével, tehát az első szintet az ország egésze jelenti. Az uniós fejlesztési támogatások szempontjából kiemelkedő fontosságú tulajdonképpen *regió* a második szint, ez nálunk a hét *tervezési-statisztikai régiót* jelenti. A harmadik szint a *főváros* és a tizenkilenc *mege*. A negyedik szint a 168 területfejlesztési-statisztikai *kistérség*, az ötödik pedig a 3145 *település*.

A hét tervezési-statisztikai régió elnevezését, területét és népességét láthatjuk az 1. táblázatban, összevetve a múzeumok, muzeális intézmények számával.²

A régiókat területi, illetve népességbeli különbözőségek mellett leginkább az egy főre eső GDP-mutató jellemzi, a legfejlettebb és legelmaradottabb régióknál 2000-ben ez több mint kétszeres különbséget jelentett (az észak-magyarországi régió GDP-je 846 ezer, a közép-magyarországi régióé 1993 ezer forint/fő).

A megyékre épülő régióbeosztás – három mege egy régió – nem felel meg mindenben a régió iránti elvárásoknak, tovább él az adminisztratív szerepkör, rivalizálásra teremt alkalmat a megyék között, nem nyúlik át határokon. Számolni kell a speciális kelet-, illetve közép-euró-

² A területfejlesztésről és területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény és a KÖH 2002-es, *Magyarországi muzeális intézmények és azok szakmai alkalmazottainak név- és címjegyzéke* című kiadványának adatai alapján (szerk. Juhász János, 2001. évi adatokkal). A „Muzeális intézmények névmutatója” című lista szerint (243-256. p.) 788 darab muzeális intézmény volt az országban, köztük múzeum, kiállítóhely, bemutatóterem, gyűjtemény, falumúzeum, tájház, emlékszoba stb., nehezen áttekinthető módon. Ez a szám a megyék szerinti kigyűjtés alapján (13-238. p.) 724 darab! Ez az adatgyűjtemény a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal honlapján is elérhető (www.koh.hu), itt a „múzeumi kereső” adatbázis szerint 1141 múzeum, muzeális intézmény működik az országban. A további kereséskor kiderül, hogy ebben az adatbázisban a múzeum és a kiállítás egyenrangú adatként szerepel, például a Csurgói Városi Múzeum háromszor: Raksányi Lajos művésztanár emlékkiállítás, Csurgó néprajzi értékei a századfordulón, Szőlészet-borászat címek alatt, így látogatói tájékozódásra igen, ilyesfajta összegzésre nehezen alkalmazható ez az adatsor.

1. táblázat. A magyarországi régiók adatai

Régió	Múzeumok, muzeális intézmények száma	Területe	Lakossága (ezer fő)
1. Közép-Magyarország	92	Budapest és Pest megye	2826
2. Közép-Dunántúl	105	Fejér, Komárom-Esztergom és Veszprém megye	1121
3. Nyugat-Dunántúl	107	Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala megye	1003
4. Dél-Dunántúl	101	Baranya, Somogy és Tolna megye	995
5. Észak-Magyarország	113	Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Nógrád megye	1297
6. Észak-Alföld	77	Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	1560
7. Dél-Alföld	119	Bács-Kiskun, Békés és Csongrád megye	1377

pai helyzettel: az interregionalitással, hiszen egy-egy ország mérete egy-egy nyugat-európai régió méretének felel meg, így a régiók együttműködése néhol országok, államok együttműködésével ér fel (lásd eurorégiók).

A régiók alakításának, létrejöttének és működésének végső kérdését alapvetően a finanszírozás oldja meg: nem lesz elvonás a megyéktől, amennyit eddig is adtak a megyei önkormányzatoknak intézményeik fenntartására, annyit feltehetően ezután is kapnak, ha a régiós befizetések után marad erre pénz. Viszont mindenféle fejlesztés, képzés, projektfinanszírozás egyre inkább a régiókba fog ezután érkezni, és a régió sejtjeibe, a kistérségekbe. A megye ebből nem kap, az EU nem támogatja a tisztán adminisztratív funkciókat ellátó területi szervezetet. A jelenlegi tervezési-statisztikai régiók a területfejlesztés céljait szolgálják, ez különbözteti meg őket az önkormányzati régióktól. Ez utóbbiak kialakítása a kormányprogramban szereplő közgazdasági reform feladatainak sorába tartozik. A fenti, közel sem teljes áttekintésből talán kitűnik, a régiók kulturális aspektusáról, a kulturális régiókról meglehetősen kevés szó esik a szakirodalomban, s nem igazán vették/veszik te-

kintetbe a régióformációs eljárások során a kulturális intézményeket sem. A régiók megfogalmazásánál kiemelik a történetiséget, az összetartozás-tudatot, annak kulturális örökség-tartalmát viszont nem tekintik említésre érdemes elemnek.

Múzeumok a megyei szervezetben

A magyar múzeumok életében az egyik legjelentősebb szervezeti átalakítást a gazdasági okok miatt bekövetkező decentralizálás, a megyei múzeumi szervezet létrehozása jelentette 1962-ben, annak minden előnyével és hátrányával (Ikvai 1988:17; idézi Balázs 2003:21). A megyei igazgatóságok létrehozását követően (1962-1971 között) alakult ki a máig érvényes megyei múzeumi hálózat a megyei múzeumokból és a tagmúzeumokból, amelybe nem férnek be a megye területén lévő, de nem megyei önkormányzati fenntartású muzeális intézmények. Nem is férhetnek, hiszen a megyei rendszer alapja a fenntartóhoz való tartozás, a szakmai együttműködés pedig még a hálózathoz tartozó intézmények esetében is sokszor személyfüggő (vö. Juhász 2002:7).

A megyei múzeum az új múzeumi (1997. évi CXL.) törvény alapján központi funkciókat lát el a megye területén lévő muzeális intézmények körében:

- a) Elősegíti a megyei múzeumi szervezet, illetve a területen tevékenykedő más muzeális intézmények szakmai együttműködését, munkájuk összehangolását, valamint az illetékességi területén lévő egyéb kulturális javak védelmét.
- b) A megye közigazgatási területén és a megyében levő megyei jogú városban ellátja a régészeti lelőhelyek szakmai nyilvántartását, mentését, és régészeti feltárásokat végez.
- c) Szakmai nyilvántartása alapján adatokat szolgáltat a régészeti lelőhelyekről.
- d) A régészeti feltárás esetén kívül előkerült régészeti leletet, illetve lelőhelyet a múzeum köteles a hivatalnak haladéktalanul bejelenteni.
- e) Részt vesz a területén lévő régészeti emlékek és a műemlékek vissza nem építhető, illetve a helyszínen meg nem őrizhető töredékei és tartozékai muzeális közgyűjteményben történő elhelyezésében.
- f) Szakértőként részt vesz a régészetiileg védett területek ellenőrzésében.
- g) Közreműködik a hivatal területi feladatainak ellátásában.

Bár akadnak jó példák,³ a megyei múzeumok többsége nem felel meg s nem is felelhet meg azoknak az elvárásoknak, amelyek miatt a megyei múzeumi szervezet létrejött. Nem igazán végez megyei központi funkciókat, csupán egy területen központ minden megyében: a tulajdonos (megyei önkormányzat) által adott költségvetési pénzt valamilyen módon továbbosztja.

A megyei múzeum tehát nem mindenhol működik szakmai központként. Nem minden megyénél tudja felvállalni azokat a funkciókat, amelyeket a törvény rá szabott, s amelyek nem lehetnek meg minden egyes tagmúzeum/területi múzeum esetében. A megyei múzeumoknál meglévő restaurátorműhely nem mindenhol tudja

ellátni a tagmúzeumok anyagának állagvédelmét: saját múzeumuk tárgyi és dokumentációs állománya elég munkát ad nekik, preventív munkát sem mindenhol végeznek. Ugyanígy nem végeznek kiállításrendezési munkákat a megyei múzeumnál meglévő (!) kiállításrendezők a tagmúzeumoknál, ezt a kiállítások színvonala majd mindenhol igazolja. És a fotólabor, újabban a számítógépes központ?

Miért hát a megyei szervezet? – vetődik fel a kérdés még akkor is, ha sajátos problémáik felismerésére, megoldások keresésére éppen most hozták létre a Megyei Múzeumok Szövetségét. Miért küzdünk a megyei önkormányzatok olykor nyílt, olykor pedig burkolt szeparációs törekvései ellen? Azért, mert az önkormányzatok normatív rendelkezések híján nem szakmai alapon hozzák meg döntéseiket, elsősorban gazdasági szempontokat vesznek figyelembe átvilágításaikkor. Az átvilágításokat nem is a múzeumi szakma, de gazdasági vállalkozások végzik, s azt mutatják ki, hogy a munkatársak nem töltik ki nyolcórás munkaidejüket, s kevesebb is elég lenne belőlük, s hogy időszakosan kellene foglalkoztatni a munkatársak egy részét, s hogy milyen más módon milyen költségeket lehetne megtakarítani. S hogy még mindig gyűjtünk, pedig tele a raktár, s hogy egy megyében lévő tagmúzeumok párhuzamosan gyűjtenek néprajzi tárgyakat, pedig lehetne őket szakosítani, s akkor egyik gyűjtené a megye viseleteit, a másik a kerámiákat, a harmadik a bútorokat és így tovább...

Bizonyos kezdeményezések megindultak, egyes régiókban (inkább a „három megyékben...”) együttműködés alakul ki bizonyos tekintetben a megyei múzeumok között, egymás mellé rendelt formában, elsősorban a kiállítási tervek egyeztetése terén (legújabbban az észak-alföldi régió múzeumai között). Petercsák Tivadar az *észak-magyarországi régió* három megyéje múzeumi szervezeteinek – Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Szervezet, Heves Megyei Múzeumi Szervezet, Nógrád Megyei Múzeumi Szer-

³ „A miskolci központban közös gazdasági, kiállításrendező-karbantartó és restaurátorcsoportot alakítottak ki a hálózathoz tartozó intézmények feladatainak gazdaságosabb ellátására, a szakmai munkához szükséges pénzek zömét azonban egyre inkább pályázati forrásokból és egyéb támogatásokból kellett a múzeumi egységeknek előteremteniük.” (Gulya 2002:426.)

vezet - munkáját mutatja be, értékeli. Főbb megállapításai nemcsak a három megyére, de általánosan is jellemzők: a múzeumi szervezetek alulfinanszírozottsága, valamint az, hogy „a fenntartó megyei önkormányzatoknál belátható időn belül nem várható a költségvetési támogatás kívánt mértékű emelése” (Petercsák 2000:38-39). Évek, évtizedek óta tartó interregionális kapcsolatokról is tudunk szlovákiai-magyarországi múzeumok esetében. Viga Gyula végigveszi a határ menti megyéket, elemelve a kapcsolatokat, rámutatva, hogy az elsősorban kiállítások cseréjére szorítkozik, bár éppen Borsod-Abaúj-Zemplén megye üdítő kivétel ez alól közös konferenciák, konzultációk, kutatómunka szervezésével (Viga 2000:375-391).

A jövőkép persze formálódik, ahogyan Gulya István írja: „A régiós változatban valószínűleg egy regionális ellenőrző-felügyelő hivatal jön létre a megyei múzeumi szervezetek ellenőrzésére, jobb esetben szakmai támogatására. [...] a régió lesz a felettes szerv, innen lehet pluszforrásokat pályázni. Elképzelhető olyan verzió is, hogy a megyei szintű funkciókkal a jelenlegi megyei múzeumi központok és gyűjteményeik átkerülnek a régióhoz, nagy regionális múzeumot alkotva, mely szakmailag támogatja a kis, önkormányzati vagy kistérségi fenntartású intézményeket.” Ugyanakkor „fennáll több-kevesebb valószínűséggel a megyei múzeumi hálózat felbomlásának esélye. A régiót alkotó megyék múzeumi hálózatainak regionális hálózattá való összevonása túlságosan kezelhetetlen szervezetet hozna létre és filozófiájában ellene mondana a decentralizációnak.” (Gulya 2002:430.)

Múzeumok a régióban. Az angol példa

Az EU regionális kulturális politikájáról még nem esett szó, ott még nem tartunk.⁴ Az EU regionális múzeumi politikájáról mégúgy se.

A régiók működését a múzeumok szempontjából az angol példán keresztül figyelhetjük meg legjobban. A regionális beosztás Angliában nem mai keletű dolog,⁵ de múzeumi területen e tekintetben semmi sem történt mindaddig, amíg a kulturális kormányzat meg nem hirdette a *Renaissance in the Regions* (Reneszánsz a régiókban) elnevezésű programot, amely kimondottan a vidéki múzeumok felzárkóztatását célozta meg. A program két éve indult, s mára már számtalan eredményéről beszámol a *Renaissance News* hírlevél (<http://www.mla.gov.uk/news>).

A központi szerep felvállalása általában hosszabb folyamat eredménye. A *Heritage Lottery Fund*, amely a szerencsejátékból befolyó s nyerevényre fel nem osztott összegeket meghatározott rend szerint osztja különböző alapokba, jelentős mértékben támogatja a kultúrát, ezen belül a múzeumokat. Ezért hát ez az alap a RE:SOURCE-szal (The Council for Museums, Archives and Libraries) közösen elvégzettett egy alapos felmérést az angliai múzeumok körében, s a jelentést egy vastkos kötetben tette közzé.⁶ Ez a jelentés az angol múzeumi szektor hosszú távú és stratégiai szükségleteinek elemzésével foglalkozik. E jelentés alapján tervezték meg a múzeumok fejlesztését és finanszírozását a következő évtizedre.

A projekt háttere

A szükségletek felmérése 2000 elején kezdődött. A *Heritage Lottery Fund* (HLF, Örökség Szerencsejáték Alap) kevés meggyőző és szisztematikus bizonyítékot talált arra nézve, mire van szüksége a *kulturális örökség* szektornak. Az első stratégiai terv időszakában így a HLF felvállalta, hogy felméri az igényeket a közparkok, a múzeumok és galériák körében 1999-2002 között. Nem volt módszertani megkötés, így minden

⁴ A kulturális területről szóló EU-hírekben a *Television Without Frontiers* és a *Culture 2000* programban való magyar részvételen túl semmi mást nem említenek.

⁵ Sir P. Abercombie 1944-ben kidolgozta az úgynevezett *Greater London Plant*, 1946-ban a birminghami és nyugat-midlandi városocsomópont regionális terveit (Gerle 1962:21).

⁶ *Museum Needs 2002*.

szektor megválaszthatta a neki megfelelő módszert. A múzeumi szükségletek felmérésének módszerét a Kulturális, Média- és Sportminisztérium, a *Museums and Galleries Commission* (MGC, a RE:SOURCE elődje) és a HLF képviselői vitatták meg, akik közösen alapították a projektet.

Az eredeti célkitűzések

- Az MGC stratégiai tervezőeszközt akar ebből a kutatásból nyerni, hogy pénzügyi döntéseket lehessen hozni nemzeti és regionális szinten.
- A HLF a pontosított szükségletek keretét akarja látni, ami a kuratóriumnak lehetővé teszi, hogy prioritásokat állítson fel a galériák és múzeumok finanszírozásában. Ez a regionális ügynökségeknek is alapot ad a HLF felhasználásában.
- Nem az a célja ennek a kutatásnak, hogy az egyes múzeumok igényeit részletesen feltárja, és nem is az, hogy rangsort állítson fel a múzeumok között. Holisztikusan kell feltárni a szektor igényeit, hogy minden jelenlegi és jövőbeli finanszírozó eligazítást kapjon, nem csak a HLF.
- A jelentés az MLAC (Museums, Libraries, Archives Commission) tervezőeszköze a HLF és a regionális ügynökségek számára.

A múzeumok szükségletei. A jelentés

A jelentés szerint az angol múzeumi szektor főbb szükségletei a következők:

Gyűjtemények

A gyűjtemények dokumentálása, digitalizálása, védelme, fejlesztése, kiállítása és állagmegóvása általános szükségletként, folyamatosan jelen lévő feladatként jelentkezett.

Beszerezés és selejtezés

Az egész múzeumi szektorban a szerzeményezés jelentős támogatása és sokkal koordináltabb megközelítés szükséges a szerzeményezés-selejtezés témakörében, a szétszórt nemzeti gyűjtemények fejlesztése érdekében.

Fizikai infrastruktúra

Sok múzeumépület nem felel meg még a *Disability Discrimination Act* (Fogyatékosok diszkriminációs törvénye) paragrafusainak, soknak modernizálásra, bővítésre van szüksége, némelyiket nem tartják karban, sok esetben nincs elég raktárhely.

Hozzáférés és befogadás

Bár sokat értek 1997 óta annak biztosításában, hogy a múzeumok proaktív és sikeres szerepet játsszanak a fő nemzeti célkitűzések megvalósításában, további erőfeszítésre van szükség, megfelelően felkészített szakembergárda felvételére, továbbképzésére, a gyűjtemények felhasználásának átgondolására azért, hogy a múzeumok maximalizálják hatásukat a települések társadalmi-gazdasági fejlődésében.

Oktatás és tanulás

A szektornak határozott kapacitásbővítésre van szüksége annak biztosítására, hogy a múzeumok kiaknázzák lehetőségeiket az élethosszig tartó tanulás és oktatás központjaiként. További kutatásra is szükség van arra vonatkozóan, hogyan tanulnak az emberek a múzeumokban, valamint további kapacitásbővítésre, amely képessé teszi a múzeumokat arra, hogy az élethosszig tartó tanulási és oktatási programokat hatékonyabban valósítsák meg.

Emberi erőforrás

Jelentős változásra van szükség ahhoz, hogy megfelelően képzett munkaerőt tudjanak alkalmazni a múzeumokban. Ki kell terjeszteni a szakképzést, felemelni a fizetést, helyreállítani a morált, és megtalálni a módját, hogyan lehet hatékonyan növelni a készségeket a múzeumi munkaerő szintjén.

Információ és kommunikációs technológia (ICT)

Ha a múzeumok meg akarják lovagolni a meglévő vagy felmerülő információs és kommunikációs technológiák adta lehetőségeket, be kell fektetniük a eszközökbe és programokba, és nem utolsósorban az emberekbe. Az adott technológiai fejlődés ütemét tekintve erre hosszú távon szükség lesz.

Irányítás és vezetés

Ha a múzeumi szektort át akarják úgy alakítani, ahogyan azt a *Renaissance* jelentés leírja, és meg akarnak felelni a szektor igényeinek, akkor tehetőséges és erős vezetők hadára van szükség, akik radikális változásokat és fejlesztéseket hajtanak végre az elkövetkező évtizedben. Sürgősen be kell fektetni mind a humán erőforrás, mind az őket támogatók tekintetében.

Ilyen mértékű fejlődést és változást elérni csak jelentős anyagi befektetés árán lehet, és kultúráváltásra is szükség van a múzeumokban. A szektornak meg kell újulnia a tekintetben is, hogy mit vár el saját magától, proaktívnak kell lennie abban, hogyan mutatja magát mások felé, és partnerkapcsolatokat kell építenie a múzeumok között is a programnak megfelelően, valamint a szélesebb politikai és kulturális közösséggel is.

Az angol régiók rendszere

Az országos múzeumokat kivéve az angol regionális múzeumok semmiféle közvetlen támogatást nem kaptak a központi kormányzattól, mind egyik alulfinanszírozott volt, és mellőzöttségtől szenvedett. A Regionális Múzeumi Munkacsoport 2001. évi jelentését követően az angliai regionális múzeumok új szervezeti együttműködését alakították ki, kilenc régióra (angol elnevezése *Hub*, elosztó központ) alapozva. Ezek a kiválóság/minőség elősegítésére jöttek létre, és a regionális múzeumi gyakorlat vezetői szerepét szánták nekik. Öt évre 267 millió angol fontot irányoztak elő erre a programra, s 2002 októberében a DMCS bejelentette, hogy az elkövetkező három évre hetvenmilliót oszt ki a *Renaissance* a régiókban programtámogatásra: harmincmilliót új támogatásokra, évente tízmilliót hozzáadva 2005–2006-ig.

Új szerkezetű hálózat jött tehát létre a múzeumok között, vezető intézményekkel, amelyek mintegy központot formálnak kilenc angol régióban a partnermúzeumokkal együtt, amelyek alközpontokként működnek; számuk régióként általában három-négy lehet. A régióbeli más múzeumokkal és képtárakkal együttműködve vezetik majd a normatívák, szabványok megfogalma-

zását, szereznek új látogatókat, iskolai programokat reklámoznak, javítják a gyűjtemények és kiállítások értelmezését és hozzáférhetőségét.

A múzeumi régiók létrehozásával, valamint az elmúlt negyven év legjelentősebb kormányzati támogatásával az angliai múzeumok és képtárak kivételes lehetőséget kaptak a modernizációra, a vidéki, regionális és helyi múzeumokban rejlő értékek felmutatására, megmentésére.

A „Reneszánsz a régiókban” elnevezésű projekt indítása

A kilenc régió három „támogatandó” tagja (North East, West Midlands és South West) az első időszakban kiemelt finanszírozást kap, amelynek felhasználásával múzeumi élményekben is érezhető haladást érhet el a látogatóknál. A hangsúly a nevelésen és oktatáson van, ezen belül:

- a tanárok és diákok szükségleteinek figyelembevételével az iskolák jobb és több szolgáltatáshoz jutnak;
- biztosítják a nagyobb gyűjteményekhez való jobb hozzáférést, ösztönözve és bátorítva a látogatókat;
- a bemutatás új és érdekesítő megközelítését alakítják ki;
- javítják a marketinget a látogatók új rétegeinek bevonása érdekében a közösség minden szektorából;
- javítják a munkatársak szakismeretét, oktatását, a vezetés minőségét;
- közelebbi munkakapcsolatot alakítanak ki a partnerszervezetekkel, a múzeumok, levéltárak és könyvtárak regionális irodáival, az országos múzeumokkal és képtárakkal, az egyéb regionális partnerekkel.

Az első fázisba kerülő régiók kiválasztása

A régiók közötti különbségek csökkentésére a projekt lépcsőzetesen indult, a három hátrányosabb helyzetű régió az első fázisban kiemelt támogatást kapott. Az első fázisba kerülő régiókat a következő szempontok figyelembevételével választották ki:

1. szakértői zsűri értékelt a régió elfogadottságát, jó hírnevét;
2. minősített gyűjtemények értékelése, megléte a régió egészében;
3. többszöri látogatás a minősítésre jelentkeztnél;
4. elbocsátások, valamint a
5. hátrányos helyzet értékelése;
6. a regionális infrastruktúra általános helyzetének értékelése;
7. elkötelezettség a társulásra;
8. együttműködő regionális munkára való hajlandóság.

A kilenc angol régió jellemző adatai⁷

1. *Közép-keleti régió* (East Midlands Museums, Libraries and Archives Council, EMLAC, alapítva 2002-ben)

East Midlands területe 15 627 km², népessége 4 191 200 fő. Idetartoznak Derbyshire, Nottinghamshire, Lincolnshire, Leicestershire, Northamptonshire és Rutland megyék; és az összevont önkormányzatok (Derby, Nottingham és Leicester).

A régióhoz tartozik:

- 101 múzeum a regisztrációs jegyzék szerint;⁸
- 309 nyilvános könyvtár és 61 mobil könyvtár (2002. júniusi adat, NETbase negyedéves jelentések);
- mintegy nyolcvan levéltár és levéltárral rendelkező intézmény.

Vezető partner: Leicester Museums Service

Alközpontok: Derby Museums and Art Gallery; Leicestershire Museums Service; Lincolnshire Museums Service; Nottingham City Museums and Galleries.

Honlap: <http://www.emmlac.org.uk>.

2. *Kelet-angliai régió* (East of England Museums Libraries Archives Council, EEMLAC, alapítva 2003-ban)

Az East of England régió területe 19 120 km², népessége 5 419 000 fő. Norfolk, Suffolk, Cambridgeshire, Bedfordshire, Essex, Hertfordshire megyék és az összevont önkormányzatok (Luton, Thurrock, Southend-on-Sea és Peterborough) alkotják.

A régióhoz tartozik:

- 160 múzeum a regisztrációs jegyzék szerint;
- 204 nyilvános könyvtár és 61 mobil könyvtár (2002. júniusi adat, NETbase negyedéves jelentések);
- mintegy 200 levéltár és levéltárral rendelkező intézmény.

Vezető partner: Norfolk Museums and Archaeology Service.

Alközpontok: Colchester Museums; Luton Museums Service; Fitzwilliam Museum, University of Cambridge.

Honlap: <http://www.eemlac.org.uk/>.

3. *London régió* (London's Museums, Archives & Libraries, LMAL)

A londoni régiós iroda még nem jött létre, de a LMAL csoport tagjai a múzeumi, könyvtári és levéltári szövetségek Londonban. A LMAL már dolgozik, támogatja a szektort, és segíti az együttműködést a domaineek között. Előreláthatólag 2004-ben alakul meg az iroda.

A múzeumi, levéltári és könyvtári szervezetek Londonban:

- London Museums Agency (LMA),
 - London Archives Regional Council (LARC),
 - London Libraries Development Agency (LLDA).
- London régió népessége 7,2 millió fő fölött van, és 33 kerület tartozik hozzá.

A régióhoz tartozik:

- 124 múzeum a regisztrációs jegyzék alapján;
- több mint 400 közkönyvtár és 37 mozgó könyvtár;
- mintegy 366 levéltár és levéltárral rendelkező intézmény.

Vezető partner: Museum of London.

⁷ Forrás a RE:SOURCE honlapja (www.resource.gov.uk). A fentebb ismertetett magyar adatsorral való összevetést annak következtetlenségei szinte feleslegessé teszik, az általában emlegetett körülbelül 800 muzeális intézmény helyett 147 (?) *igazi, valódi múzeumot* vegyünk számításba, valamint az Enyedi György által „megjövendőlt” Bécs-Pozsony-Győr-régiót a maga 4,5 millió fős lakosságával (Enyedi 1996:46).

⁸ Az angol regisztrációs rendszerre lásd Balázs 2003.

Alközpontok: Geffrye Museum Trust; Horniman Public Museum and Public Park Trust; London's Transport Museum.

Honlap: <http://www.lmal.org.uk>,
<http://www.lda.org.uk>.

4. Északkeleti régió (North East Museums Libraries and Archives Council, NEMLAC)

A NEMLAC hozta létre az első regionális irodát 2001 áprilisában.

Az északkeleti régió területe 8592 km², népessége 2 581 300 fő.

Az északkeleti régió Northumberland és Durham megyéket, Newcastle upon Tyne és Sunderland városokat, Gateshead, North Tyneside és South Tyneside városok kerületi önkormányzatait, összevont önkormányzatokat (Stockton on Tees, Hartlepool, Redcar & Cleveland, Darlington és Middlesbrough) fogja össze.

A régióhoz tartozik:

- 66 múzeum a regisztrációs jegyzékben;
- 204 közkönyvtár és 27 mozgó könyvtár;
- mintegy negyven levéltár és levéltárral rendelkező intézmény.

Vezető partner: Tyne and Wear Museums.

Alközpontok: Beamish, the North of England Open Air Museum; Hartlepool Museums; The Bowes Museum, County Durham.

Honlap: <http://www.nemlac.co.uk>.

5. Északnyugati régió (North West Museums Libraries and Archives Council NWMLAC 2002)

Az északnyugati régió területe 14 165 km² népessége 6 880 500 fő. Cumbria, Lancashire, Cheshire, Merseyside megyék, Nagy-Manchester Halton, Warrington, Blackburn with Darwen és Blackpool összevont önkormányzatok tartoznak ide.

A régióhoz tartozik:

- 157 múzeum a regisztrációs jegyzék szerint;
- 462 közkönyvtár és 53 mozgó könyvtár;
- mintegy 140 levéltár és archívummal rendelkező intézmény.

Vezető partner: Manchester City Galleries.

Alközpontok: Bolton Museum and Art Gallery; Harris Museum and Art Gallery, Preston; Tullie House Museum and Art Gallery, Carlisle; University of Manchester Museums and Galleries.

6. Délkelet-angliai régió (South East Museum, Library and Archive Council, SEMLAC)

A SEMLAC 2002 áprilisában jött létre, formálisan novembertől működik.

A délkelet-angliai régió területe 19 096 km², lakossága 8 077 600 fő. A következő megyéket és önkormányzatokat foglalja magában: Kent, Medway, East Sussex, West Sussex, Brighton & Hove, Surrey, Oxfordshire, Buckinghamshire, Milton Keynes, Isle of Wight, Hampshire, Portsmouth, Southampton, West Berkshire, Reading, Wokingham, Bracknell Forest, Windsor és Maidenhead, és Slough.

Összesen 74 helyi önkormányzat, ebből 55 területi.

A régióhoz tartozik:

- 260 múzeum a regisztrációs jegyzékben;
- 493 közkönyvtár és 82 mobil könyvtár (2002. júniusi adat);
- mintegy 250 levéltár és levéltárral rendelkező intézmény.

Vezető partner: Hampshire County Museums Service.

Alközpontok: Chatham Historic Dockyard Trust; Oxford University Museums; The Royal Pavilion, Libraries and Museums, Brighton and Hove.

7. Délnyugati régió (South West Museums Libraries & Archives Council, SWMLAC)

A SWMLAC 2002-ben alakult meg.

A délnyugati régió területe 23 289 km², lakossága 4 935 700 fő. Bristol, Cornwall, Devon, Dorset, Gloucestershire, Somerset, Wiltshire, az Isles of Scilly és a Channel Islands megyék, valamint Plymouth, Poole, Bournemouth, Torbay, North Somerset, Bath & North East Somerset, South Gloucestershire, Swindon összevont önkormányzatai alkotják.

A régióhoz tartozik:

- 236 múzeum a regisztrációs jegyzék szerint;
- 341 közkönyvtár és 56 mozgó könyvtár (2002. évi adat);
- mintegy 162 levéltár és levéltárral rendelkező intézmény.

Vezető partner: Bristol Museums and Art Gallery.

Alközpontok: Plymouth City Museum and Art Gallery; Royal Albert Memorial Museum and

Art Gallery, Exeter; Royal Cornwall Museum, Truro; Russell-Cotes Art Gallery, Bournemouth.

8. *Közép-nyugati régió* (MLA West Midlands)
Az MLA West Midlands: a múzeumok, könyvtárak és levéltárak regionális tanácsa 2003-ban alakult meg.

A Nyugat-Midlands régió területe 13 004 km², lakossága 5 335 600 fő. Shropshire, Staffordshire, Herefordshire, Worcestershire és Warwickshire megyéket, valamint Stoke-on-Trent, Telford & Wrekin, Wolverhampton, Walsall, Sandwell, Dudley, Birmingham, Solihull és Coventry összevont önkormányzatokat foglalja magában.

A régióhoz tartozik:

- 146 múzeum a regisztrációs jegyzék szerint;
- 305 közkönyvtár és 51 mozgó könyvtár;
- mintegy 130 levéltár és levéltárral rendelkező intézmény.

Vezető partner: Birmingham Museums and Art Gallery.

Alközpontok: Herbert Art Gallery and Museum, Coventry; Ironbridge Gorge Museum Trust, Telford; Potteries Museum and Art Gallery, Stoke on Trent; Wolverhampton Art Gallery.

9. *Yorkshire-i Múzeumok, Könyvtárak és Levéltárak Tanácsa* (Yorkshire Museums Libraries and Archives Council, YMLAC)

Az YMLAC 2002 novemberében alakult meg. A yorkshire-i régió területe 15 400 km², népessége 5 047 000 fő. North Yorkshire, West Yorkshire, South Yorkshire megyék és East Riding of Yorkshire, North Lincolnshire, City of York, Kingston upon Hull és North East Lincolnshire összevont önkormányzatok alkotják.

A régióhoz tartozik:

- 163 múzeum a regisztrációs jegyzékben;
- 357 közkönyvtár és 54 mozgó könyvtár.

Vezető partner: Sheffield Galleries and Museums Trust.

Alközpontok: Bradford Museums; Hull Museums; Leeds Museums & Galleries; York Museums Trust.

A program folytatása

A program folytatásaként az eddigi nem jelentéktelen összeget idén márciusban 3,8 millió fonttal emelték meg, amely 39 angol múzeum és képtár gyűjteményeinek fejlesztésére szolgál. A RE:SOURCE mellett az MLA (Museums, Libraries and Archives Council) egy külön alapot hozott létre az országos jelentőségű gyűjtemények fejlesztésére, 2006-ig terjedő időszakra. Ugyancsak ez év márciusában hirdették meg az *Inspiring Learning for All* (Mindannyiunk művelődésének/tanulásának ösztönzése) elnevezésű programot, amely az MLA regionális múzeumi programjához kapcsolódik. Ez a program egy nagyszabású kutatáson alapszik, amely egyetlen kérdés feltevésére – Mit tanultál ma a múzeumban? – adott válaszokat összegzi 36 regionális múzeumban szerzett tanári tapasztalatok alapján. A kutatás, amely a regionális múzeumok és a tanárok és diákok újszerű kapcsolatát segíti a három kiemelt régióban, tízmillió font támogatást kapott a *Renaissance* programtól.

Fontos változások a múzeumi szektorban

- Létrejött a RE:SOURCE, felváltotta az MGC-t 2000 márciusában.
- A HLF kifejlesztett egy új stratégiai tervet (elnevezése „Szélesíteni az örökség horizontját”), amely 2002–2007-ig tart. Három fő területe van:
 1. törekszik arra, hogy minél több embert ösztönözzön az örökségükkel kapcsolatos tördelésre és döntéshozásra;
 2. növeli és megőrzi a sokféle angol örökséget;
 3. biztosítja, hogy mindenki hozzáférhet, tanulhatja és élvezheti az örökségét.
- Regionális Múzeumi Munkacsoportot hoztak létre a RE:SOURCE és a DMCS jelentésben foglaltak megoldásának kidolgozására.

A *Renaissance in the Regions* program két éve alatt az oktatás területén is jelentős változásokat regisztrálhattak az angol regionális múzeumokban:

- Több iskola és több tanár vette igénybe oktatási célokra a múzeumokat a kiemelt három

- régióban: 28 százalékkal nőtt a múzeumok iskolai szolgáltatásainak használata.
- Az iskolai múzeumlátogatások 46 százalékát menhelyek, gyermekvédő intézetek iskolái jelentették, ezeknek húsz százaléka Angliában a leghátrányosabb helyzetűek közül való.
 - A vizsgálatban részt vevő tanárok közel fele (44 százaléka) először hozott gyerekeket múzeumba.
 - A tanárok a következő, általuk legfontosabbnak tartott értékeket emelték ki a múzeumlátogatás alatti tanulás lehetőségei közül: szórakozás, ösztönzés és kreativitás.
 - Sokkal kevesebb idősebb korosztályú gyermeket hoztak a tanárok a 36 vizsgált múzeumba, mint fiatalabbakat. Ahogyan a tanulók idősebbek lesznek, kisebb az esélyük arra, hogy olyan múzeumlátogatókká váljanak, akik tanulásra használják a múzeumokat.

Ajánlások a kormány számára

A Reneszánsz a régiókban: az új vízió elnevezésű program kidolgozói az alábbi ajánlásokat tették a kormány számára:

1. A regionális múzeumok új hálózatát kell kialakítani, amelyet együttesen finanszíroz a kormány, az önkormányzatok és a többi kormányzószer, a *Heritage Lottery Fund* és az üzleti szféra. A hálózatot úgy kell megtervezni, hogy a múzeum- és képtárlátogatók számára igényes szolgáltatást nyújtson a régióban, és biztosítani kell, hogy a múzeumok és képtárak vezető szerepet játszanak a kormány szélesebb regionális politikájában.
2. A RE:SOURCE a 2002–2003-ra és a 2003–2004-re kapott költségvetéséből nyújtson éves finanszírozást a fő regionális múzeumoknak és képtáraknak, amelyek az új hálózat alközpontjai lesznek. Ez a támogatás kiegészíti a meglévő alapfinanszírozást, és lehetővé teszi, hogy kialakítsák a kapacitásukat, és első osztályú szolgáltatást tudjanak nyújtani, valamint a fejlődés központjaivá váljanak, és a közönségnek regionális múzeumi szolgáltatást nyújtsanak.
3. A kormány adjon több pénzt a RE:SOURCE-nak 2004–2005-től, hogy a főbb regionális múzeumoknak és a galériák kijelölt csoportjának

Anglia-szerzte megnövelt éves támogatást tudjon nyújtani.

4. Az új finanszírozó partnerkapcsolat a kormány és a többi támogató között a főbb múzeumokban és galériákban új irányítómechanizmusokhoz kell hogy vezessen.

5. A főbb regionális intézményekbe, a regionális ügynökségekbe, azokba a múzeumokba és galériákba, ahol kijelölt gyűjtemény van, valamint a nemzeti múzeumokba és galériákba további forrásokat kell juttatni, hogy kiépüljön az új partnerkapcsolat a 2. és 3. pontban említett főbb regionális múzeumokkal és galériákkal.

6. A további forrásokhoz világos célokat kell hozzárendelni, amelyeket egy támogató megállapodásban kell rögzíteni.

7. A hosszú távú támogató megállapodást a regionális múzeumoknál és galériáknál előzze meg a konszolidáció és az átalakítás, hogy kialakuljon a megnövekedett kapacitás, amely szükséges ahhoz, hogy a múzeumok és galériák teljesen ki tudják venni a részüket a kormány regionális politikájából.

8. Az új hálózat adta kulturális, oktatási és társadalmi előnyök területén jelentkező közös érdekeket felismerve a Kulturális, Média és Sportminisztériumnak együtt kell működnie az Oktatásügyi és Képzési Minisztériummal, a Közlekedési, Önkormányzati és Régiók Minisztériumával, az önkormányzati társulásokkal, a RE:SOURCE-szal és a többi résztvevővel annak érdekében, hogy az ebben a jelentésben foglaltak és ajánlottak teljes mértékben megvalósuljanak.

9. A múzeumok és galériák közössége a RE:SOURCE segítségével sürgősen vesse fel az ebben a jelentésben körvonalazott racionalizálást, álljon elő olyan nemzeti stratégiával, amely lehetővé teszi, hogy jobban meg tudjon felelni a 21. század társadalma által diktált követelményeknek.

10. A kormány utasítsa a RE:SOURCE-ot, hogy mérlegelje a gyűjteménykezeléssel összefüggő szakmai és technikai ügyekben tevékenykedő nemzeti tanácsadó szolgálat felállításának lehetőségét és költségét.

11. A kormány utasítsa a RE:SOURCE-ot, tartson részletes megbeszéléseket a szektoron be-

lül, és határozzon meg menetrendet és üzleti tervet arról, hogyan fogja ezeket az ajánlásokat megvalósítani.

Mire jók ezek az angol régiók? A múzeumi szakmai munka új szintjét jelentik, aminek alapjait érdemes megfontolnunk. A régióhoz tartozás alapja alapvetően más, mint az egyéb területi rendszerhez tartozás, például a megyei múzeumi rendszer esetén: nem a fenntartó státusa határozza meg az együvé tartozást, hanem az intézményi státus, vagyis a regisztráció során szerzett besorolás. Az adott területen lévő összes muzeális intézmény beletartozik tehát a regionális rendszerbe, a korábbi megyei múzeumok és tagmúzeumaik ugyanúgy, mint a regisztrált alapítványi, üzemi-gyári múzeumok, iskolai gyűjtemények, egyházi és magángyűjtemények stb. A régió ugyanis nem fenntartó, de sokféle módon támogat, elsősorban projekteket, éppen hogy tekintet nélkül a fenntartóra; mint rendszer pedig központi múzeummal és alközpontokkal szervezi a szakmai életet, szakértőket működtet, szervezi a képzést, továbbképzést, a szaktanácsadást, pályázatok figyelését és lebonyolítását, ellát regionális központi funkciókat, a vezető múzeumhoz és az alközpontként működőkhöz rendelve speciális szakmai feladatokat, így például a restaurálást, a régészeti feltárások megszervezését, felügyeletét, megelőző műtárgyvédelmi munkákat s azok felügyeletét, egyes szakterületek felügyeletét (művészettörténet, néprajz, régészet, helytörténet stb.). A régióhoz tartozás tehát szakmai biztonságot jelent a benne részt vevő intézmények számára, dekoncentrált irányítást, a feladatokra irányuló tervezést és teljesítést.

A recept tehát: koncepció, kormányzati szándék, jelentős, folyamatos anyagi ráfordítás. Elemezzük közösen, mi az, ami ezekből nálunk hiányzik. Ha mind a három, a dolog reménytelen. Ha csak egy, meg lehet próbálni valami hasonlót nálunk is. A múzeumi modernizációs stratégiai terv és annak kezdeti megvalósulása reményre adhat okot.

Irodalom

BALÁZS GYÖRGY

2003 Múzeumok regisztrációja. Múzeumi Közlemények 3:20–31.

ENYEDI GYÖRGY

1987 Tér és társadalom. *In* Tér és társadalom. Enyedi György, szerk. Janus 2(1):1–10
1996 Regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakában. Budapest.

FARAGÓ LÁSZLÓ

2000 Területi tervezés az európai integráció tükrében. *In* A régiók szerepe a bővülő Európai Unióban. Horváth Gyula, szerk. 149–162. Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja.

GERLE GYÖRGY

1962 A regionális tervezés a kapitalista és a szocialista országokban. Kézirat, Budapest. /A Mernöki Továbbképző Intézet előadásorozatából, 3985./

GULYA ISTVÁN

2002 A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei múzeumi hálózat jövőjének alternatívái az új évezred kihívásai, a regionális politika és az Európai Unió csatlakozás tükrében. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 41:423–435.

HAJDÚ ZOLTÁN

1987 Korreferátum. Tér és társadalom. Enyedi György, szerk. Janus 2(1):73–77.

2000 A határon átnyúló együttműködés potenciális lehetőségei Magyarország EU-csatlakozása után. *In* A régiók szerepe a bővülő Európai Unióban. Horváth Gyula, szerk. 163–173. Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja.

IKVAI NÁNDOR

1988 A megyei múzeumok negyedszázada (1962–1987). Herman Ottó Múzeum Évkönyve 11–38.

JUHÁSZ JÁNOS

2002 Magyarországi muzeális intézmények és azok szakmai alkalmazottainak név- és címjegyzéke. Budapest: Kulturális Örökségvédelmi Hivatal.

KÁDÁR LÁSZLÓ

1974 Landscapes, Zones and their Regional Energy. *Acta Geographica et Geologica et Meteorologica Debrecina* 13:35–80.

MEDVE-BÁLINT GERGŐ

2003 Határ mentén új utakon: Eurorégiók Közép-Európában. *Pro Minoritate* tél:100-133.

MUSEUM NEEDS

2002 UK Museum Needs. A Report by the Heritage Lottery Fund and RE:SOURCE. Final Report April 2002. www.mla.gov.uk

PALÁDI-KOVÁCS ATTILA

2003 A kulturális régiók vizsgálata. *In* Tájak, népek, népcsoportok. Válogatott tanulmányok. 7-20. Budapest: Akadémiai Kiadó.

PETERCSÁK TIVADAR

2000 Az észak-magyarországi megyei múzeumi szervezetek működési feltételei. *Magyar Múzeumok* 4:38-39.

RENAISSANCE

2001 Renaissance in the Regions: a new vision for England's museums. RE:SOURCE. www.mla.gov.uk

SÜLI-ZAKAR ISTVÁN

1997 A Kárpátok Eurorégió szerepe a határon átnyúló kapcsolatok erősítésében. *Comitatus* június:30-43.

TÓTH JÓZSEF

2003 Kell nekünk régió? Pécsi Tudományegyetem, 2003. október 29. Előadás a *Mindentudás Egyeteme* című televíziós műsorban.

VERES LÁSZLÓ

1997 A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Szervezet tevékenysége az 1991-1996 közötti időszakban. *Magyar Múzeumok* 2:39-42.

VIGA GYULA

2000 Eredmények és feladatok a magyar-szlovák határ menti múzeumi együttműködés területén. *Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 39:375-391.

THE ROLE OF MUSEUMS IN REGIONS

GYÖRGY BALÁZS

Regions can be classified and defined according to several criteria: geographical, political, cultural and economic. A cultural region is a geographical unit, larger than a single county, within or without a single country, whose inhabitants share a common cultural heritage and a feeling of regional identity. Regions are in between the settlement and the national level. There are regional institutions and their role in Europe and Hungary seems to be increasing instead of national-level domination. The Hungarian hierarchy of settlements is developed in accordance with the EU NUTS standards, and at present there are seven regions in Hungary, in terms of planning and statistics. All the regions are within Hungary and do not break the county boundaries at all. In the course of time more money for development, education or projects will be directed to the regional administration, instead of the counties. The network of Hungarian museums is based on county-level and member museums maintained by the local governments. The county museum should fulfil several different functions – co-ordination of professional work, protection of heritage, supervision etc. – but in several cases it cannot. Local governments distribute money according to economic and not professional criteria. The role of museums in regions is illustrated with the description of the British example, namely the “Renaissance in the Regions” programme which has been aiming at the development of museums in the country. The project was started in 2000 with stating the objectives to do a general needs analysis for museums in terms of collections, acquisition, infrastructure, accessibility, education, HR, IT and management. As a result, a report was produced for the government and the professional sector as well, and many changes have taken place since then. It is a good concept, willingness from the government and a substantial and continuous financial input that can lead to a successful co-operation and higher standards of professional work.

Múzeumok majálisa 2004

Látogatói felmérés

A NKÖM Múzeumi Főosztálya az idei majális rendhagyó jellegére való tekintettel felmérést készített a május 1-jén és 2-án a Városligetben megtartott rendezvényről. Az önkéntes kérdőíves kutatás célja a látogatói elégedettség mérése, valamint az előzetes kommunikáció hatásfokának megismerése volt.

Az alábbiakban közreadott elemzést Paálné Patkó Györgyi, a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum munkatársa készítette. (A szerk.)

A kutatás leírása

A rendezvényen több múzeumi sátorban is tölthettek ki kérdőívet a látogatók, és így a két nap alatt összesen 232 kérdőív gyűlt össze. Ez a mennyiség kevésbé tekinthető reprezentatívnak, azonban lehetőséget ad arra, hogy a látogatóközönség véleményéről hozzávetőleges képet alkossunk. A következőkben röviden bemutatjuk a kutatás legfontosabb eredményeit, melyek a jövőbeni döntéshozatalt egyaránt segíthetik.

A rendezvény látogatóközönsége

A rendezvényen jellemzően múzeumba járó közönség vett részt, amelynek közel a fele rendszeresen jár múzeumba, 37 százaléka pedig évente kettő-négyszer vagy kicsit gyakrabban. Minden tizedik látogató évente egyszer eljut múzeumba, és csak minden tizenkettedik ennél ritkábban. Tehát a kutatás *eredményei egy múzeumot kedvelő réteg véleményét tükrözik* (ami egyébként érthető, hiszen a *Múzeumok majálisán* az ez a célközönség; lásd 1. táblázat).

Ezt a tényt erősítik meg a 2. táblázat eredményei is, amelyek azt mutatják, hogy a rendezvény látogatóközönsége mivel tölti legszíveseb-

1. táblázat. A „Milyen gyakran jár múzeumba?” kérdésre adott válaszok

Gyakoriság	Említés (db)	Arány (%)
Havonta	96	45
Évente 2-4-szer	79	37
Évente	20	9
Ritkábban	17	8

2. táblázat. A „Mivel tölti inkább a szabadidejét?” kérdésre adott válaszok

Program	Említés (db)	Arány (%)
Múzeum	122	52
Kirándulás	119	51
Zene	84	36
Színház	71	30
Séta	63	27
Mozi	55	24
Sport	56	24
Hobbi	50	21
Vásárlás	11	5

ben a szabadidejét. *Igen magas a múzeumot és a kirándulást választók aránya* (ötven százalék feletti), de sokan kedvelik a zenét (36 százalék) és a színházat is (harminc százalék).

A látogatóösszetétel másik jellemzője a *nagyfokú budapesti és Pest megyei koncentráció*. A résztvevőknek mindössze 15 százaléka érkezett Magyarország távolabbi területeiről.

A válaszolók 62 százaléka nő, de ez szintén érthető, hiszen a programszervezésnél általában ők döntenek arról, hogy hova menjenek, és így nyitottabbak is a megkérdezésre.

A látogatók legnagyobb arányban a *harmincas korosztályhoz* tartoznak, de viszonylag magas

az idősebb korosztály aránya is. Az *átlagéletkor* 42 év volt.

Nagyon magas a *diplomások* (52 százalék) és *érettségivel rendelkezők* (30 százalék) aránya (lásd 3. táblázat).

3. táblázat. A „Honnan érkezett, neme, kora, végzettsége?” kérdésekre adott válaszok

		Említés (db)	Arány (%)
Lakóhely	Budapest	124	65
	Pest megye	39	20
	egyéb	29	15
Nem	férfi	84	38
	nő	136	62
Kor	14-19	14,0	7
	20-29	29,0	14
	30-39	50,0	24
	40-49	39,0	19
	50-59	40,0	19
	60-69	29,0	14
	70-	5,0	2
	átlagéletkor 41,8		
Végzettség	diploma	111	53
	érettségi	64	30
	szakképesítés	29	14
	nincs	7	3

A rendezvény kommunikációjának hatása

A *Múzeumok majálisa* című rendezvény kommunikációjának hatékonyságát a *nagyfokú érdeklődés* és a sok látogató már bizonyította. A látogatói felmérés eredményei megerősítik ezt, miközben mutatják az egyes médiumok hatásfokát is. A látogatók *igen nagy aránya* (32 százalék) *említi a televíziót* mint tájékozási forrást, ezt szorosan követi az *újság* (harminc százalék). A három fő médium közül kicsit kevesebben említik a rádiót, de ez a szám is igen magasnak mondható (21 százalék). A fizetett hirdetések közül a *Súgó* különszámot említik

sokan (19 százalék), jóval kevesebben a metróplakátot (nyolc százalék). Bár az internet nem volt a kommunikációs kampány szerves része, így is sokan említik (15 százalék), ami azt jelenti, hogy a múzeumok azért éltek e médium lehetőségeivel a tájékoztatás során. Más kutatásokhoz hasonlóan itt is magas az ismerősök ajánlása (harminc százalék; lásd 4. táblázat).

4. táblázat. A „Honnan értesült a rendezvényről?” kérdésre adott válaszok

Médium	Említés (db)	Arány (%)
Televízió	75	32
Újság	69	30
Rádió	49	21
Súgó különszám	44	19
Internet	34	15
Metróplakát	18	8
Ismerős	70	30

A fizetett médiumok hatékonysága a *Múzeumok majálisa* látogatószámának ismeretében és a kutatási eredmények alapján számszerűsíthető.

A kutatás képet ad a *Múzeumok majálisa* látogatóközönségének médiahasználatáról is. Az 5. táblázat a látogatók kedvelt médiumait mutatja, mindhárom médiumból a leggyakrabban említett ötöt.

A *sajtótermékek* közül a két nagy napilapot és a *Nők Lapját* nevezték meg a legtöbben. (Mivel jóval több sajtótermék van, mint televízió- vagy rádiócsatorna, ezért itt a legnagyobb a szórás. Ez az oka annak, hogy a másik két médiumhoz képest alacsonyabb az említések száma.)

A *rádiók* közül a Kossuth Rádió vezet, ezt követi a Sláger és Danubius. A rádióhallgatottsági adatokhoz képest magas a Bartók és a Petőfi Rádió említése.

A legérdekesebb eredményt a *televíziócsatornák* listája adta. Az RTL Klubot meglehetősen szorosan követi az MTV. Az országos nézettségi adatokhoz képest meglepően magas a Duna Televízió, és meglepően alacsony a TV2 említé-

se (lásd 5. táblázat). (Az eredmények részben összecsengnek a Skanzenben végzett kutatásunk eredményeivel.)

5. táblázat. A „Mi a kedvenc újságja, rádiója, tv-je?” kérdésre adott válaszok (az öt leggyakoribb)

		Említés (db)
Újság	Népszabadság	29
	Nők Lapja	22
	Magyar Nemzet	20
	HVG	8
	Magyar Hírlap/Blikk	7-7
Rádió	Kossuth	58
	Sláger	39
	Danubius	26
	Bartók	14
	Petőfi	14
Televízió	RTL Klub	48
	MTV	44
	Duna Televízió	38
	TV2	20
	Spektrum/Hír TV	4-4

A rendezvénnyel kapcsolatos elégedettség

A Múzeumok majálisán a látogatók negyven százaléka már harmadszor vagy többedik alkalommal vesz részt, tehát a rendezvénynek már van egy komoly törzsközönsége. Ez már önmagában is bizonyít egyfajta elégedettséget a rendezvénnyel kapcsolatban; ugyanakkor jelentős „első közönsége” is van (44 százalék), ami a propaganda hatásának köszönhető (lásd 6. táblázat).

2004 egyik újjátása a *helyszín*, a Mezőgazdasági Múzeum volt, amit nagyon pozitívan fogadtak a látogatók. Egy ötfokú skálán 4,5-ös átlagértéket kapott a rendezvény helyszíne, amelyet nemcsak az első alkalommal jövő, hanem a visszatérő

6. táblázat. Az „Először jár a Múzeumok majálisán?” kérdésre adott válaszok

Gyakoriság	Említés (db)	Arány (%)
Először	102	44
1-2-szer	37	16
Többször	94	40

rő látogatók is jónak találtak, és csak egytizeddel adtak rá kevesebb pontot.

Hasonlóan magas értéket kaptak a *múzeumi standok* (4,5), kicsit kevesebbet a *múzeumi kiadványok* (4,3).

A *tájékoztatással* is viszonylag elégedettek voltak a látogatók (4,2), még az első alkalommal majálisozók is (4,1).

A *programok* és a *vendéglátás* egyformán szerepelt (4,1), de a vendéglátással való elégedettségben volt a legnagyobb különbség az első alkalommal jövő és a visszatérő látogatók között. A majális résztvevői a *múzeumi talk-show-val* voltak a legkevésbé elégedettek (3,9), bár ez sem mondható rossz értéknek.

Általában elmondható, hogy az először majálisozók egy kicsit mindennel elégedettebbek voltak, kivéve a tájékoztatást. Az eltérés a két szegmens elégedettsége között azonban nem jelentős (lásd 7. táblázat).

7. táblázat. A „Mennyire volt elégedett az alábbiakkal?” kérdésre adott válaszok (ötfokú skálán megjelölve)

Paraméter	Átlag-érték	Első látogatók	Visszatérő látogatók
Helyszín	4,5	4,6	4,4
Standok	4,5	4,4	4,5
Kiadványok	4,3	4,4	4,3
Tájékoztatás	4,2	4,1	4,2
Programok	4,1	4,1	4,0
Vendéglátás	4,1	4,3	4,0
Talk-show	3,9	4,0	3,9

A rendezvény hatása a látogatóközönségre

Szerettünk volna arról is tájékozódni, hogy a rendezvény mennyiben vált ki pozitív hatásokat a látogatókból, vagyis mennyire hat ösztönzőleg a további múzeumlátogatásukra. Bár a „*Felkeresi majd valamelyik itt látott múzeumot?*” kérdésre a látogatóknak igen nagy aránya (72 százalék) nevezett meg egy vagy több múzeumot, és indokolta választását, ez az eredmény csak részben tudható be a *Múzeumok majálisa* című rendezvénynek. Erre egyrészt az indoklásokból, másrészt a látogatók gyakori múzeumlátogatásából és a „*Múzeumokkal szembeni elvárás*” kérdésre adott válaszok részeredményeiből következtethetünk. Tehát csak durva becslést adhatunk arra vonatkozóan, hogy a rendezvény milyen mértékű múzeumlátogatást indukálhat, viszont tehetünk néhány érdekes észrevételt.

Észrevételek

1. A látogatók elsősorban a nagy látogatottságú, országos múzeumok felkeresését tervezik. Ugyanazok a múzeumok vezetik az „elmúlt három év legvonzóbb múzeuma” listát (a következő részben), mint az itt megnevezett múzeumok. Tehát a látogatók jellemzően azokat a múzeumokat kívánják felkeresni, amelyeket ismernek és eddig is látogattak.
2. A kisebb vagy speciálisabb múzeumok nem tudtak „kiugró” vonzerőt gyakorolni a látogatókra. Még a Duna Múzeum sem, amely pedig elnyerte a közönségdíjat (mindössze hárman írták, hogy majd felkeresik).
3. A múzeumválasztást kimagaslóan befolyásoló tényező az érdeklődési kör – tehát ez az elsődleges motiváló tényező (lásd 8. táblázat).

8. táblázat. A „*Felkeresi majd valamelyik itt látott múzeumo(ka)t? Miért?*” kérdésre adott válaszok

Megnevezett múzeum	Említés (db)	Indoklás (kategóriák)	Említés (db)
Nemzeti Múzeum	35	Érdeklődési kör	58
Néprajzi Múzeum	27	Nagy hatással volt rá	16
Szépművészeti Múzeum	27	Valamiért érdekes* (részben)	14
Természettudományi Múzeum	18	Felkeltette az érdeklődését*	19
Közlekedési Múzeum	15	Jó kiállítások* (részben)	14
Mezőgazdasági Múzeum	13	Jó programok* (részben)	13
Iparművészeti Múzeum	10	Múzeum(ok) szeretete	9
Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre	9	Még nem járt ott*	9
Nemzeti Galéria	9	Újdonságok* (részben)	6
Hadtörténeti Múzeum	8	Gyerekeknek jó* (részben)	5
Rendőrmúzeum	8	Kiadványok*	4
Tűzoltó Múzeum	4	Jó kapcsolatfelvétel*	1
Göcseji skanzen	6	Stand*	1
Postamúzeum	4	Ingyenesség*	1
Ludwig Múzeum	4	Rég járt ott*	1
Duna Múzeum	3	Összes említés	171
Bányászmuzeum	3		

Egy-három említés: Váci Múzeum, Vendéglátóipari, Százhalombattai, Sportmúzeum, Sárospataki, Salgótarjáni, Óbudai Múzeum, Semmelweis, Petőfi Irodalmi Múzeum, Nagytétényi Kastélymúzeum, Műszaki Múzeum, Monostori erőd, Miskolci Múzeum, Kenyérmuzeum, Kékfestő Múzeum, Gödöllői Kastély, Ernst Múzeum, Egri, Esztergomi, Bélyegmuzeum, Múcsarnok, Bányászmuzeum, Helytörténeti Múzeum.

* Kapcsolatba hozható a majálissal kb. 50.

Becslés

A 170 körüli indoklásból a fentieket is figyelembe véve körülbelül ötven tudható be a majálsnak (harminc százalék). Ha ezzel a durva becsléssel számolunk, akkor a látogatók közel egyötödében indukált pozitív múzeumlátogatási hatást (felkeltette az érdeklődését, tetszett a kiadvány és a stand, kedvesen szóltak hozzá, pozitív megerősítést kapott, stb.) a rendezvény. Szeretném továbbra is hangsúlyozni, hogy ez nagyon durva becslés.

A múzeumokkal szembeni elvárások

A múzeumokkal szembeni elvárásokat és a múzeumlátogatást motiváló tényezőket két kérdéssel próbáltuk feltérképezni. Egyrészt arra voltunk kíváncsiak, hogy melyik kiállítás vagy múzeum tetszett a látogatóknak az elmúlt három évben, és miért, másrészt konkrétan rákérdeztünk a múzeumokkal szembeni elvárásaira. Összevetve az előző rész válaszaival, hasonló sorrendet kaptunk, csak az arányok kicsit mások. A kutatás kimutatta a Monet-kiállítás nagyon erőteljes

és időben még nagyon közeli hatását, de ezt leszámítva a nagy múzeumok vannak az élen.

Az indoklások között itt is az *érdeklődési kör* vezet (tehát amikor a látogató azért megy el egy múzeumba, mert érdekli a történelem, szereti a szép képeket, stb.) – tehát ez kevésbé függ a múzeumokban alkalmazott eszközöktől, bemutatástól, programoktól, inkább az egyén személyes érdeklődése határozza meg. A következő („nagy hatással volt rá”) kategória már valamilyen jelentős „plusz” feltételez a múzeum részéről (ritkán látható festmények, nagyon különleges vagy színvonalas megoldások stb.). A „valamiért érdekes” kategóriát elég nehéz megfejteni, mert többnyire csak annyi volt az indoklás, hogy „érdekes”. Ez a válasz is hordoz némi személyes érdeklődést, de inkább a múzeum részéről megmutatózó „plusz”-dolog eredményezi (érdekes téma, jó prezentáció, modern eszközök alkalmazása stb.). A *jó kiállítások* kategória vonatkozhat a témára, a kivitelezésre és mindkettőre egyaránt.

A *színvonalas* kategória talán inkább a kivitelezésre vonatkozik, de mindenképpen egyfajta jó minőséget jelöl. A többi kategória jóval kevesebb említést kapott, és magáért beszél (lásd 9. táblázat).

9. táblázat. A „Melyik múzeum/kiállítás tetszett Önnek az elmúlt három évben a legjobban? Miért?” kérdésre adott válaszok

Megnevezett múzeum/kiállítás	Említés (db)	Kategória	Említés (db)
Monet-kiállítás	30	Érdeklődési kör	28
Szépművészeti Múzeum	15	Nagy hatással volt rá	26
Nemzeti Múzeum	23	Valamiért érdekes	20
Természettudományi Múzeum	16	Jó kiállítások	13
Mezőgazdasági Múzeum	12	Színvonalas	10
Közlekedési Múzeum	10	Interaktív	4
Néprajzi Múzeum	9	Gyerekeknek jó	4
Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre	5	Jó programok	3
Mednyánszky Múzeum	7	Múzeum(ok) szeretete	2
Duna Múzeum	6	Látogatóbarát	2
Iparművészeti Múzeum	5	Újdonság	1
Ernst Múzeum	4	Vakok számára készített tárgyak	1
Ékszerkiállítás	4		

Egy-három említés: Terror Háza, Vendéglátóipari, Textilmúzeum, Tűzoltó Múzeum, Szennai skanzen, Klimt-kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában, Petőfi Irodalmi Múzeum, Rendőrmúzeum, Ludwig Múzeum, Matrica Múzeum, Bányásmúzeum.

A múzeumokkal szembeni legfontosabb elvárás az, hogy érdekes kiállításaik legyenek, ezt a kritériumot a látogatók hetven százaléka választotta. Hasonlóan gyakori annak említése, hogy a múzeum új ismereteket nyújtson. Tehát a látogatók elsősorban tanulni, művelődni szeretnének, érdekes kiállításokon keresztül. A következő elvárás, hogy valamiféle élményt, esetleg meglepetést is tartogasson egy múzeum: tehát ez a tanulási folyamat élmény legyen a látogató számára. A látogatók egyharmada várja el a múzeumoktól, hogy programokat kínáljon, egyötödük, hogy valamilyen aktivitást, foglalkoztatást kínáljon. Szintén a látogatók egyötöde igényelne tárlatvezetést, és egytizedük szeretné, ha modern technikai eszközöket is alkalmaznának a bemutatásnál. A kávézó és bolt, vagyis a kiegészítő szolgáltatások az utolsó helyre kerültek a múzeumokkal szembeni elvárások listáján, ami nem azt jelenti, hogy nem várják el a látogatók ezek meglétét, hanem azt, hogy a preferenciasorban az utolsó helyen állnak.

10. táblázat. *Mit vár el egy múzeumtól?*

Elvárás	Említés (db)	Arány (%)
Érdekes kiállítás	164	70
Új ismeretek	157	67
Élmény	90	39
Programok	70	30
Foglalkoztatás	49	21
Tárlatvezetés	40	17
Modern eszközök	24	10
Kávézó, bolt	15	6

Az eredmények összegzése

A Múzeumok majálisa látogatóközönsége

A rendezvényen jellemzően múzeumba járó közönség vett részt, akiknek közel fele rendszeres látogatóként határozta meg magát, tehát a kutatás eredményei eleve egy múzeumot kedvelő réteg véleményét tükrözik. A résztvevők jellemzően budapesti vagy környékbeli lakosok, ma-

gas iskolai végzettséggel, átlagéletkoruk 42 év. A kérdőívet nagyobb arányban nők töltötték ki.

A rendezvény kommunikációja

A látogatók leginkább a televíziósatornákon és újságokon keresztül értesültek a *Múzeumok majálisa* című rendezvényről (harminc százalék). Egyötödük említette a rádiót és a *Súgó* különszámot, kevesebb mint egytizedük a metróplakátot. Sokan értesültek a programról interneten keresztül vagy ismerősöktől.

A kutatás érintette a látogatók médiahasználatát is, és az országos nézettségi és hallgatottsági adatokhoz képest érdekes eredményekre vezetett. Például meglepően népszerű a látogatók körében a Duna Televízió, a Petőfi és Kossuth Rádió is.

A rendezvénnyel való elégedettség

A látogatók leginkább a helyszínen és a múzeumi standok megjelenésével voltak elégedettek, ezeket egy ötfokú skálán 4,5-re értékelték. A tájékoztatással (4,2), a programokkal és a vendéglátással (4,1) is viszonylag elégedettek voltak. A majális résztvevői a múzeumi talk-show-t találták a legkevésbé színvonalasnak (3,9).

A rendezvény hatása a látogatókra

A látogatók elsősorban az országos múzeumokat tervezik a jövőben felkeresni. A kisebb vagy speciális múzeumok nem tudtak „kiugró” vonzerőt gyakorolni a látogatókra, még a Duna Múzeum sem, amely pedig elnyerte a közönségdíjat.

Az eredmények alapján úgy becsültük, hogy a rendezvény *a látogatók közel egyötödében indukált pozitív múzeumlátogatási hatást* (felkeltette az érdeklődését, tetszett a kiadvány és a stand, kedvesen szóltak hozzá, pozitív megerősítést kapott, stb.). Szeretném továbbra is hangsúlyozni, hogy ez nagyon durva becslés.

A múzeumlátogatást motiváló tényezők és a múzeumokkal szembeni elvárások

A múzeumválasztást elsődlegesen az *érdeklődési kör* motiválja. Sokan érdekesnek találnak egy-egy múzeumot, vagy nagy hatással van rájuk, de az okok feltárása még további kutatást igényel-

ne. Fontosak a jó és színvonalas kiállítások, a témaválasztás.

A múzeumokkal szembeni legfontosabb elvárás az, *hogy érdekes kiállításaik legyenek*. A látogatók elsősorban tanulni, művelődni szeretnének, de úgy, hogy *ez a tanulási folyamat élmény legyen*. Jóval kevesebb megkérdezett, a látogatók egyharmada várja el a múzeumoktól, hogy programokat kínáljanak, minden ötödik látogató pedig az aktivitást és a tárlatvezetést.

A kutatás kimutatta a Monet-kiállítás nagyon erőteljes és időben még nagyon közeli hatását is.

Javaslatok

1. A kutatás eredményei egy rendszeresen múzeumba járó közönség véleményét tükrözik. Érdemes lenne más látogatói (vagy éppen nem látogatói) csoportok véleményét is megismerni.
2. A kutatás leginkább meglepő eredménye az, hogy a múzeumlátogatást elsődlegesen a személyes érdeklődés motiválja, ami kevésbé függ a múzeumoktól. Amikor a látogató „érdekesnek” talál egy múzeumot, vagy „nagy hatással van rá”, az már sokkal inkább függ magától a múzeumtól, ezeket a hatásokat kiváltó tényezőknek a megismerése azonban további kutatást tenne szükségessé. Azért tartom fontosnak az elvárások mélyebb megismerését, mert ezek stratégiai irányokat jelölhetnek ki a múzeumok számára. (Például stratégiai elem lehet, hogy egy múzeum a programokra vagy a kiállításokra koncentráljon inkább; vagy a kommunikációnál kiemelt feladat lehet azoknak a látogatóknak az elérése, akiknek az érdeklődési körébe esik a múzeum stb.)
3. A múzeumlátogatók médiahasználatának megismerése nagyon hasznos lehetne minden múzeum számára, amelyik reklámra tud költeni. A látogatói motivációk megismerése egyébként a reklámozásnál is hasznos lehet (mit üzenjünk a látogatóknak, és mely kommunikációs csatornákon keresztül).

MUSEUMS' DAY 2004 A VISITOR SURVEY

GYÖRGYI PATKÓ PAÁL

The Museum Department of the Hungarian Ministry of Cultural Heritage initiated a survey which measured to what extent visitors are satisfied with the Museums Day events and how effective the publicity of the events had been. The questionnaires were answered by 232 volunteers at the museums' tents in the City Park on 1-2 May 2004. Although this quantity is not highly representative, it can still give a rough picture. The event was mostly visited by those educated people who are more or less regular museum-goers, from the capital or its surroundings, around the age of 40, mostly women. Most visitors had been informed about the programme through TV channels and newspapers, some of them through posters and programme guides or the Internet, while quite a few had heard of it from friends. The most satisfying factors were the location and the representation of museums, but publicity, the programmes and hospitality were also praised. The museum talk-show was the least popular with the respondents. Participating in the event inspired most of the volunteers to go and visit a museum, most probably a popular national one. Their choice of museums was mostly motivated by their fields of interest. Visitors expect an exhibition to be interesting for them, informative and enjoyable, engaging them in several different activities. The survey made it understood that personal motivation is crucial in choosing a museum to visit so it must be taken into account when building a museum strategy.